

**Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP
i Ministerstwa Szkolnictwa RS**

KONTAKTY

VIII

Kraków 2009

KONTAKTY

Wydawnictwo Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego Rzeczypospolitej Polskiej
oraz Ministerstwa Szkolnictwa Republiki Słowackiej

Rada redakcyjna

Jacek Baluch, Alena Bartlová, Joanna Goszczyńska, Martin Homza, Dagmar Hupková,
Jozef Hvišč, Kornélia Jakubíková, Jacek Kolbuszewski, Ján Michálek, Michal Otčenáš,
Marta Pančíková, Maryla Papierz, Michał Pułaski, Teresa Smolińska, Stanisław A. Sroka

Redakcja edycji polskiej

Redaktor: Joanna Goszczyńska

Zastępca redaktora: Maryla Papierz

Sekretarz redakcji: Aleksandra Mikołajczyk-Hudymać

Redakcja edycji słowackiej

Redaktor: Jozef Hvišč

Zastępca redaktora: Marta Pančíková

Sekretarz redakcji: Štefan Chrappa

© Copyright by Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych, Kraków 2009

Projekt graficzny okładki: Jadwiga Dunaj

Redakcja edycji polskiej
Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego
al. Mickiewicza 9/11, 31-120 Kraków
tel. 0048/12/6336377, w. 2307, 2305
e-mail: ifslow@lingua.filg.uj.edu.pl

Redakcja edycji słowackiej
Katedra slovanských filológií Univerzity Komenského
ul. Gondova 2, 818 01 Bratislava 1, tel. 00421/7/59 33 91 11

ISBN 978-83-60163-43-6

Nakład: 250 egz.

Opracowanie techniczne: Wydawnictwo «scriptum» Tomasz Sekunda
tel. +48 604 532 898; e-mail: scriptum@scriptum.strefa.pl;
www.scriptum.strefa.pl

Druk i oprawa: Sowa – druk na życzenie® www.sowadruk.pl

SPIS TREŚCI

Alena Bartlová, <i>Opustil nás historik a básnik, ale predovšetkým dobrý človek – Michal Otčenáš (1956–2009)</i>	5
--	---

ARTYKULY

Josef Hvišč: <i>Funkcie umeleckého prekladu</i>	7
Bogumiła Suwara: <i>Preklad ako „povinnosť“ na príklade poľsko-slovenských vzťahov</i>	17
Marta Pančíková: <i>O prekladaní poľských textov (Problematika zradných slov v prekladoch)</i>	33
Lucyna Spyryka: <i>Karvaš w Polsce, Mrozek na Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu</i>	39
Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač: <i>„Po cóž tę mocną barwę rozprawadzać wodą?” – wokół romantycznej koncepcji przekładu i tłumacza. Augusta Bielowskiego i Lucjana Siemieńskiego przekłady z literatury czeskiej i słowackiej</i>	53

WYWIADY

Piotr Godlewski	71
-----------------------	----

DZIAŁALNOŚĆ KOMISJI

Jacek Baluch: <i>Sprawozdanie z XII sesji Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych (Banská Štiavnica, 8-11 października 2008)</i>	77
---	----

RECENZJE

Joanna Goszczyńska: <i>Synowie słowa – Peter Káša</i>	81
Barbara Suchoń-Chmiel: <i>Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich XX wieku – Anna Kobylińska</i>	82
Marta Pančíková: <i>Rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia. Výbraná problematika. Substantiva – Marta Vojteková</i>	90
Marta Vojteková: <i>Slovenské a poľské predložky v praxi – Elżbieta Orwińska</i>	92
(red. J. Goszczyńska): <i>Procesy autoidentyfikacji na obszarze kultur środkowoeuropejskich – Rafał Majerek</i>	98
(red. Jozef Hvišč): <i>SLOVENSKO-POĽSKO. Bilateralne vzťahy v procese transformácie – Janina Hajduk-Nijakowska</i>	102
<i>„Literatura na Świecie”. Rudolf Sloboda – Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač</i>	104
<i>„Cala prawda” o Janosiku? – Joanna Goszczyńska</i>	108

KRONIKA

<i>Rok Juliusza Słowackého – Jozef Hvišč</i>	113
<i>85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave – Marta Pančíková</i>	116
<i>Międzynarodowa konferencja naukowa „Z warsztatu współczesnego słowacysty” – Rafał Majerek</i>	117
<i>Slavistika na Prešovskej univerzite – Miroslava Čurová</i>	121
<i>V máji sme prežívali drámy s dámami pri mocca káve. Hostovanie Bábkového divadla na Rázcestí v Katoviciach – Lujza Urbanová</i>	123
<i>Dni kultury słowackiej w Krakowie – Małgorzata Mikoszevska</i>	126
O AUTORACH	133
SUMMARY	137

Opustil nás historik a básnik, ale predovšetkým dobrý človek

Alena Bartlová

V nedeľu 5. apríla 2009 náhle a nečakane dotĺklo srdce nášho priateľa Michala Otčenáša. Iba niekoľko dní nás oddeľovalo od dátumu jeho 53. narodenín. Profesor PhDr. Michal Otčenáš, CSc. sa narodil 17. apríla 1956 v Palúdzke (dnes súčasť Liptovského Mikuláša). Svoju životnú púť však vždy spájal s Vysokými Tatrami, s rázovitou dedinou Štrba, kde vyrastal. Gymnázium vyštudoval v Poprade. Ako vysokoškolák opustil tatranskú pôdu a zapísal sa na štúdium histórie a filozofie na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia v roku 1980 pôsobil ako asistent na Katedre dejín a archívniectva na svojej „alma mater“. V roku 1996 dosiahol titul docenta a v roku 1997 sa stal vedúcim spomínanej katedry. O krátky čas ho zvolili za prodekanu Filozofickej fakulty v Prešove. Významné funkcie prijal v čase, keď už bol renomovaný univerzitný profesor a známy slovenský historik.

Dlhé roky sme sa s Miškom Otčenášom stretávali na zasadaniach Slovensko-poľskej komisie humanitných vied, ktorá pôsobí pod patronátom Ministerstva školstva SR a Ministerstva vedy a vysokého školstva Poľskej republiky. Bol tiež členom redakčnej rady časopisu tejto komisie *Kontakty*. O tom, že problematika slovensko-poľských vzťahov mu bola mimoriadne blízka, svedčí aj skutočnosť, že dlhé roky pracoval aj v Slovensko-poľskej komisii historikov, ktorá pôsobí na pôde Slovenskej akadémie vied a združuje zástupcov viacerých historických vedeckých pracovísk na Slovensku a v Poľsku. Napriek náročnej pedagogickej práci vysokoškolského učiteľa a vedca nikdy sme ho nepočuli vyhovárať sa na nedostatok času. Na každé zasadanie spomínaných komisií prichádzal vždy pripravený, ochotný pomôcť už pri koncepcnej a organizačnej príprave. V referátoch i diskusných príspevkoch sa odzrkadľoval jeho seriózny bádateľský výskum problematiky slovenských dejín 19. storočia.

Blízky mu bol najmä priebeh národno-emancipačného zápasu slovenského národa v druhej polovici 19. storočia. Do dejín slovenskej historiografie sa zapísal

monografiou o Františkovi Vít'azoslavovi Sasinkovi, bol spoluautorom monografie *Dejiny Popradu* a publikoval tiež množstvo štúdií vo vedeckých periodikách doma i v zahraničí. Pre mládež pripravil zaujímavú pedagogickú pomôcku – viac než dvestostránkovú *Čítanku k dejinám slovenskej historiografie*, bol spoluautorom učebnice *Dejepis pre 2. ročník gymnázií – Národné dejiny*. Vari najväčšiu pozornosť venoval sumarizácii a hodnoteniu historických prác o dejinách 19. storočia (*Periodizácia svetových a slovenských dejín, Slovenská historiografia v rokoch 1848–1918*), kde viedol aj grantový projekt, okolo ktorého sústredil kolektív mladých spolupracovníkov. O tom, že vedomosti si nenechával iba pre napísanie svojich prác, svedčí mimo iného skutočnosť, že vychoval sedem doktorandov a množstvo stredoškolských pedagógov, ktorí pôsobia nielen v školstve ale aj v ďalších vedeckých a kultúrnych inštitúciách.

Okrem toho písal básne. Básnik Michal Otčenáš sa inšpiroval najmä krásou tatranskej prírody s jej plesami, búrkami, čistými potôčkami, jaskyňami a zaničujúcimi horskými osadami. Je zrejmé, že rovnako v čase radosti ako v čase duševných bôľov sa vracal v mysli k svojmu rodisku, kde hľadal oporu aj pochopenie. Námety čerpal aj z Biblie. Okrem prvotiny, ktorú publikoval v roku 1983 pod názvom *Strminy*, pripravil do tlače aj zbierku básní *Štrbské srdce*. Svoje city ventiloval nielen v poézii ale aj v obľúbenej hudbe, najmä hrou na akordeón.

Ako pedagóg mal možnosť zoznámiť sa so životnými cestami a snahami mnohých mladých ľudí. Zamýšľal sa nad ich osudmi. Po vlastných životných skúsenostiach došiel k záveru, že cesta za kariérou je cestou riskantnou a nemôže v žiadnom prípade naplniť túžby ľudí natoľko, ako pohoda v rodinnom kruhu a dobré vzťahy s priateľmi. Aj preto zaviedol v rodine a v kruhu najbližších sobotňajšie stretnutia pri bryndzových haluškách, ktoré nevedel nikto tak dokonale pripraviť, ako jeho manželka. Vedeli sme o tom, že mal veľmi rád svoju rodinu, že vedel pochopiť svoju dcéru i mladšieho syna. Pre nás, ktorí sme sa s ním pravidelne stretávali, bol vždy „mlčiacou vrbou“ – počúval nás s dojímavým pochopením a snažil sa vždy pomôcť. Miško Otčenáš patril medzi neveľkú časť skutočne žičlivých, úprimných priateľov. Bude nám veľmi chýbať.

Funkcie umeleckého prekladu

Jozef Hvišč

Súčasný výskum prekladateľskej recepcie inonárodnej literatúry sa zame-riava prevažne na prehľadné evidovanie prijímaných autorov a ich diel. Je to však iba jedna časť tohto výskumu, ktorá má, povedané Ďurišinovým termínom, externokontakto- vý charakter. Pritom vieme, že výskum externých kontaktov je prípravnou fázou typologickej komparatistiky, ktorá – obohatená teóriu inter- textuality – hľadá a hodnotí kvalitatívne vlastnosti literárnych textov, vstupujú- cich do vzájomných medziliterárnych relácií. To znamená, že bádateľ literárnej recepcie sa nemôže uspokojiť s kvantitatívnou evidenciou prekladov z jedného jazyka do druhého. Meritum problému je v tom, čo nasleduje: hodnotenie miesta a významu prekladov v prijímajúcom literárnom kontexte. Splnenie tohto cieľa je podmienené faktickými a možnými referenciami umeleckého prekladu, teda **funkciami**, aké daný preklad umeleckého diela plní (alebo môže plniť) v prijí- májúcom literárnom prostredí.

Akým spôsobom preklad pôsobí v prijímajúcom kontexte nie je vopred dané. Pri jeho výbere a realizácii sa určitým spôsobom prejaví aj fakt vopred stanove- ného pôsobenia, vyplývajúceho z určitej literárnej potreby prijímajúceho kontex- tu, pretože „vonkajšie vplyvy a zásahy sú podriadené zákonitostiam prijímajúcej literatúry, ktorá (...) pretvára a prispôsobuje akékoľvek vonkajšie podnety svojim vývinovým potrebám a možnostiam (M. Bakoš, 1973: 164), ale funkcia (alebo funkcie) umeleckého prekladu vstupuje (vstupujú) do receptívneho procesu až potom, keď sa preklad stane súčasťou tvorivého pohybu prijímajúceho literárne- ho kontextu. Až v tejto fáze možno v receptívnom procese rozlíšiť rozličné formy pôsobenia prekladu, ktoré sú v inkluzívnom pomere k originálu.

Preklad literárneho diela totiž nevzniká samočinne, je niečím podmienený. Čím? Pokúsím sa na túto otázku odpovedať stručnou charakteristikou funkcií, aké sa uplatňujú pri slovenskej prekladateľskej recepcii poľských literárnych diel.

Najprv musíme odlíšiť pojem „funkcia prekladu“ od pojmu „úloha prekladu“. V bežných slovníkoch sa tieto pojmy uvádzajú ako synonymá. Z hľadiska prekladu ich však musíme rozlišovať, pričom „úlohu“ treba chápať vo všeobecnom zmysle ako vlastnosť, ktorá vyjadruje všeobecný **stav** pôsobenia prekladu. Naproti tomu „funkcia“ je to, čo sa vykonáva konkrétne, na konkrétnom materiáli ako **činnosť** smerujúca k istému cieľu. Zjednodušene povedané: „úlohou“ rozumieme stav (súhrn) všeobecného pôsobenia; „funkciou“ – proces, ktorým sa tento stav realizuje.

Anton Popovič vo svojej normatívnej *Poetike umeleckého prekladu* jednoznačne konštatuje: „[Funkcia prekladu] je spôsob realizácie prekladu u príjemcov.“ Podľa spôsobu realizácie Popovič ďalej hovorí o ciele prekladu, ktorý sa dosahuje plnením určitých konkrétnych funkcií takpovediac mimo prekladu: „Tento cieľ môže byť informatívny (zoznámenie sa s predlohou v prijímajúcom prostredí), kultúrnospoločenský (preklad ako fakt medzispoločenskej komunikácie) a literárny (preklad ako prejav medziliterárnych vzťahov, vývinová potreba recipujúcej literatúry) (A. Popovič, 1971: 153).

I z tohto citátu vidieť, že umelecký preklad plní v prijímajúcom prostredí rozličné funkcie, ktoré Dionýz Ďurišin nazýva súhrnne sprostredkovateľskými: „Jeho postavenie [prekladu] v systéme porovnávacieho skúmania literatúry je dané predovšetkým sprostredkovateľskou funkciou, ktorá je jedným z najvýznamnejších faktorov medziliterárnej výmeny umeleckých hodnôt“ (D. Ďurišin, 1976: 121). Ďurišin ako tvorca všeobecnej teórie literárnej komparatistiky hodnotí preklad z aspektu medziliterárnych vzťahov, a preto absolutizuje jeho sprostredkovateľskú (vzťahovú) funkciu. Z hľadiska konkrétneho pôsobenia je to však iba jedna z funkcií, ktoré sa realizujú v prijímajúcom literárnom prostredí.

Možnosti pôsobenia umeleckého prekladu sú oveľa širšie. Realizujú sa nielen na rovine komunikácie, ako tvrdí A. Popovič (tamže: 22), ale aj na iných rovinách literárneho pôsobenia. Komunikačná funkcia sa môže chápať ako rámcová (podobne ako sprostredkovateľská funkcia), no pri hodnotení konkrétnych prekladov musíme mať na pamäti nielen stav pôsobenia, ale i jeho vývin, žánrovú typológiu, výrazové vlastnosti a kultúrne kompetencie.

Z tohto hľadiska treba diferencovať dve základné formy pôsobenia: preklad ako ukážka (vtedy sa realizuje ako prezentácia, informácia, dokument) a preklad ako literárna kvalita (vtedy pôsobí ako podnet, inšpirácia).

Na tomto základe, vychádzajúc zo slovenských prekladov poľskej literatúry, môžeme rozlíšiť štyri hlavné druhy funkcií: literárnoumeleckú, vývinovú, prezentatívnu a dokumentárnu. Pravda, uvedené funkcie nemajú jasné hranice, ani intenzitu pôsobenia – prelínajú sa a vzájomne ovplyvňujú. Niektoré v určitej kultúrnej situácii môžu vystupovať ako dominantné, a to určuje ich primárny funkčný charakter, ostatné vystupujú následne ako sekundárne alebo pridružené (H. Markiewicz, 1980: 81). Ako sa to javí v konkrétnej realizácii?

1. Literárnoumelecké funkcie prekladu sa realizujú v dvoch podobách: v podobe integrálnej pôsobnosti, platnej pre všetky typy funkcií (umelecký preklad je predsa literárnoumelecký produkt), a v podobe špecifickej pôsobnosti, ktorou preklad „zasahuje“ do výrazovej štruktúry diel prijímajúceho literárneho kontextu. Tento „zásah“ má spravidla podobu literárnej inšpirácie, ktorá zodpovedá zásadám tvorivej reinterpretácie výrazových hodnôt originálneho textu.

Musíme si uvedomiť, že preklad v kontexte prijímajúcej literatúry pôsobí ako pôvodné dielo, a to aj napriek tomu, že jeho vlastnosti sú determinované vlastnosťami originálneho diela. V novom prostredí vytvára nové vzťahy, zodpovedajúce potrebám a možnostiam prijímajúceho literárneho a kultúrneho kontextu, a teda stáva sa „materiálom pre výstavbu inej literárnej štruktúry, ktorú si [prijímajúci] autor vyberá podľa podmienok predchádzajúceho vývinu a v duchu súčasných potrieb vyvíjajúcej sa [prijímajúcej] literatúry“ (M. Bakoš, 1973: 54).

Tento typ pôsobenia je pre slovenskú literatúru veľmi charakteristický. V dôsledku nepriaznivej politickej situácie sa v minulosti nevyvíjala samostatne a v plnom rozsahu. Vlastné literárne a kultúrne zdroje nemohli pôsobiť na jej umelecký vývin v tej miere, v akej sa to dialo v literatúrach s bohatou tradíciou, posilňovanou podpornými prostriedkami vládnučích štruktúr. Keď sa po uzákonení spisovnej slovenčiny slovenská literatúra púšťala na vlastné krídla, nemala dostatok vlastných skúseností, musela sa opierať o cudzie vzory, a tie nachádzala v literatúrach, ktoré jej boli ideovo a povahovo blízke. V slovenských podmienkach to bola hlavne literatúra poľská a česká. Preklady Mickiewiczových *Ballad i romansów* ukázali slovenským básnikom, ako transformovať vzory ľudovej slovesnosti do literárnej oblasti. Mickiewiczovské inšpirácie tvorivo zužitkoval napr. Ján Botto (ktorý ho aj prekladal), J. M. Hurban, ale i Janko Kráľ, Ján Francisci-Rimavský a iní. Výrazne sa v slovenskej literatúre prejavilo literárnoumelecké pôsobenie Mickiewiczovej *Ody do mlodości*, z ktorej vznikli „slovenské ódy na mladosť“ (J. Hvišč, 2004: 28–40). Podobne to bolo s Kalinčiakovou romantickou novelistikou, inšpirovanou „kozáckymi povestami“ Michała Czajkowského. Inšpirácie tohto charakteru sa k nám dostávali aj v neskorších obdobiach. Preklady Tetmajerových *Povestí z Tatier* pomáhali rozvíjať v slovenskej literatúre

humoristické a folklórne žánre. Fredrove komédie inšpirovali vznik slovenskej divadelnej komédie (F. Urbánek) a podporovali rozvoj slovenského ochotníckeho divadla.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia inšpirácie poľského historického románu. Tento literárny žáner zohrával vo vývine slovenskej literatúry dôležité úlohy: upevňoval v čitateľských vrstvách národné povedomie, poskytoval im poznanie a názorné hodnotenie národných dejín, zvyrazňoval ich postavenie v širšom slovanskom a stredoeurópskom kontexte. Na tejto báze dochádzalo k realizácii adaptačnej formy recepcie, ktorá sa uskutočňovala jednak na pláne poetologickej koncepcie (poetika historického žánru, kompozícia historického románu, súhra faktov a románovej fikcie atď.), jednak na pláne historickej idey a témy (vzťah k národným dejinám, funkcia literárnej tvorby v spoločnosti, formy ideovej aktualizácie) (J. Hvišč, 1996: 124). Napriek tomu historický román v slovenskej literatúre dlho stagnoval na úrovni epizodických príbehov. „Naši prozaici sa širšie zameraného diela boja,“ – konštatoval Štefan Krčméry, – „píšu len samé kresbičky a novielky“. Prečo asi? Odpovedá Štefan Krčméry: „Pomery máme na to primalé, spoločnosť priúzkou. (...) Ešte sme nestačili vyrásť – z rozmerov novely a idyly...“ (A. Matuška, 1959: 105). V tejto situácii diela H. Sienkiewicza (*Trilógia*, *Križiaci*, *Quo vadis?*), ale aj románové diela B. Prusa (*Faraon*), St. Žeromského (*Popol*) a W. St. Reymonta (*Sedliaci*) boli pre našich tvorcov historického románu príkladom toho, ako v relatívne „malých“ a „úzkyh“ spoločenských pomeroch vytvoríť široké epické plátna trvalej umeleckej hodnoty.

Takto sa v slovenskej literatúre začal prechod od „kresbičiek a novielok“ k románu. V nasledujúcich rokoch, hlavne po prvej svetovej vojne, nastúpil u nás veľký rozvoj románu, sprevádzaný prekladmi poľskej románovej tvorby, pomocou ktorých slovenskí spisovatelia prekonávali v sebe tradičný komplex „malej literatúry“ a uvedomovali si nové výrazové možnosti historickej a spoločenskej prózy. Okrem historického románu to bol aj prípad prózy osvetovo-výchovnej (E. Orzeszkowa), dedinskej (S. W. Reymont), folklórnej a humoristickej (K. Przerwa-Tetmajer). Týmto spôsobom sa literárnoumelecké funkcie integrovali so **žánrovými funkciami** prekladu.

Pravda, žáner nie je izolovaný literárny útvar – má svoju sémantickú a poetickú štruktúru, na ktorej sa podieľajú všetky zložky literárnoumeleckého pôsobenia. Preto v umeleckom preklade spolu so žánrovou funkciou rezonoval celý rad paralelných funkcií, vyplývajúcich z jazykových, štylistických, kompozičných, slohových a komunikačných vlastností diela, ktoré boli predmetom pôsobenia. Synchronické prvky literárnoumeleckého pôsobenia prekladu sa totiž realizujú v diachronickom rámci kultúrno spoločenského vývinu.

2. Vývinové funkcie umeleckého prekladu. Ani tieto funkcie nemajú presne vymedzené hranice realizácie, sú určené literárnohistorickou projekciou pôsobenia na báze vývinových daností literárnych textov. V slovensko-poľských súvislostiach túto funkciu plnia napr. Krasického bájky, ktoré prekladal Ján Kollár v rokoch 1825–1826 pre potreby slovenských škôl v Uhorsku (J. Hvišč, 1971: 49 a nasl.). Išlo o podporu určitej historickej situácie, do ktorej preklad Krasického bajok vstúpil ako nástroj národnej osvety, ktorá sa u nás formovala v dvadsiatych rokoch 19. storočia. Isteže, popritom sa realizovali aj iné sféry pôsobenia (napr. žánrová, ideovo-tematická, kompozičná a pod.), no všetky prebiehali akoby „pod strechou“ historicko-vývinovej funkcie ako dominantnej.

Tak tomu bolo napr. v počiatočnej fáze slovenského romantizmu v súvislosti s Mickiewiczovou *Ódou na mladosť* (preklad vyšiel v Kuzmányho „Hronke“ III, 1838, zv. 2). Mladí slovenskí romantici prejavovali o Mickiewiczovu *Ódu* veľký záujem hlavne v tridsiatych rokoch 19. storočia, keď o ideovej a estetickej náplni romantickej poézie ešte len uvažovali. *Ódu na mladosť* vnímali ako manifest mladej romantickej generácie, krédo národnej a politickej aktivity, odeté do účinnej básnickej formy. Tento takpovediac ideovo-tematický vzťah k *Óde* najlepšie vyjadril J. M. Hurban: „Hneď prvé slová tejto vysokozletnej, veľkých túžob a smelých obrazov plnej piesne slovanskej: 'Bez ducha, srdca – kosti to človeka' obsahujú zlatú pravdu ľudstva. (...) Každý mladík slovenský mal by tento slávospev mladosti spievaný v srdci i myslí hlboko nosiť vštepený. V nej sú uschované posvätné znaky, nebeské hlasy, určenie mladosti tak dôstojne a slávne vystavujúce. Táto vysoká pieseň pohne všetkým, čo vznešeného je skryté v hrudi mladíka slovanskeho...“ (J. Hvišč, 1991: 109). Tento záujem sa odzrkadlil aj v pôvodnej tvorbe slovenských romantikov v podobe citátov, parafráz a príbuzných poetických formulácií, ktoré možno nájsť v ódických básňach K. Štúra, A. H. Škultétyho, S. B. Hroboňa, P. Dobšínskeho, J. Kalinčiaka a J. Bottu (J. Hvišč, 2004: 26).

Podobným spôsobom sa prejavovali vývinové funkcie prekladu v ideovom a tematickom organizme historickej novely, ktorú u nás prezentovali preklady z *Kozáckych povestí* Micha Czajkowského (preklady vychádzali v periodickej tlači a kalendároch v rokoch 1847–1875). Tento v podstate druhoradá poľský prozaik zaujal slovenských romantikov hlavne svojou predstavou poľsko-ukrajinského zmierenia a boja za oslobodenie ujarmených národov (J. Hvišč, 1971: 245 a nasl.). Platí to napr. aj o wallenrodizme Mickiewiczovho *Konrada Wallenroda*, ktorý štúrovci prijali ako „poľskú“, teda slovanskú obmenu byronovského individualizmu. Princíp wallenrodizmu – víťazstvo nad nepriateľskou presilou pomocou predstieranej zrady sa u nás tradovalo v známom príbehu o knieža-

ti Rastislavovi (napr. v Hurbanovej poéme *Osudové Nitry*). Stopy tejto ideovej koncepcie možno nájsť aj v dielach zobrazujúcich novšie obdobie slovenských dejín.

Vývinové funkcie sa uplatňovali aj v prekladoch oslavujúcich ľudového hrdinu (Tetmajer), náboženské a sociálne cítenie (Sienkiewicz, Kasprowicz), Vysoké Tatry, Jánošíka a pod. Najvýraznejším príkladom tohto pôsobenia sú Tetmajerove humoristicko-folklórne novely z prostredia goralov (prvé slovenské preklady Tetmajerových noviel vyšli už koncom 19. stor.). Podobným spôsobom sa u nás prostredníctvom prekladov z tvorby K. Przerwu-Tetmajera realizovalo **folklórne a ideové pôsobenie** jánošíkovskej a tatranskej tematiky (*Povesti z Tatier I – II, Zbojnícka chalupa, Legenda Tatier* a iné).

Ideovo-estetické pôsobenie prekladateľskej tvorby („priblížiť slovenským čitateľom vrcholky svetovej literatúry...“) priviedlo básnika Pavla Országha-Hviezdoslava k sérii prekladov z diel svetových autorov, medzi ktorých zaradil aj preklady z tvorby A. Mickiewicza a J. Słowackého. Diela J. Słowackého, podobne ako v Poľsku, pomáhali mladej postromantickej generácii prekonávať relikty úzko orientovaného tradicionalizmu a zapájať sa do ideového a estetického prúdu modernej literatúry.

V medzivojnovom období sa dostáva do popredia **sociálna a náboženská funkcia** prekladov, ktorá sa realizovala prostredníctvom Žarnovových prekladov z tvorby J. Kasprowicza (*Hymny*) a básnikov slovenskej katolíckej moderny. Toto pôsobenie trvalo do februárových zmien roku 1948, po tomto termíne v slovenskej literatúre (v poľskej literatúre aj skôr) nastúpil direktívny obrat k socialistickému realizmu, v ktorom dominovalo **ideové a tematické pôsobenie** poľskej literatúry. V novej kultúrnej politike, ktorá zasiahla aj do prekladateľskej tvorby a do medziliterárnych vzťahov, sa forsírovali hlavne preklady zodpovedajúce ideovotematickej orientácii socialistickej literatúry. Po preklade Andrzejewského románu *Popol a diamant* (prvý slovenský preklad vyšiel už v roku 1949) to boli diela W. Broniewského, W. Bilińskiego, W. Machejka, Z. Nałkowskej, I. Newerlého, J. Putramenta, A. Rudnického, W. Żukrowského a iných. Treba však povedať, že v záplave socialisticko-realistickej literatúry sa k nám práve prostredníctvom prekladov dostávali aj diela, v ktorých sa už dávno pred novembrom 1989 črtal kritický, resp. groteskný postoj voči praktikám oficiálnej ideológie. Boli to tzv. „wyspy pozytywnych dewiacji“ (L. Volko, 1995: 203 a nasl.), ktoré napriek prísnej ideologickej cenzúre prenikli aj k nám prostredníctvom prekladov z tvorby Cz. Miłosza, Z. Herberta, S. I. Witkiewicza, Sł. Mrożka, E. Stachuru a i. Na tejto báze sa realizovala **pôsobnosť prekladov reprezentujúcich poľský antiromán** (napr. Andrzejewského román *Mój miły hory preskakuje*), **absurdnú grotesku**

(diela Sł. Mrożka, T. Różewicza) a **žánre alternatívneho divadla** (J. Grotowski, I. Villqist).

Osobitné funkcie sa realizovali v recepcii **náboženskej literatúry**. V tomto prípade môžeme hovoriť o dvoch fázach ideovej (náboženskej) a tematickej pôsobnosti. Prvú tvorili kresťanské samizdaty, ktoré sa u nás prekladali pre ilegálnu samizdatovú publicistiku pred rokom 1989. Touto cestou k nám už pred „nežnou revolúciou“ prenikli fragmenty z diel M. Malińského, B. Ostromęckiego, J. Turowicza, J. Twardowského, K. Wojtyły a i. (R. Lesňák, 1998). V období komunizmu však neboli prístupné širšej čitateľskej a literárnej verejnosti a ich pôsobenie bolo obmedzené. Druhú fázu pôsobenia predstavovali preklady, ktoré vyšli po roku 1989. V tejto oblasti výrazne dominujú diela K. Wojtyły, značnú ideovotematickú pôsobnosť majú i básne J. Twardowského, próza J. Dobraczyńského, H. Panasa, M. Malińského a kontemplatívne úvahy J. Augustyna, B. Kumora, S. Klimaszewského, M. Skwarnického.

3. Prezentatívne funkcie prekladov. Realizujú sa prevažne v podobe aktuálnych medziliterárnych relácií ako prejav afirmatívneho vzťahu k vymedzenej literárnej skupine, škole, poetike. Vidíme to napr. v prostredí súčasných básnických generácií. Mladí autori zo slovenskej i poľskej strany si organizujú vzájomné stretnutia, poriadajú si klubové čítanie literárnych diel a prekladateľskú spoluprácu. Príkladom môže byť stretnutie básnikov Krakova a Žiliny, z čoho vznikla dvojjazyčná poľsko-slovenská antológia s názvom *Polsko-słowackie spotkanie poetów Krakowa i Żyliny – Poľsko-slovenské stretnutie básnikov Krakova a Žiliny* (2002). Podobnú funkciu majú posledné antológie poľskej a slovenskej poézie (*Miasta i miejsca. II. Polsko-słowackie spotkanie poetów*, 2001; *Bóg dał mi słowo*, 2002; *Pisanie*, 2006; *Spieći górami – Spätí horami*, 2007). Prezentatívna funkcia prekladu sa prejavuje aj v realizácii medzinárodných festivalov poézie „Ars Poetica“, ktorým sa mladí autori uvádzajú na širšiu medzinárodnú scénu. Tento zámer sleduje spolupráca deviatich stredo- a južneeurópskych literárnych časopisov, označená názvom „Časopis v časopise“, na ktorej formou partnerskej výmeny literárnych materiálov participujú okrem slovenského mesačníka „Romboid“ a poľského dvojmesačníka „Studium“ časopisy zo Slovinska, Česka, Chorvátska, Maďarska, Rakúska, Čiernej Hory a Macedónska.

Prezentatívne funkcie sa realizujú aj pri prekladoch dramatických diel, ktoré následne participujú s funkciami dramaturgického a žánrového charakteru. Táto problematika však prekračuje rámec literárneho pôsobenia.

Celkove možno povedať, že prezentatívne funkcie prekladu presahujú rámec jednej, resp. dvoch národných literatúr (vidíme, že i rámec jedného literárneho žánru) a stávajú sa súčasťou odvodených kultúrnych aktivít. Literárny preklad

v nich vystupuje ako počiatočný impulz, lebo následné formy jeho pôsobenia sa realizujú voľne podľa invencií projektovaných inými formami umeleckej a kultúrnej realizácie.

4. Dokumentárne funkcie prekladu plnia diela patriace do literárnohistorickej sféry vzťahov. Preklady diel tohto charakteru sa uplatňujú hlavne v oblasti štúdia, výskumu, dokumentaristiky, ale i v oblasti „pietnej“ oslavy významných osobností a diel. Ako príklad možno uviesť obnovené vydanie Bánskeho prekladu Mickiewiczových *Balád a romancí*, ktoré vyšlo v roku 2005 pri príležitosti 150. výročia Mickiewiczovej a 50. výročia Bánskeho smrti. Dokumentárnu funkciu predstavuje Skukáľkov preklad Mickiewiczovho *Pana Tadeusza* (1962), o čom svedčí skutočnosť, že v čitateľskom prostredí prešiel takmer bez ozveny, no v prostredí bádateľov a študentov polonistiky stále pôsobí ako významný text polonistického výskumu a štúdia. Analogickú funkciu v slovenskom prostredí plní výber z básnickej tvorby J. Kochanowského *Renesančná lýra* (1970). Rámec dokumentárnej funkcie neprekročil ani výber z tvorby C. K. Norwida *Nepokoriteľný prameň* (1974), ba ani Kováčikov preklad Wyspiaňského hry *Svadba* (1997). Len zriedka sa preklady tohto charakteru dokážu hlbšie včleniť do aktuálneho komunikačného diania. V slovenských podmienkach to bol azda iba Mihálikov preklad Słowackého drámy *Balladyna*, ktorú v réžii Mikuláša Hubu uviedlo SND v Bratislave 22. októbra 1960. S *Balladynou* sa spája i pietna motivácia prekladu, realizovaná v podobe dvojdielného televízneho filmu (1999).

Preklad Słowackého *Balladyny* nám signalizuje, ako do hry zvanej literárna recepcia vstupujú súčasné masovokomunikačné prostriedky, ktoré môžu danú funkciu prekladu zmeniť, presunúť ťažisko prekladu na inú (alebo iné) komponenty pôsobenia. Takto sa pod vplyvom televízie, filmu, divadla, rozhlasu popri dominantne dokumentárnej funkcii prekladov významných literárnych diel aktivizujú aj iné formy pôsobenia: umelecká, prezentatívna (scénická), žánrová atď.

* * *

Poľská literatúra svojou umeleckou priebojnosťou, žánrovou rozmanitosťou a komunikačnou nápaditosťou je predmetom stáleho záujmu na domácom i medzinárodnom fóre. Slovenská literatúra citlivo vníma jej tvorivé aktivity, literárne pohyby a na najvýznamnejšie diela pohotovo reaguje. V minulosti, ako som ukázal, prevažovali historicko-vývinové funkcie prijímania poľskej literatúry, spojené s národno-obrannými potrebami slovenskej kultúrnej a politickej scény.

Po roku 1918 slovenským spisovateľom spadlo z pliec národnoobranne bremeno a začali sa intenzívne zaujímať o moderné trendy svetových literatúr. Čo predtým malo charakter spontánneho záujmu, v ktorom sa preferovali idey národnoobraných snáh, v nasledujúcich obdobiach dostalo podobu cieľavedomej výmeny hodnôt, vyplývajúcej z estetických a kultúrnych potrieb slovenskej literatúry.

Vidíme, že so zmenou situácie domácej literatúry sa zmenili aj funkcie literárnej recepcie. Záujem o poľskú literatúru sa rozvrstvil a diferencoval, a tým sa rozvrstlili a diferencovali jej funkcie, formy jej pôsobenia. V súčasnom záujme dominuje literatúra novších období. Vynucuje si to orientácia literárnych tvorcov na aktuálne prúdenie povojnovej literárnej Európy, záujem hlavne mladej generácie o moderné postupy, prúdy a smery literárnej tvorby a myslenia o literatúre. V dôsledku toho sa do popredia literárnej recepcie dostali rozličné „postmoderné“ obmeny literárnoumeleckých funkcií, a tie dominujú aj v najnovších prekladoch. Ostatné funkcie sa uplatňujú sporadicky ako súčasť príležitostných kultúrno-literárnych aktivít a skupinových záujmov.

Literatúra

- BAKOŠ, M.: *Literárna história a historická poetika*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1973.
- ĎURIŠIN, D.: *O literárnych vzťahoch. Sloh, druh, preklad*. VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1976.
- ĎURIŠIN, D.: *Teória literárnej komparatistiky*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1985.
- HVIŠČ, J.: *Epika. Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme. Časť: Krasického bájky v slovenskom literárnom kontexte*. VSAV, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1971.
- HVIŠČ, J.: *Óda na mladosť. O literárnych súvislostiach slovenského a poľského romantizmu*. LU-FEMA, Bratislava 2004.
- HVIŠČ, J.: *Slovensko-poľské literárne vzťahy, 1815–1918*. VEDA, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1991.
- HVIŠČ, J.: *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*. Univerzita Komenského, Bratislava 1996.
- LESŇÁK, R.: *Listy z podzemia. Kresťanské samizdaty, 1945–1989*. Bratislava 1998.
- MARKIEWICZ, H.: *Główne problemy wiedzy o literaturze*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1980.
- MATUŠKA, A.: *Od včerajška k dnešku*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1959.
- POPOVIČ, A.: *Poetika umeleckého prekladu. Proces a text*. Tatran, Bratislava 1971.
- VOLKO, L.: *Od tatarníků do „wysp pozytywniej dewiacji“*. In: *Związki kulturalne polsko-słowackie w dziejach*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 1995.

Preklad ako „povinnosť“ na príklade poľsko-slovenských vzťahov

Bogumiła Suwara

V úvahách o kultúrnych, resp. literárnych vzťahoch/kontaktoch sa preklad často objavoval ako ich pádny dôkaz, ako hmatateľný, neodškriepiteľný prejav ich existencie. Je v tejto súvislosti opodstatnená otázka, za akých predpokladov a v akých kontextoch má význam uvažovať o preklade z perspektívy povinnosti voči bilaterálnym – keď sa v globalizovanom svete dostáva veľkej pozornosti už ani nie multikultúrnym, ale trans- kultúrnym vzťahom?

Na Slovensku bádanie kontaktočných vzťahov na pozadí prekladov má bohatú tradíciu. Výsledky mnohoročného výskumu slovenskej prekladovej literatúry na pôde Ústavu svetovej literatúry SAV boli už prezentované vo viacerých monografiách. Prevláda v nich recepčná perspektíva vyrovnávania sa slovenskej literatúry s podnetmi a hodnotami tej-ktorej konkrétnej literatúry (talianskej, ruskej, bulharskej, francúzskej, chorvátskej...). Naposledy E. Maliti-Fraňová sústredila bádateľský záujem na široký kontext prekladateľskej práce a fungovania v slovenskej kultúre poprednej prekladateľky ruskej literatúry Z. Jesenskej. Preklady poľskej literatúry boli zatiaľ parciálne spracované vo viacerých štúdiách a kapitolách monografií (J. Hvišč, P. Winczer, P. Káša, J. Beňová, Š. Chrappa).

Predkladaná štúdia nesmeruje k sumarizovaniu bádania recepcie prekladov poľskej literatúry na Slovensku, má skôr cez (opätovné, na kritiku niektorých historicky a politicky podmienených konceptov „ne-autonomnej vzájomnosti“) zacielené ponorenie otázky prekladov poľskej literatúry do problematiky vzájomných vzťahov nastoliť – nielen kvôli politickej korektnosti – potrebu ich skúmania z multikultúrnej perspektívy.

Z diachronického hľadiska zmeny v dejinách prekladania sumarizoval na príklad E. Balcerzan na pozadí literárnych praktík do koncepcie niekoľkých historických etáp (v prvej, do obdobia romantizmu dominovalo praktizovanie stratégie apokryfu – svoje slovo prekladateľ prezentoval ako cudzie a anexie – cudzie slovo prezentoval ako svoje, v druhej preklad bol inštrumentom na ochranu cudzích hodnôt, po dobe romantizmu sa tieto dve stratégie prelínajú). G. Kiosev zasa, na základe skúmania odlišného postavenia kultúr – špecifického, jednosmerného pôsobenia „iného“ väčšej, staršej kultúry na menšiu, mladšiu – v západoeurópskom modeli centier a periférií posunul uvažovanie smerom k diferencovanému pôsobeniu „cudzieho“ v dejinách (jej) recepcie. (Kľúčovým pre dobrovoľné alebo vnútené prijímanie „cudzích“ hodnôt bol viacnásobne štruktúrovaný pojem sebakolonizovanie). Na Slovensku sa tejto problematike sústavne venuje L. Vajdová (2000, 2007).

V teoretizujúcej práci o otázkach prekladu J. Levý upozorňoval na rozdiely vo vnímaní prekladu buď ako „originálu“, alebo ako „prekladu“. Tu sa však okrem čitateľského a literárnohistorického prístupu k prekladu vynára znova problém „vzťahov“, ktorý v krajnej podobe reprezentuje otázka: kam, v rôznych perspektívach nazerania (teória prekladu, dejiny národnej literatúry, literárna komparatistika), preklad vlastne patrí? Do systému prijímajúcej, alebo (aj) vysielajúcej kultúry? Čo teda znamená pre vysielajúcu, a čo pre prijímajúcu literatúru (alebo širšie kultúru)? Expandovanie pre jednu (kolonizácia kultúr), uvádzanie do stavu nerovnováhy a súčasnú afirmáciu pre druhú (Lotman)? Je dôvod pre uvažovanie o prekladoch z hľadiska povinností, aké nás „nenápadne“ v dôsledku multikultúrnej komunikácie zasiahli? O akú povinnosť a voči čomu pôjde v prípade prekladov?

Tieto a obdobné otázky sa vynárajú najmä v súvislosti s aspektom času, a teda predpokladaných zmien, aké sú v kontexte prekladu spájané s dejinami prekladateľskej praxe, dejinami recepcie, literárnej komparatistiky a napokon aj dejinami národných literatúr a kultúr. Je postačujúce vnímať tu imputované „zmeny“ a teda aj „vzťahy“ len v objektivizujúcich kategóriách systémov (včítane poly- alebo apoetických systémov) a noriem? A na druhej strane, nakoľko je teoreticky opodstatnené brať vážne do úvahy, a nastoľovať zapracovanie do (celistvej?) „teórie prekladu“ všetkých empirických a interdisciplinárnych poznatkov, a teda, aj *pars pro toto*, predstavu, podľa ktorej „vzťahy“ reprezentované prekladom musia navyše zohľadňovať vrstvy významov narastajúce okolo diel patriacich do literárneho kanónu vytvorené kultúrou východiskovej literatúry (Červeňák, Muránska, 2007:41)? K tomuto sa núka pridať aj „kultúra recepcie“ prijímajúcej literatúry (Vajdová, 2000:17). Primárne nepôjde len o inovovanie

starej otázky „Čo prekladateľ číta a ako prekladá?“ ale slovenskí autori Červeňák a Muránska nabádajú aj k otázke, či by (...) nemohol (či nemal byť) vzniknúť nový model translatológie a teórie prekladu, ktorý by využíval a rešpektoval všetko, čo v tejto oblasti [*bremená minulosti* B.S.] existuje, ale zároveň načrtnol (a neskôr rozpracoval) takú teóriu (**najmä pre aktivity nadnárodné**, akou je kresťanstvo), ktorá by sa stala organickou súčasťou duchovného **zblížovania ľudí, národov a kultúr v ich jednotnom zápase o žitie i prežitie?** [podč. B.S.]“ (Červeňák-Muránska, 2007:45).

Ponúka sa tu súvislosť so slovenskou, resp. poľskou tradíciou reflektovania prekladu, išlo by len o pokračovanie v nej a nadväzovanie na staršie teórie (Popovič, Miko, Ďurišin), alebo o radikálnu zmenu „témy a predmetu“ celistvej translatológie, či o pokračovanie v reťazci „heterogénnych paradigiem“ (Toury), alebo sa takto proklamovaná „nová translatológia“, zohľadňujúca prítomnosť „ľudského činiteľa“ najskôr vystavuje (nechtiac a mimochodom) obvineniam s abstraktného konštruktú? Na podobný odpor vo vzťahu ku prístupom neschopným poskytnúť inštrumentárium pre obsiahnutie aktivít „ľudského činiteľa“ upozorňuje v pasáži o kritike semiotickej polysystémovej teórie prebiehajúcej v 90. rokoch minulého storočia Z. Jettmarová (2007:56), keď hovorí, že tejto dominantnej paradigme v západoeurópskej translatológii boli o. i. vyčítané: esencializmus, determinizmus, absencia ľudského činiteľa a uzavretosť smerom k jednej národnej kultúre (2007:56). Sproblematizované boli aj zaužívané východiská pre analýzu kultúrnej ukotvenosti textu, čo bádatelka trefne sumarizuje:

„Jednou z dôležitých rolí sehrála ve vývoji společenských a humanitních věd teorie jednání s ústředním pojmem »human agency«, který byl pojímán buď jako kolektivní, nebo především jako individuální entita, jenž se měla vymanit z determinovanosti – individuum je schopno fungovat nezávisle na determinujících faktorech společenských struktur – ty jsou podle symbolického interakcionizmu pouhými abstraktními společenskými konstrukty. Na rozdíl od »chování« je v »jednání« zdůrazněn aspekt záměrnosti a snahy člověka po úspěšnosti a uznání ve společenském kontextu, kde hrají roli očekávání, normy a hodnoty; individuum struktury nemusí chtít uznat nebo se nad ně může postavit – odtud zaměření na mocenské vztahy a konflikt. Instrumentalistické teorie zdůrazňují racionálnost výběru, fenomenologické zase zkušenosti a dispozice jednajících individuí“ (s. 57).

Na jednej strane z problematiky ukotvenosti prekladu a vzťahov v kultúrnej aktivite človeka znie návrh na spoluprácu, hoci bez odkazu na to, za akých teoretických, či filozofických predpokladov by sa taký druh translatológie, ktorá sa pričíní o univerzálnu spoluprácu a zblížovanie kultúr, mohol koncipovať. Navyše

ju motivuje maximalistická predstava, vychádzajúca zo síce dobre mienených intencií: „človek má povinnosti voči každému inému“, avšak táto ostáva nepovšimnutá. Podobne ideologicky argumentuje za „vzájomnosť“ a „obojstrannosť“ kultúr aj A. Gnisci. Na opačnom poli sa situujú práce vznikajúce v západoeurópskej translatológii smerujúce k deskripcii „mocenských vzťahov a konfliktov“ (Bassnet-McGuire, L. Venutti, a pod.). Oproti starším prístupom – ktoré vzťahové záležitosti pojednávali na pozadí kognitívnych modelov, v ktorých jednotlivé kultúry boli konštruované ako objekty nachádzajúce sa mimo bádateľa, alebo kultúra bola vnímaná ako subjekt a objekt sám pre seba – je tu badateľný, v slovenskej translatológii pomerne ojedinelý, posun k záujmom o participovanie jednotlivca na vytváraní určitých očakávaní a hodnôt.

Jednako v situácii stretu dvoch krajných predstáv (zblížovanie a spolupráca: konflikt a moc) sa vynára otázka, o čo vlastne ide? Aká „realita vzťahov“ sa takto nastoľuje, je vytváraná alebo odhaľovaná? Pôjde o odlišnosť predstáv o zodpovednosti za vzťahy? O odlišný svetonázor, použitie viac alebo menej úspešných teórií, alebo aj o pokračovanie v nesúmerných, v neúplne paralelných výskumoch?

Z týchto otázok sa o. i. vynárajú viaceré okruhy problémov:

1. Oproti západnej časti Európy časový posun záujmov o ideologické aspekty prekladu vo východnej časti Európy, ktorý je závislý najmä od geopolitických súvislostí (Z. Jettmarová, (2007), O. Kovačičová (2007), a teda aj ich odlišné zaradovanie do teoretickej reflexie prekladu (napríklad Popovičova *praxeológia prekladu*), ako sa to deje v západoeurópskych postupoch.

2. Nielen v radoch konštruktivistov, ale aj v rámci procesualizmu, nového historizmu sa ujal názor, že vzťahy sa nedajú esenciálne spoľahlivo uchopiť, a preto je často uprednostňovaná otázka, *ako* sa vzťahy realizujú, *ako* sa prejavujú, *ako* fungujú, *ako* sú modifikované, *kto* a *ako* sa na nich zúčastňuje, *čo* mieni cez ne dosiahnuť a pod.

3. Na akom „mieste“ sa konštruktivizmus a štrukturálna sociológia literatúry/kultúry vo vzťahu k teórii prekladu môžu stretnúť, prelínať (analogicky k vzťahu konštruktivizmu k literárnej vede (Kužma, 2006:3–10). Ak sa totiž berie do úvahy, že ani tí, ktorí sami seba vnímajú ako konštruktivistov, nie sú vo vzťahu k fungovaniu jednotlivca (úplne) nezávisle od faktorov spoločenských štruktúr jednotní (S.J. Schmidt verzus E. von Glasersfeld), tak aj postrehy o tom, že niektoré Popovičove premisy, založené na sociológii, objavujú aspekty „reality“ pôsobenia prekladov v slovenskej kultúre len čiastočne – toto obmedzenie malo asi naozaj pôvod v politickej situácii – nie sú znehodnocovaním jeho teórie. S časovým odstupom túto predstavu načrtnutú cez prizmu vplyvu kultúrnej politiky na

dejiny prekladateľských inštitúcií a prekladateľských programov, úlohy kritiky prekladu a pod. bolo treba doplniť napríklad o aspekty ideológie a individuálne s ňou relácie. Ako to neskôr predostrel P. Winczer (1994: 52–82) na príklade volby prekladov z poľskej literatúry v štúdiu *Dve ideológie, dva recepcné princípy*.

4. Konštruktivistické echá sú prítomné aj v Popovičovom idealizovanom modeli prekladu, „(...) tam a zpět: od teorie k empirii a od empirie k teorii“ (Jettmarová, 2007:70) a odtiaľ, ako usudzuje česká bádatelka, pramení ruptúra medzi teóriou a praxou prekladu. Táto sa, analogicky, cez preklady premieta do uvažovania o „vzťahoch“. Nebude teda prehnané tvrdenie, že tak, ako sa skúmanie medzikultúrnych vzťahov rozvíja a naše poznatky o nich sa rozširujú (a prehlbujú?), tak sú aj teoretické východiská cez prizmu funkčnosti a výkonnosti (viability) overované (aj empirickými zisteniami).

5. A preto sa zdá byť účinné zastaviť sa v súvislosti s problematikou úlohy prekladov v poľsko-slovenských vzťahoch pri otázke rovnocennosti, symetrie (a teda nielen z jednostonne určenej perspektívy, alebo hierarchickými predstavami zaťaženého modelu literatúr).

6. Je povinnosť voči vzťahom, ako ich v kontexte multikulturality na poľskej strane nastolil W. Kalaga (2004:41–65) v štúdiu *Povinnosť iného. Tretí*, použiteľnou koncepciou na odhaľovanie procesov spojených s realizáciou poľsko-slovenských vzťahov? Alebo skôr zviditeľňuje úskalia vnímania bilaterálnych vzťahov ako rôznych diskurzov? A následne aj otázka, ktorá patrí síce k inej výskumnej oblasti, nakoľko je „povinnosť iného“ vo vzťahoch zbavená nadvlády etických aspektov, a či jej ontologickú ukotvenosť W. Kalaga dostatočne presvedčivo a prijateľne zdôvodňuje aj pre tých, pre ktorých koncepcie, v rámci ktorých spoločenstvá a jazyky majú ontologický, a nie len epistemologický štatút, nie sú prijateľné.

Vzhľadom na obmedzený priestor a zameranie príspevku sú dôležité (v diferenciovanej miere) dva posledné problémy. Je síce samozrejmosťou, že z hľadiska zásadných problémov literárnej komparatistiky, či skúmania medzikultúrnych relácií téma vzťahov medzi poľskou a slovenskou literatúrou/kultúrou nepatrí pre túto disciplínu, vnímanú z perspektívy americkej alebo západoeurópskej perspektívy, k podstatným alebo relevantným. A to aj za predpokladu, že sa literárna komparatistika už dávnejšie venovala menším literatúram, lebo vtedy sa zaujímal najmä o kultúrne vzdialené literatúry, resp. literatúry diaspór, minoritných, alebo etnických spoločností a pod. Určitým prínosom pre začleňovanie menších národných literatúr do predmetu komparatistiky rozširovaného na kultúrne javy posledných decenií nielen z americkej perspektívy, alebo len v kontexte hlavných

západoeurópskych literatúr, sú iniciatívne a „iniciačné“ štúdie S. T. de Zepetneka. Ide tu o komparatistickú stratégiu objasňovania toho, čo je neznáme, cez to, čo je známe, čiže čítanie „periférnej literatúry“ cez kanonickú literatúru, čo S. T. de Zepetnek (2006:391–447) využil na včlenenie do záujmov disciplíny, literatúr východnej a strednej Európy, resp. maďarskej literatúry. Avšak dominancie západoeurópskej perspektívy sa ani tento postup nezjavuje.

A teda pokúšať sa o stanovenie špecializovaných teoretických postupov na základe poľsko-slovenských vzťahov z tejto strany (perspektívy) nemá skoro žiaden význam. Skoro, lebo cez súčasnú heterogénu metodológiu a široko definovaný predmet komparatistických bádání, sa nevedoť ich teoretické východiská, otvárajú aj na – z perspektívy literatúr svetového kánonu – periférne literatúry (možno nedobrovoľne a bez nadšenia predstaviteľov hlavných smerov). V týchto súvislostiach, ako legitímne, sa budú musieť pripustiť konštrukcie (a nie len špekulácie), do ktorých môžu byť tzv. malé literatúry nielen zapojené, ale môžu byť aj rovnocenné.

Ak sa komparatistika nevzdá interpretácie literárnych diel a národné literatúry Európy bude možné vnímať ako integrálnu súčasť európskej literatúry (čo nie je bezpodmienečne nutné), tak interpretáciu diel slovenskej, či poľskej literatúry v kontexte diel literatúry napríklad japonskej, indickej, arabskej, či mexickej je možné si predstaviť a obhajovať – funkčnosť a účinnosť takého postupu môže, ale nemusí byť limitovaná množstvom prekladov. Tieto aj tak sa v globalizovanej spoločnosti neustále množia. Týmto predpokladom vychádzajú v ústrety napríklad propagačné aktivity Slovenského národného literárneho centra, ktoré okrem *Literárnej antológie krajín vyšehradskej skupiny* (2007) v štyroch jazykových mutáciách prídalo nielen jej anglicko-arabskú verziu (2009), ale participovalo aj na viacerých dvojjazyčných výberoch a antológiach slovenskej prózy a poézie (napríklad *Littérature slovaque du 20e siècle. Anthologie commentée* (2004), *Antológia textov o Bratislave – Bratislava – Europa erlesen* (2001), *In Search of Homo Sapiens (Twenty-Five Contemporary Slovak Short Stories)*, (2002) a ďalšie na www.literarnecentrum.sk).

Takéto uvažovanie, čiže tendenciu smerovania k rovnocennosti, podporuje napríklad koncepcia svetovej literatúry D. Damroscha (*What is World Literature?*, 2003), ktorý ju podľa R. Gáfrika re-definuje, a neprojektuje

„(...) ako nejaký súbor textov, ako literárny kánon, ale ako spôsob čítania (*mode of reading*): (...) »Svetová literatúra vstupuje plne do hry, keď v našej myslí začne súčasne rezonovať niekoľko cudzích diel. Toto je ďalším riešením pretrvávajúcej paniky komparatistu: svetová literatúra nie je obrovský korpus materiálu, ktorý

sa musí nejako, čo je nemožné, zvládnuť; je spôsobom čítania, ktorý možno zažiť s rovnakým efektom *intenzívne* s niekoľkými dielami ako *extenzívne* s veľkým počtom diel. (Damrosch, 2003)« (Gáfrik, 2009:30).

Traumu z paniky komparatistu je asi možné zmenšiť tak vďaka predstave o spôsoboch čítania (*mode of reading*), ako aj na základe predstavy o komparatistoch roztrúsených po svete, ktorí vďaka znalosti dvoch-troch literatúr uvažujú o konkrétnych dielach z multikultúrnej perspektívy (aj keď možno založenej na kontingentných súvislostiach odlišných kultúr).

A preto má význam odlišovanie umelo, intencionálne vytváraných predstáv o vzájomných vzťahoch od deskriptívnych a faktografických výskumov, ktoré cez prizmu spochybňovania schematických predstáv odhaľujú a objavujú (vzájomnú) „vzťahovú reálnosť“ poľskej a slovenskej literatúry/kultúry, pre ktorú otázka „povinnosti iného“, ako ju koncipoval Kalaga, sa zdá byť veľmi podstatnou a účinnou. Na jej pozadí totiž bude možné, *pars pro toto*, odkazovať k problematike poľsko-slovenských vzťahov, k literárnym prekladom a možno aj ku komparatistickým štúdiám v multikultúrnych súvislostiach.

Reflexiu poľsko-slovenských vzťahov ovplyvňujú a zaťažujú dve (zasa krajné) predstavy:

1. Slovenská literatúra sa s poľskou vyrovnáva ako s takou, ktorá patrí do modelu západoeurópskej literatúry, tento prístup je asi spojený s názorom M. Bobrownickej o nerovnomernom vývoji romantizmu v slovanských literatúrach, pre ktoré diela poľského romantizmu boli nielen inšpirujúce ale aj vplyvné. A teda do určitej miery je možné z historickej perspektívy literárne poľsko-slovenské vzťahy v tomto období vnímať na pozadí predstavy vypracovanej Kiosevom (na príklade bulharskej literatúry) o vyrovnávaní sa mladších slovanských literatúr s „inakosťou“ staršej „západoeurópskej“ literatúry.

A následne, nielen analogicky, vnímať poľskú literatúru aj v neskoršom období ako „atraktívnu“, čo potvrdzuje štúdiá P. Winczera *České a slovenské preklady z poľskej literatúry...*, v ktorej tento argument je kľúčový. Po poľskej strane jej odpovedá (vzájomný dialóg?) štúdiá Z. Niedzielu a R. Majerka *Przekłady literatury słowackiej w Polsce do 2002 r.* (Hvišč, 2003:282–294). V nej však, najmä vzhľadom na bibliografické zameranie, sa argument „atraktivity“ slovenskej literatúry pre voľbu diel na preklad neobjavuje. Ba, aj oneskorenému prekladu textov v slovenských literárnych dejinách vysoko hodnotenej poézie nadrealistov, L. Spyrka pripisuje „len“ historickú hodnotu.

2. Popri spomenutej predstave dodatočne zaťažovanej „vplyvológiou“ literárnej komparatistiky do polovice 20. storočia bola vytvorená skôr intencionálna

než objavujúca „reálnosť“ vzájomných vzťahov, predstava, ktorá ovíja ich reflektovanie idylickou atmosférou:

„Keď sledujeme dlhú brázdú pohraničia nášho štátu a položíme si otázku, kde hneď za medzou máme naozaj žičlivých a sympatických susedov, náš zrak smeruje okamžite na juh, ...tam, kde je bratský slovenský národ, blízky nám rečou, ako asi nijaký iný slovanský ľud, ešte bližší druhom charakteru a duchovnou kultúrou. Ako takí majú Slováci všetky predpoklady k tomu, aby sa stali najlepšími priateľmi“ (Semkowicz 1995:6).

V tejto súvislosti treba spomenúť nielen dobové názory politikov a historikov (por. napríklad Olszewicz, 1937:72) o potrebe spolupráce a priateľstva (napríklad príhovor ministra zahraničia J. Becka v poľskom sneme, ktorý nedávno v rámci spomínania na 70. výročie vypuknutia II. svetovej vojny bol „opakovaný“ v terajšom sneme a vysielaný poľskou TV), ale aj priame nadväzovanie na ne poľskými bádateľmi a prekladmi v nepublikovanom zborníku z vedeckej konferencie v Smoleniciach usporiadanej Ústavom svetovej literatúry SAV r. 1967 z názvom *Literárne vzťahy poľskej a slovenskej literatúry*. (Odznelo 10. príspevkov – prednesených poprednými propagátormi slovenskej literatúry v Poľsku, napr.: Hierowski, Kolbuszewski, Madany, Piotrowski, Abrahamowicz(ová), Starnawski... – z toho len jeden za slovenských bádateľov – A. Laťáková. Pritom väčšina vystúpení sa týkala literárnych prekladov.) Za zmienku stoja – aj keď v iných súvislostiach, ktoré naopak nezdôrazňujú len blízkosť a bratstvo, ale aktualizujú skôr to, že sused sa môže javiť ako veľmi exotický (A. Marlaux) a neznámy – publikácie písané koncom 19. storočia a objavujúce pre poľského príjemcu Slovensko a Slovákov, nadväzujúce názvom na poetiku objavovania vzdialeného a neznámeho: *Z podróży po kraju Słowaków* (1876), *Szkice z podróży po Słowacji* (1877), *Na ziemi słowackiej* (1899). Takto stereotypné ladené poľské publikácie sumarizuje T. Smolińska v štúdiu *Tradičný a súčasný obraz Slováka v Poľsku* (2008). Ak, vzhľadom na už povedané, neprekvapuje, že Slováci boli staršími susedmi ešte v medzivojnovom období vnímaní ako „ľudia úprimnejší a jednoduchší než fanaticí Maďaróni, ktorí sú namyslení“ (Zawiliński, 1913:461), môže prekvapovať, že dnešná poľská populácia o Slovensku zasa vie málo a historicko-kultúrne súvislosti skoro nepozná (Smolińska, 2008). Čo však je optimistickéjšie vo vzájomných poľsko-slovenských kultúrnych vzťahoch je nielen inštitucionálna podpora zjavná v kooperáciách filmovej produkcie (napríklad: *Wino jabłkowe*(2008), *Nebo, peklo, zem* (2009), ale aj osobné, profesionálne kontakty a hľadanie spoločných hodnôt tak pri realizácii široko adresovaných filmov, ako aj užšie adresovaných divadelných aktivít. Ak napríklad *Wino ja-*

blkowe (scenár A. Stasiuk) odkazuje k hodnotám periférií Európy (A. Ferko), tak napríklad košický projekt *Villqist versuz Villqist* je znakom toho, ako sa „mladá slovenská a poľská dráma začleňujú do estetiky mladej európskej drámy“ (Mikołajczyk, 2008:178).

Z ešte inej perspektívy dnešné podporovanie stereotypov vzájomného spoznávaní, alebo ich špecifickú inováciu prezentujú reklamne ťahy a kampanie (TV, billboardy, reklamné materiály) založené na mechanizmoch voľného trhu a jeho odlišných ekonomických záujmoch. Na poľskej strane napríklad heslá turistických kancelárií nasmerovaných na „vzájomné“ ekonomické profity: „Aljaška za medzou“, „Zázraky u susedov“, „z Podhalia sa oplatí zájsť na Slovensko aspoň na jeden deň“ a pod. (Smolińska, 2006:40), a na druhej strane, obraňujúce ekonomické záujmy menšieho trhu reklamy typu „Nenakupujte u susedov“ – čo je možné vzťahovať aj na poľský trh.

Z uvedeného je zrejmé, že v medzivojnovom období nastoľovaná zhovievavosť v poľsko-slovenských vzťahoch vyvodzovaná zo špecifických historicko-politických súvislostí (s ostatnými susedmi Poliaci mali skôr konfliktné a nepriateľské skúsenosti) bola podložená emocionálne, bola „výtvorom“, a je pre jej bežných, (len?) dnešných aktérov skôr ambivalentnou skúsenosťou. Určite nie je správne postaviť na jednu úroveň vzťahy inštitucionálne, osobné, ekonomické a pod. Signalizovaná explikácia rôznych podôb vzájomných vzťahov mala za úlohu odkazovať na nedostatky emocionálnej predstavy o nich.

Jednako vedľajším produktom tejto idylickej, emocionálnej predstavy susedských vzťahov sa zdá byť do odbornej reflexie imputovaná predstava partnerstva, avšak nie rovnocennosti, autonómnosti), ktoré sa často prejavovalo ako dobroprajne ponúkajúce (vnucovanie) názorov, alebo praktík (a spôsobov) na „sebapoznávanie“ slovenskej kultúry, napríklad slovenskej literatúry na pozadí poľskej (na začiatku tohto prístupu sa situujú práce poľského bádateľa slovenskej literatúry W. Bobeka (1934), ktoré napriek jednoznačným metodologickým východiskám sú zaraďované tak do poľskej slovistiky, ako aj do slovenskej polonistiky, alebo metafory odzrkadľovania sa slovenskej literatúry v „zrkadle poľskej literatúry“, resp. poľskej literárnej vedy.

Treba si však položiť otázku, za akých podmienok, v akých súvislostiach je možné túto emocionálne založenú premisu racionalizovať? Je zrejmé, že pôjde najmä tak o problém rovnocennosti kultúr, ako aj nielen o zdôvodňovanie potreby vzájomného spoznávaní, ale o korektné, nepodmaňujúce a zodpovedné spoznávanie Iného. Jeden smer racionalizovania vnáša perspektíva etiky. Aj keď sa zaoberá len reláciami a vzťahmi človek – človek, prípustná aj nepriame relácie

cez „veci, výtvary kultúry a sekvencie udalostí v čase. Subjektom a predmetom aktu etický valentného je však vždy len človek a len on.“ (Lipiec, 2001:205). Pričom záväzný je princíp symetrie: „kto alebo čo chce byť predmetom morálneho aktu, musí súčasne byť schopný byť aj jeho subjektom. A kto by chcel, aby bol vnímaný ako subjekt, musí vedieť zvládať úlohu predmetu“ (Lipiec 2001:205). Ak za cenu zjednodušenia budeme vnímať poľsko-slovenské vzťahy z etickej perspektívy (cez „veci a výtvary kultúry“) tak v spomínanej metafore „zrkadla“ poľskej literatúry pre literatúru slovenskú je princíp symetrie narušovaný tak, že slovenská literatúra bola v takomto procese pre poľských bádateľov (subjekt) predmetom a fakt, že v rámci tejto aktivity by jej subjekt mal zvládať aj úlohu predmetu, bol ignorovaný. (Analogicky s Levinasovov binárnou koncepciou – kultúry ako monády – v ktorej sa kultúry stretávajú Tvárou k Tvári a nemajú voči sebe žiadne záväzky.) Aspekt predmetnosti mohol napríklad reprezentovať kritický postoj k vlastnej, poľskej literárnej a literárnovednej tradícii. Z toho dôvodu akt partnerstva bol zbavený vzájomnosti (rovnocennosť a autonómia).

V takomto prípade Kalaga nastoľuje riešiť situáciu tak, aby Ja, na základe dekonštrukcie binárnej opozície, podliehalo takej rekonštrukcii (Ja – vedomia, ako problému „mikrologickej“ ontológie, ktorý sa zaoberá spôsobom existencie vedomia v kontexte iných vedomí), v ktorej Iný prestáva byť autonómnou kategóriou a primárne sa na ontologickej a až následne na etickej úrovni stáva fúziou Druhého a Tretieho. Model triády symbolizuje podľa Kalagu pluralizmus. Ja sa musí vzdať privilégia nezaujatosťi a pre dobro Tretieho vzdať sa aj pokory. Z nastolenej ontológie, architektúry Ja, a teda vzhľadom na ontologickú povinnosť voči Tretiemu, vyplýva „ontologická“ dlžoba, na základe ktorej sa starostlivosť Ja vzťahuje aj na Tretieho, a preto povinnosť vzájomnosti (symetrie) včleňuje Kalaga do samotnej idej inakosti (Kalaga, 2004:61).

V tejto súvislosti treba konštatovať, že keď na základe analýzy voľby prekladov poľskej literatúry v Čechách a na Slovensku P. Winczer hovorí o asymetrii a atraktivite poľskej literatúry, vychádza z esenciálneho chápania literatúry, v rámci ktorého symetria textových, pragmatických vzťahov podlieha sémantickému, funkcionálnemu alebo formálnemu prispôsobeniu. A teda symetria je transformovaná, v súlade s princípom asymetrie zakorenenom v semiotických štruktúrach kultúry. Ak podľa Lotmanovej premisy „očakávania“ v prijímajúcej kultúre (jej novšie reflektovania v nej nachádzajú nielen systémové aspekty, ale aj aktívnu účasť „ľudského činiteľa“) jej realizáciou sú aj preklady, tak vzájomne vzťahy kultúr v Kalagovej koncepcii nadobúdajú reálny význam až z perspektívy ontologicko-etickej. Táto potom predpokladá prejavovanie a očakávanie zodpovedností (povinnosti) za (záväznú) recipocitu vzájomných (symetrických) vzťahov.

Kalaga smeruje nielen k eliminovaniu takých situácií, v ktorých empiricky zistený fakt menšieho záujmu o slovenskú literatúru na poľskej strane (napríklad menšie množstvo prekladov) bol reflektovaný v kategóriách hierarchie a ich vyššej alebo nižšej hodnoty, ale ide mu najmä o inovovanie chápania vzájomných, bilaterálnych vzťahov v kontexte dilém multikulturality. V tej sú očakávania zodpovednosti (povinnosti) konštruované a vytvárané kultúrou, sú súčasťou (produktom) kolektívnej pamäte, v ktorej sa nachádzajú nielen texty, fakty, udalosti, ale sú tiež hodnoty a ich hierarchia vytvárané a kreované spoločnosťou. A preto je dialóg kultúr napriek nezhodám a axiologickým rozdielom povinný zohľadňovať kultúrou konštruované očakávania a hierarchiu hodnôt všetkých členov spoločnosti, všetkých zúčastnených na vzájomných vzťahoch (asi sem mierila spomínaná myšlienka Muránskej a Červeňaka) a napokon (nevdojak) vytvárať spoločný priestor fúzií, prepojení, konsenzov a kompromisov (Kalaga 2004:63). Z uvedeného je možné usudzovať, že Kalaga nenastoluje symetriu (vzájomnosť) pre bilaterálny dialóg, ale skôr symetriu chápe ako predpoklad pre dialóg kultúr, resp. dialóg konkrétnej kultúry s inými kultúrami. V kontexte analyzovania voľby prekladov zo slovenskej (alebo poľskej) literatúry by to znamenalo povinnosť uvažovať o nich v kontexte prekladov z iných literatúr, čiže najmä (v zatiaľ len ako kategória definovanom podsystéme konkrétnej národnej literatúry) – o prekladovej literatúre.

Menej konfrontačná – ako sa javí bilaterálna – perspektíva si vyžaduje teda buď tretieho herca, napríklad kontext prekladov z maďarskej literatúry (a na poľskej strane napríklad ruskej, alebo ukrajinskej literatúry), alebo preklady nejakej kultúrnej „vzdialenej“ literatúry (napríklad japonskej, mexickej, či indickej). A to už je echo Ďurišinovej literárnej komparatistiky, lebo aj keď Ďurišin, podľa svojich slovenských spolupracovníkov, otázky kultúry údajne zaznával, jeho systémový model „medziliterárnych spoločenstiev“ stojí voči skúmaniu literatúry, resp. prekladu z perspektívy multikulturality v inkluzívnej pozícii. K tomu, aby „vzájomnosť“ bola zbavená ťarchy „vplyvu“ a „konfliktu“ a vypovedala o autonómnych potrebách a predstavách príslušníkov konkrétnych kultúr, je potrebný Tretí, jeho prítomnosť je totiž garantom smerovania ku konsenzom. Aj takým, aké napríklad pre skúmanie Modernosti nastoluje G. Kiosev. A teda, zabudnúť na sumarizovanie dejín jednotlivých národov (alebo dejín Svojho a Cudzieho), ale skôr cez deskripciu, analyzovanie a kritiku hraníc historického rozprávania o štátoch, kultúrach a ideológiách smerovať k globálnemu uchopovaniu celého modernizačného procesu. V tomto kontexte konkrétny preklad ako exemplár by mal byť skôr príležitosťou na deskripciu napríklad axiologických „nezhôd“ a „rozdielov“, ktoré v ňom nadobudli prekladateľom vytvorenú podobu „konsen-

zov“ a „kompromisov“ a nie nerefektovanú – spomínanú – paušálnu starostlivosť o všetkých alebo konflikt.

Na tejto ceste sa tradícia skúmania prekladov v poľskej a slovenskej kultúre vzájomne stretávali na poli, v čase „teoretickej doby skúmania prekladov“ (Balcerzan). Historické odlišnosti treba chápať ako historický odlišné produkty kultúr. (V slovenskej reflexii dejín literatúry a následne aj prekladovej tvorby je stále pomerne živý názor z Bakošovej dielne (problematizovaný literárnovednou praxou), podľa ktorého je slovenská literatúra odkázaná písať (a interpretovať) svoje dejiny aj na pozadí skúmania vzťahov z cudzími literatúrami, a preto sú dobové preklady jej imanentnou súčasťou. Záujem o umelecký preklad v poľskej reflexii súvisí v prvom rade s európskou tendenciou (polovica minulého storočia) vnímať preklad ako existenciálny (mentálny) jav, pertraktovaný psychológiou, sociológiou, filozofiou a pod.

V druhom rade treba podotknúť, že intenzívnejší záujem o otázky prekladu súvisí so stavom a zameraním procesu skúmania starých a najstarších literárnych a neliterárnych písomnosti, ktorý otázku prekladu objavil akoby mimochodom, temer ako vedľajší produkt bádateľského: literárneho (verzológia, dejiny ideí a pod), jazykového, či sociologického a historického skúmania konkrétnych textov ako exemplárov. A to je dôvod, pre ktorý je poľský výskum dejín prekladu členitý, rozmanitý, a do určitej miery metodologicky a historicky kopíruje aj modely skúmania dejín literárnych epoch (určitým spôsobom dopĺňa a rozširuje základný literárnohistorický výskum). Zo synchronného hľadiska odpovedá, podľa svojich záujmov, podobne ako slovenský, na otázky súčasných tém súčasného reflektovania prekladu, resp. vied o preklade.) Tieto nemajú vypovedať o ich vzájomnom hodnotení, alebo kvalite/nekvalite ich prípadných vzájomných vzťahov, ale skôr (vypovedajú) o odlišnostiach zapájania sa rôznych kultúr do modernizačných procesov. Táto perspektíva by nemala vo vzájomných deskripciách vzťahov chýbať.

Dané konštatovanie síce znie triviálne, avšak v oblasti bádania slovensko-poľských a poľsko-slovenských vzťahov naráža často na bariéru. Má sa napríklad poľský slovakista, často z dôvodu odlišnej intenzity skúmania zvoleného javu na oboch stranách, vzdať svojho literárnovedného inštrumentária (na úkor globálneho?, slovenského?), alebo skôr pracovať s vedomím, že tkvie v monáde, ktorá cudziu literatúru nemôže vnímať inak ako len cez svoju (intelektuálnu) aktivitu, čiže ňou (z)mediovanú. A jej výsledok vlastne závisí od miery diferencovania stupňa „intenzity a vyhranenosti“ slovenskej a poľskej „umom vytvorenej krajinky“ (Heim o Leibnizovej monadológii, Heim 2001:296).

Aj takúto podobu môže nadobudnúť Kalagova predstava o Inom, Treťom v procese vzájomného dialógu kultúr. Vzájomný vzťah je totiž spojený s očakávaním symetrie a reciprocity. Ich napĺňovanie súčasne realizuje aj požiadavku „povinnosti iného“. Pre uvažovanie o vzájomných vzťahoch (ontologickej) etickej perspektívy je teda nutné určiť/definovať ako sa v nich „povinnosť iného“ môže/bude prejavovať. V inom prípade si bádateľ musí byť vedomý, že neuvažuje o vzájomných, ale len o jednostranných „vzťahoch“.

Prepájanie medzi jednou a druhou monádou predstavuje napríklad Heim v kontexte virtuálnej reality (kyberpriestoru ako siete myšlienkovj aktivity zúčastnených) na pozadí princípu interfejsu. Z tejto perspektívy možno aj preklad bude zaujímavé zasa chápať ako metaforu interfejsového preklikávania sa z jednej literatúry a jej kultúrnej tradície do druhej (je tu zachránená reciprocita, čiže vzájomnosť). Metafora, ktorá zasa „hovorí“, najmä o (multikultúrnych, globálnych) očakávaniach súčasnej spoločnosti internetovej Galaxie. (V tejto súvislosti dávam do pozornosti slovenské preklady blogových stránok poľských internautov ako príklad zdieľania spoločných kultúrnych procesov).

Pre reflexívnu kritiku prekladov z etickej perspektívy vzájomných vzťahov logicky vyplýva požiadavka koncipovania v nej, o. i. aj podoby „povinnosti iného“. Ide teda o zásadnú teda „zmenu témy“ translatologických bádání, v rámci ktorých sa do popredia presúva deskripcia procesu vytvárania v preklade kompromisov a konsenzov hodnôt vytvorených v odlišných (menej, alebo viacej „vzdialených“) kultúrach. Je však možné, že práve takýto prístup naozaj vyžaduje nastoľovanie takej teórie, ktorá bude aj pre veľké množstvo empiricky zisťovaných problémov spojených s multikulturalitou funkčná a výkonná (viabilná). A možno aj užitočná pre komparatistické bádanie.

Bibliografia

- (eds.) I. Rodriguez, P. Békés, P. Marciszuk, I. Martínová, *Literárna antológia krajín Výchadskej skupiny*, Budapeszt, KultúrPont Iroda, 2007.
- (ed.) I. Martínová, *Stories from the Heart of Europe*, Cairo, Sphinx Agency 2009.
- (ed.) Mikula, V. *Littérature slovaque du 20e siècle. Anthologie commentée. (Slovenská literatúra 20. storočia. Komentovaná antológia)*, Literárne informačné centrum, Bratislava 2004.
- Antológia textov o Bratislave – Bratislava – Europa erlesen*, Wieser, Klagenfurt/Celovec, Rakúsko, 2001.
- In Search of Homo Sapiens (Twenty-Five Contemporary Slovak Short Stories) – Antológia poviedok slovenských spisovateľov*, Spolok slovenských spisovateľov, Bratislava, 2002 v spolupráci s Bolchazy-Carducci Publishers, Wauconda, USA, 2002.
- Bobek, W.: *Poznámky k periodizácii slovenskej literatúry*, 1934.
– *Mickiewicz w literaturze słowackiej*, 1931.
- Balcerzan, E. *Niekrytyka, krytyka i autokrytyka przekładu*, „Literatura na Świecie“, 1984 (7), s. 370–377.
- Červeňák, A. - Muránska N.: *Na margo makro a mikro problémov prekladu* [In:] (eds.) E. Gromová – D. Múglóvá *Preklad a kultúra 2*, UKF v Nitre, Nitra 2007, s. 37–46.
- Gafrik, R.: *The Notion of World Literature and the Definition of Literature in Western and Indian Literary Studies* [In:] *World Literature Studies*, 2009, No. 1, s. 28–42.
- Gnisci.A.: *Porovnávacía literatúra ako disciplína vzájomnosti*, „Slovak Review“, 1994, č.2 , s. 176–183
- Heim, M.: *Erotyczna ontologia cyberprzestrzeni* [In:] (ed.) A. Gwózdź, *Wiedzieć, myśleć, być. Technologie mediów*, Kraków, UNIVERSITAS, 2001, s. 281–166.
- Jettmarova, Z.: *Sociologie v paradigmatu a teorii: hledá se model a metodologie* [In:] (eds.) E. Gromová – D. Múglóvá *Preklad a kultúra 2*, UKF v Nitre, Nitra 2007, s. 56–78.
- Kalaga, W.: *Obowiązek innego. Trzeci* [In:] (ed.) W. Kalaga, *Dylematy wielokulturowości*, Kraków, UNIVERSITAS, 2004, s. 41–65.
- Kiosev, A.: *Uwagi o samokolonizujących się kulturach*, prekl.. E. Solak, „Dekada literacka“, 2000 (167/ 168), č. 4. (10/ 11), s. 15-18.
- Kuźma, E.: *Konstruktywizm* [In:] (eds) E. Kuźma, A. Skrendo, J. Madejski, *Konstruktywizm w badaniach literackich*, UNIVERSITAS, Kraków, 2006, s. 1–12.
- Kovačičová, O.: *Súčasná ruská translatológia* [In:] (ed.) L. Vajdová, *Myslenie o preklade Ústav svetovej literatúry*, Kalligram, Bratislava 2007, s. 118–137.
- Lipiec, J.: *Świat wartości*, AWA, Kraków, 2001.
- Niedziela, Z. – Majerek, R.: *Przekłady literatury słowackiej w Polsce do 2002 r.* [In:] (ed.) J. Hvišč, *Vývin a význam slovensko-poľských vzťahov*, SPKHV, Bratislava 2003, s. 282–294.
- Mikołajczyk, A.: *Osobitné transgresie. Ingmar Villqist na doskách slovenských divadiel* [In:] (ed.) J. Hvišč *Slovensko – Poľsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*, SPKHV, Bratislava, 2008, s. 172–178.
- Popovič, A.: *Poetika umeleckého prekladu*, Tatran, 1971.
– *Teória umeleckého prekladu*, Tatran, 1975
- Olszewicz, W.: *Słowacja w piśmiennictwie polskim* [In:] (ed.) W. Semkowicz *Słowacja i Słowacy*, t. I, Kraków, 1937.

- Semkowicz, W.: *Polacy i Słowacy w dziejowym stosunku* (1899, reprint) Kraków, 1995, s. 49-50
- Spyrka, L.: *O polskich przekładach poezji słowackich nadrealistów* [In:] (ed.) P. Fast, *Awangardowość w przekładzie*, Katowice, Śląsk 1995, s. 113-119.
- Vajdová, L.: *Rumunská literatúra v slovenskej kultúre (1890-1990)*, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 2000.
- *Pragmatika prekladu* [In:] (eds.) E. Gromová – D. Múglová *Preklad a kultúra 2*, UKF v Nitre, Nitra 2007, s. 211–224.
- Winczer, P.: *Dve ideológie, dva recepcné prístupy. Poľská literatúra v katolíckych a v ľavicovo orientovaných vydavateľstvách (1945-1949)* [In:] (ed.) K. Kenížová – Bendárová, *K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku II*, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1994, s. 52–82.
- Smolińska, T.: *Tradičný a súčasný obraz Slovenska a Slováka v Poľsku* [In:] (ed.) J. Hvišč *Slovensko – Poľsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*, SPKHV, Bratislava, 2008, s. 35–44.
- *Obraz tradycijnej kultura słowackiej w polskich przewodnikach turystycznych* [In:] (ed.) J Čukan a kol., *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*, UKF, Nitra 2006.
- Tötösy de Zepetnek, S.: *Literatura kobiecea a męska literatura o kobietach* [In:] (eds.) E. Kuźma, A. Skrendo, J. Madejski, *Konstruktywizm w badaniach literackich*, UNIVERSITAS, Kraków, 2006, s. 391–447.
- Zawiliński, R.: *Słowacja, ich życie i literatura*, Warszawa 1899.

O prekladaní poľských textov (Problematika zradných slov v prekladoch)

Marta Pančíková

Pri prekladaní ide o porovnávanie jednotlivých jazykových prostriedkov, ktoré majú dôležitú funkciu v prekladanom texte. Tieto sa porovnávajú s prostriedkami iného jazyka, ktoré plnia tú istú alebo podobnú funkciu. Známy teoretik prekladu J. Levý povedal: „Cílem překladatelovy práce je zachovat, vystihnout, sdělit původní dílo, nikoliv vytvořit dílo nové...“ (Levý 1983:83), to znamená, že prekladateľ musí vybrať najvhodnejšie slovo a taktiež jeho štylistickú hodnotu. Sú však oblasti, keď preklad nemôže byť identický s originálom, ale musí dosiahnuť taký istý dojem, ako to chcel autor originálu, čo znamená, že prekladateľ musí nájsť vhodný ekvivalent, ktorý je približne rovnaký ako v texte originálu.

Pri prekladaní sa snažíme o výber z viacerých možností, nahradzujeme jeden znak iným ekvivalentným znakom. Aby sme správne vybrali, je potrebná dobrá jazyková príprava. Čím je vyššia teoretická znalosť systémových možností a systémových obmedzení, tým je preklad lepší. Kvalita prekladu závisí od toho, ako sa v jazyku prekladu rešpektuje spisovná norma. Preto v jazykovej príprave budúcich prekladateľov a tlmočníkov je veľmi dôležité venovať veľkú pozornosť práve kontrastom a porovnávaniu všetkých jazykových rovín. Práve konfrontácia je východiskom pre prekladateľský proces. Porovnanie jazykov pomáha odhaľovať ich špecifickosť, vzájomné zhody a rozdiely a uľahčuje hľadanie vhodných ekvivalentov.

Iné jazykové javy si všímame pri prekladaní beletrie a iné zase pri prekladaní odbornej literatúry. Tak isto sa líši písomný a ústny preklad, v ktorom si môžeme dovoliť určitú voľnosť. Pri písomnom prekladaní prekladateľ najčastejšie prekla-

dá do svojho materinského jazyka, čo je jednoduchšie ako pri tlmočení, kde ide o dvojstranný preklad.

Dobré poznanie rozdielov medzi jazykmi umožňuje prekladateľovi lepší výber vhodných ekvivalentov. Čím je prekladateľ skúsenejší, tým viac má automatizované mnohé jazykové a prekladateľské reakcie. Aj napriek tejto skúsenosti sa v prekladateľsko-tlmočnickej praxi vždy vyskytnú nejaké prekladateľské problémy. Pre prekladateľa je potrebné, aby dobre ovládal spisovnú normu oboch jazykov a dobre sa orientoval v problematike jazykovej správnosti. Je to podmienkou kultivovaného vyjadrovania a tiež sa tým dá zabrániť vzniku nepotrebných interferencií.

Interferencia je zvlášť nebezpečná pre začínajúceho tlmočníka a prekladateľa a tiež pre toho, kto sa daný jazyk začína učiť. Medzijazykové homonymá, či zradné slová sú nebezpečné tým, že vyvolávajú klamný dojem, ba často dochádza aj k humorným alebo trápnyim situáciám. Skúsená poľská prekladateľka M. Wisłowska povedala: „*Wiem z własnego i cudzego doświadczenia, że najłatwiej potknąć się nie na słowie trudnym, wyszukanyim, należącem do terminologii specjalistycznej, lecz właśnie na tym najprostszyim, nie budzącyim podejrzeń, niby to znanyim, zrozumiályim, ale – czy to przez podobieństwa dźwiękowe, czy to przez afiliację znaczeniową – stanowiącyim właśnie niebezpieczną pułapkę.*“ (za: Balcerzan 1977:436; Lotko 1986:82).

Preto je potrebné systematicky konfrontovať lexiku blízkych jazykov. Veľmi často sa stáva, že poľské texty prekladajú nepolonisti, ktorí neovládajú dobre poľštinu a veľmi ľahko sa dopustia chýb, čiže je u nich častá negatívna interferencia.

V príspevku neobsiahneme všetky nebezpečenstvá, ktoré môžu stretnúť prekladateľa. Chceme však v niekoľkých príkladoch ukázať zradnosť blízkej lexiky. Ilustračný materiál pochádza väčšinou zo slovenských prekladov poľskej beletrie a z odborných textov.

V prekladateľsko-tlmočnickej praxi sú nebezpečné také slová, ktoré majú podobnú slovotvornú stavbu, np.: *owocny* – *owocowy* a do slovenčiny ich prekladáme ako *plodný* – *ovocný*, alebo *zimny* – *zimowy*, po slovensky *chladný* – *zimný*. V týchto prípadoch nás ľahko zvedie slovenčina, ktorá pozná slovo *ovocný*, *zimný* a prekladateľ ho použije aj vtedy, keď má použiť slovo *plodný*, *chladný*.

V prekladateľskej teórii a praxi sa doposiaľ venovala malá pozornosť problematike poľských pomenovaní miest, obcí, ostrovov a štátov v Európe. Niektoré miestne pomenovania sú v poľštine v originálnej forme, ale v slovenčine sú preložené (*Kopenhaven* – *Kopenhaga* – *Kodaň*, *Grenland* – *Grenlandia* – *Grónsko*), prípadne opačne (*Skäne* – *Skania* – *Skäne*). Iné sú preložené do oboch jazykov,

ale nie vždy sa slovenské a poľské pomenovania zhodujú v rode (*Köln – Kolonia – Kolín, München – Monachium – Mníchov, Milan – Mediolan – Miláno*).

V slovenčine platí pravidlo, že menej známe geografické a iné vlastné pomenovania ostávajú v originálnej podobe. Z prekladu Pilcha sú nasledovné príklady: *Krakov sa mi prelína s Varšavou, mestečko Wisła, ale rieka Visla, liečebňa v Tvorkách, liečebňa v Kobierzyne, ulicu Jána Pavla; ...v Breste, v Medike, v Terespole, ...predmestia Sokółky, ...ako tečú cez Siemiatycze, z Ustroña do Wisły, mlyn na Lutyni, letisko v Okęciu, na krakovských Bloniach, pod chatou na Markových Szczawinách, v telocvični na Powązkách*. Zaujímavé je, že prekladateľ prekladal také pomenovania známych krakovských ulíc ako: – *kroczyłem trzeźwy jak anioł ulicą Szewską...* – *kráčať som triezvy ako anjel po Obuvníckej ulici; Byłem gotów przemierzać Pańską, Żelazną, Złotą, Sienną...* – *...bol som ochotný premerať Panskú, Železnú, Zlatú, Sennú ulicu...; wkroczywszy na Rynek – vyšiel som na Rínoček*. V tomto prípade sa nám to zdá trochu divné, pretože aj Slovák vie, kde sa nachádza ulica *Szewska*.

Hodnota prekladu sa posudzuje aj na štylistickej úrovni, kde sa skúma adekvátnosť ekvivalentu. K štylisticky zradným slovám môžeme zaradiť aj také slová ako: *ojczyzna* – v poľštine neutrálne slovo a *otčina* – v slovenčine príznakové slovo; *coroczny* – v poľštine neutrálne a slovenské *čoročný* – s kvalifikátorom zastaraný; *ponury* – neutrálne slovo a slovenské *ponurý* – knižné slovo, *marsz* – neutrálne slovo a slovenské *marš* s kvalifikátorom zastaraný, *ratować* – v poľštine neutrálne slovo a slovenské *ratovať* je hovorové slovo. Práve výber vhodného ekvivalentu zo štylistického hľadiska spôsobuje veľa problémov pri prekladaní.

Obidva jazyky poznajú vidové dvojice, ktoré sú často zhodné. Niekedy prekladateľ použije nesprávne sloveso. Napr.: dokonavé sloveso *powtórzyć* má nedokonavý pár *powtarzać*, slovenské ekvivalenty sú *zopakovať* – *opakovať*. Preto v preklade vety z Iwaszkiewiczovej poviedky „*Boże, jakie to szczęście jest kruche – powtórzyła zdanie zasłyszane gdzieś w Warszawie. - Boże, aké je to šťastie krehké, opakovala vetu, ktorú počula voľakedy vo Varšave.*“ malo byť použité dokonavé sloveso *zopakovať*.

K rozdielnostiam medzi poľskou a slovenskou vetnou skladbou patrí aj používanie prechodníkov a prídastí. Pre slovenčinu je prirodzenejšie použiť vedľajšiu vetu s určitým slovesom, zatiaľ čo poľština využíva vo všetkých štýloch hlavne prechodníkové väzby alebo konštrukcie s prídastiami. Prekladatelia si tento jav väčšinou uvedomujú. Niekedy sú však nedôslední: „*Tymczasem, Weronika, zostawszy sama w izbie, szybkim i chciwym ruchem rozgarnęła tobołek córki.*“ „*Medzitým Veronika, ktorá ostala sama doma, rýchlym a lačným pohybom rozhrnula dcérin batôžtek.*“ „*Róża starannie zapłaciła targując się z posługaczką,*

sprawdzając dodawanie i w ogóle, jak mówił Ignac, „*zastawiając* się swymi pieniędzmi”. „*Rużena* starostliwio zaplatiła, *jednając* sa s predavačkou, *preratúva-júc* účet, a vôbec, ako vravel Ignác, „*schovávala sa* za svoje peniaze”.

Poľština oveľa častejšie využíva vetnú konštrukciu so slovesným podstatným menom, čiže v poľštine prevláda nominalizácia. Slovenčina v tomto prípade dáva prednosť vedľajšej vete so slovesom, napr.: *Ale* *jakoś* *nikt* *jej* *nie* *zaczepiał* *i* *nie* *dawał* *w* *ten* *sposób* *do* *zrozumienia*, *co* *oznacza* *to* *jej* *tutaj* *siedzenie*. – *Ale* *wołajako* *nik* *sa* *do* *nej* *nezadrapil* *a* *nedal* *jej* *najawo*, *čo* *to* *wlasne* *znamená*, *keď* *tuná* *tak* *sedí*.“

Najväčším nebezpečenstvom pre prekladateľa a tlmočníka sú však lexikálne jednotky, ktoré sú formálne zhodné alebo podobné, ale významovo odlišné. Takýchto slov je veľa najmä v blízkych jazykoch. Dostali meno „falošní priatelia prekladateľa“ alebo „zradné slová“, či „úskalí“. Najviac potknutí, aj u veľmi dobrých tlmočníkov a prekladateľov, spôsobujú práve takéto lexikálne jednotky. K takým zradnostiam patrí napríklad slovo *przezwisko*. V *Słowniku uniwersalnym* je takéto definícia:

1. ‘nadana komuś dodatkowa, zwykle żartobliwa nazwa, charakterystyczna dla danej osoby; przydomek’: *Większość mieszkańców wsi miała przezwiska. Przylgnęło do niego przezwisko Student.*

ą *fraz.* Dać, *książk.* nadać komuś przezwisko

2. «‘obelżywa nazwa; wyzwisko’:

Posypał się na niego grad przezwisk.

o *Ordynarne przezwisko.*

Slovenské *priezvisko* znamená po poľsky *nazwisko*. *Blizna* – po slovensky to má byť *jazva*, nie *blizna*; *boisko* je v slovenčine *ihrisko*; *domownik* to je *spolubývajúci*, *puszka* – je *plechovka*, *czeluść* je *priepasť*, *sukienka* sú *šaty* atď.

Okrem vyššie uvedených príkladov sem možno zaradiť aj zradné pomenovania, ktoré v oboch skúmaných jazykoch fungujú, ale s rôznym významom alebo s rôznym štylistickým odtieňom: *strzecha* – *strecha* (dach); *sztos* – *štós* (kupa); *gościnniec* – *hostinec* (karczma); *hajduk* – *hajdúch* (žoldnier węgierski, uzbrojony policjant) *kantor* – *kantor* (nauczyciel, profesor); *kluczka* – *kłučka* (klamka); *kmieć* – *kmeť* (najstarszy i najważniejszy członek rodziny); *lewica* – *lavica* (reka); *lichwa* – *lichva* (bydło); *motać* – *motat’* (nawijać, kręcić, dnes iný význam v poľštine); *motowidło* – *motovidlo* (v slovenčine aj prenesený význam na osobu); *żupa* – *župa* (administracyjna jednostka); *żupan* – *župan* (podomka, szlafrok). Práve takéto slová spôsobujú najviac problémov prekladateľom.

V odbornom preklade veľmi často využívame úplne inú lexiku ako je to v jazyku originálneho textu, hoci v cieľovom jazyku tiež existujú podobné slová. Terminologické pomenovania sú často dvoj- i viacslovné. Nie vždy im v jazyku prekladu zodpovedá rovnaký ekvivalent.

Pre ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov:

akt urodzenia ± *akt narodenia*, ale *rodný list*,
dowód osobisty ± *osobný doklad*, ale *občiansky preukaz*,
prawo jazdy ± *oprávnenie/právo na jazdu*, ale *vodičský preukaz*,
rozklad jazdy ± *rozloženie jazdy*, ale *cestovný poriadok*,
karta pokładowa ± *palubná karta*, ale *palubný lístok*,
kapłan ± *kaplán*, ale *kňaz*,
nabożeństwo ± *náboženstvo*, ale *pobožnosť*.

Zaujímavé sú aj synonymá, napríklad slovo *dohoda*, má v slovenčine synonymum *zmluva*. V odborných termínoch sa využívajú obidva prípady. Aj v poľštine sa v tomto prípade využívajú synonymné pomenovania, dokonca až tri, napr.: *Porozumienia gdańskie* – *Gdaňská dohoda*,

Układ Warszawski – *Varšavská zmluva*,
umowa dwustronna – *bilaterálna zmluva ap.*

Všimnime si ešte preklad poľského slova *walka*:

walka zacięta – *urputný boj*,
walka piechoty – *boje pechoty*,
walka czołgów – *tankové bitky*,
walka na bagnety – *bitka na bodáky ap.*

Ako vidíme z uvedených príkladov, je veľa zradností, ktoré na prekladateľa číhajú v každom texte. Niektorí neskúsení prekladatelia si možno myslia, že preklad z blízkeho jazyka je ľahký a nemusí byť problematický. Mýlia sa, aj skúsený prekladateľ sa niekedy pomýli. Preto je dôležité, aby prekladateľ:

- ovládal jazykové normy oboch jazykov;
- orientoval sa v pravopise;
- ovládal stavbu východiskového aj cieľového jazyka;
- dobre poznal všetky lexikálne významy aj so štylistickými odtieňmi.

Tieto zásady si musia uvedomiť prekladatelia beletrie i odbornej literatúry. Vedia to aj jazykovedci, ktorí chápu ťažkosti prekladateľskej činnosti a vážia si prácu prekladateľov. Známý poľský jazykovedec Z. Klemensiewicz povedal o prekladateľskej činnosti: „*Tylko znający budowę i istotę języka wyjściowego i celowego może osiągnąć sukces w tłumaczeniu. Jest to jasne dla lingwistów, którzy i dlatego szanują pracę tłumaczy. Analiza lingwistyczna posze-*

rza płaszczyznę należytej oceny trudności i błędów przekładu, jego pożądaných osiągnięć, prawidłowej postawy tłumacza.“ (Klemensiewicz 1955:85)

Prekladateľ a musí byť dôležitá aj percepcia prekladu, čiže to, ako preklad vnímajú čitatelia. Aj napriek tomu, že mnohí čitatelia ani nevedia, kto je autorom prekladu. Známa poľská anglistka E. Tabakowska veľmi pekne porovnála prácu spisovateľa a prekladateľa:

W odróżnieniu od specyfiki zawodu pisarza, specyfika zawodu tłumacza polega na tym, że nieczęsto się go chwali. Pracę tłumacza częściej się ocenia niż ceni. Dopóki wszystko jest w porządku, po prostu się jej nie zauważa – tak jak się nie zauważa przezroczystej tafli szkła. Dobrze widoczne stają się dopiero pomyłki i błędy – jak plamy na szybie. Tłumacz nie powinien zatem oczekiwać pochwał, musi natomiast spodziewać się krytyki. (Tabakowska 1999: 247)

Všetci, prekladatelia aj kritici a teoretici prekladu si musia uvedomiť jedno, že vykonávanie prekladateľskej činnosti je ťažké, spojené s mnohými úskaliaми, ale napriek tomu krásne a tvorivé povolanie.

Literatúra

- BALCERZAN, E.: *Pisarze polscy o sztuce przekładu*. Poznań: 1977.
 IWASZKIEWICZ, J.: *Opowiadania*. Warszawa 1954, Czytelnik.
 IWASZKIEWICZ, J.: *Slečny z Vlčian*. Bratislava 1963, Slovenský spisovateľ. Prel. J. Sedlák.
 KLEMENSIEWICZ, Z.: *Przekład jako zagadnienie językoznawstwa*. In: *O sztuce tłumaczenia*. Red. Michał Rusinek. Wrocław : Zakł. Nar. im. Ossolińskich 1955, s. 85–97.
 LEBIEDZIŃSKI, H.: *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*. Warszawa: 1981.
 LEVÝ, J.: *Umění překládu*. Praha: Panorama 1983. 400 s.
 LOTKO, E.: *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. Ostrava: Profil 1986. 215 s.
 PANČÍKOVÁ, M.: *Zradnosti polskej a slovenskej lexiky*. Opole: Wyd. PRO a UO 2005. 167 s.
 PANČÍKOVÁ, M.: *Pułapki dla tłumacza*. In: *Język – Polityka – Społeczeństwo*. Warszawa: Elipsa 2004.
 PANČÍKOVÁ, M.: *Zradné slová v blízkých jazykoch*. In: *České, polské a slovenské jazykové a literární souvislosti*. Olomouc: UP 2003, s. 27–31.
 PILCH, J.: *Pod mocnym aniołem*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000.
 PILCH, J.: *Pod mocným anjelom*. Drewo a srd, Bratislava 2003 (tłumaczył J. Marušiak).
 TABAKOWSKA, E.: *O przekładzie na przykładzie*. Kraków: Znak 1999. 247 s.

SŁOWNIKI:

- Inny słownik języka polskiego*. I–II tom, pod red. M. Bańki, PWN, Warszawa: 2000.
 JURCZAK-TROJAN, Z., MIECZKOWSKA, H., ORWIŃSKA-RUZICZKA, E., PAPIERZ, M., *Słownik słowacko-polski*. Tom I – II, Universitas Kraków: 1998.
Krátky slovník slovenského jazyka. pod red. J. Kačalu, M. Pisárčikovej, Veda, Bratislava: 1987.
Slovník slovenského jazyka. pod red. Š. Peciara, SAV, Bratislava: 1959–1968.
Uniwersalny słownik języka polskiego. PWN, 2001, pod red. S. Dubisza, Warszawa [CD-ROM]

Karvaš w Polsce, Mrožek w Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu

Lucyna Spyrka

Funkcje przekładu określane były przez wielu badaczy, reprezentujących różne szkoły i różne koncepcje. Znakomita większość translatologów zgadza się co do tego, iż dominującą funkcją przekładu artystycznego jest funkcja estetyczna, ta sama, jaką pełni każde dzieło literackie, gdyż efektem poddania utworu literackiego procesowi przekładu jest również utwór literacki (przekład to „literatura z literatury” – jak powiada E. Balcerzan). Odmienne zdanie w tej kwestii formułuje teoria skoposu (K. Reiss, H. J. Vermeer), która – przyjmując, iż na ogół przekład pełni taką samą funkcję jak oryginał – dopuszcza jednak możliwość zmiany w tym zakresie, jeśli taka będzie intencja zlecniodawcy tłumaczenia (dzieło sztuki w przekładzie może w szczególnych okolicznościach przestać być dziełem sztuki, a stać się np. tekstem informacyjnym i odwrotnie). W odniesieniu do przekładu artystycznego wskazuje się też na inne, specyficzne funkcje. I tak najczęściej mówi się o funkcji mediacyjnej¹ (przekład jest pośrednikiem w dialogu międzykulturowym) i informacyjnej (przekład jest nośnikiem informacji o kulturze i literaturze oryginału), którą czasem dopełnia funkcja uzupełniająca², polegająca na tym, że przekład „uzupełnia brakujące ogniwa w procesie histo-

¹ Termin B. Tokarz, *Przekład w dialogu międzykulturowym*, w: *Dialog czy nieporozumienie? Z zagadnień krytyki przekładu*, „Studia o Przekładzie pod redakcją P. Fasta” nr 21, red. P. Fast i P. Janikowski, „Śląsk”, Katowice 2006, s. 12.

² Termin B. Tokarz, op. cit., s. 10. Na tę funkcję przekładu wskazywali też wcześniej inni badacze, na świecie zwłaszcza twórca deskryptywnej, zwanej też czasem kulturową, teorii przekładu G. Toury, na Słowacji D. Durišin i A. Popovič; ten drugi nazywał ją funkcją literacką.

rycznoliterackim i inspiruje do poszukiwania nowych form ekspresji³. Do tych funkcji dołączyć należy funkcję reprezentacyjną, którą przekład pełni wobec literatury wyjściowej i wobec autora oryginału, a także wobec samego tłumacza. W czasach obecnych zdarza się bowiem, że stopień uniwersalizacji kulturowej utworu jest na tyle wysoki, iż już sam oryginał nie jest nośnikiem informacji o kulturze wyjściowej (chyba że czyta go znawca, badacz poetyk i historii literatury, a nie zwykły, przeciętny odbiorca), a bywa też, zwłaszcza w przypadku przekładów tzw. z drugiej ręki, że kulturowy filtr języka pośredniczącego zaciera kulturę oryginału i przekład w zasadzie informuje o kulturze przekładu-pośrednika⁴. W latach dawniejszych możemy mówić o tym samym zjawisku zacierania kultury oryginału w świadomości odbiorcy sekundarnego polskiego w odniesieniu do praktycznie całej literatury słowackiej, która traktowana była jako literatura czeska, nie odróżniano bowiem w Polsce tych dwóch odrębnych narodów, kultur i literatur, a proces kształtowania się w naszym kraju świadomości tej odrębności chyba nadal jeszcze nie jest zakończony.

Przekład pełni również funkcję miernika wartości, zwłaszcza w odniesieniu do dzieła i jego autora w kontekście literatury i kultury rodzimej (im częściej i na więcej języków dzieło jest tłumaczone, tym zdaje się być wybitniejsze; im częściej i na więcej języków utwór/utwory danego autora są tłumaczone, tym bardziej rośnie ranga tego pisarza wśród „swoich”).

Zgodzić się należy z tezą wielu badaczy, iż przekład może pełnić swoje funkcje tylko pod warunkiem, że ma swoich realnych odbiorców. Przekład nieczytany pozostaje martwy i nie pełni żadnej funkcji, a przynajmniej nie po stronie od-

³ Ibidem.

⁴ W kontekście polsko-słowackim w ostatnich latach z takim przypadkiem mamy do czynienia w polskim tłumaczeniu opowiadań M.Hvoreckiego, którego dokonano – zresztą za zgodą autora – z języka czeskiego (M.Hvorecký, *W misji idealnej czystości*, przeł. M. Babko, Fa-art. Bytom 2002), co wprowadziło szum informacyjny, gdyż pisarz początkowo uważany był za reprezentanta literatury czeskiej, czego dowodem artykuł w krakowskiej mutacji „Gazety Wyborczej”, którego autor anonuje Hvoreckiego właśnie jako Czecha. Autor tego anonsu pisze: „Od Krakowa rozpocznie dziś trasę promującą zbiór opowiadań »W misji idealnej czystości« młody czeski pisarz Michal Hvorecký” (*Pisarze w Krakowie – Michal Hvorecký*. „Gazeta Wyborcza. Kraków” 13.05.2003; Cyt. ze strony www.gazeta.pl, przegl. 03.10.2008). Jako pisarza czeskiego Hvoreckiego określono również na plakacie Festiwalu Sztuki Kameralnej „Ars cameralis” Katowice 2003. Co ciekawe, w „Gazecie Wyborczej” w sierpniu 2002 roku ukazała się recenzja polskiego wydania opowiadań pisarza, której autor – D. Nowacki – pisał o reprezentancie prozy słowackiej, mając tę wiedzę przypuszczalnie od tłumacza, który jest redakcyjnym kolegą katowickiego krytyka. Mimo to krytyk krakowski przekazał informację, jaką wywnioskował z podanego w książce języka ‘oryginału’. Zapewne można to uznać za błąd owego krakowskiego dziennikarza, ale czy nie jest dziwne, że wciąż jeszcze tłumaczy się w Polsce literaturę słowacką za pośrednictwem języka czeskiego?

biorczej, choć może pełnić funkcję pozornie wartościującą po stronie nadawczej: autor tłumaczony, nawet jeśli przekłady nie są czytane, i tak może budować sobie markę, „nazwisko” w obrębie swojej, wyjściowej kultury. Z takim zjawiskiem mamy do czynienia, gdy przekład pełni funkcję kolonizacyjną, która również może być dwukierunkowa: przekład literacki może służyć podporządkowaniu kultury przyjmującej kulturze wyjściowej (tę funkcję wskazuje literaturoznawczy dyskurs kolonialny na przykładzie tłumaczeń literatury angielskiej na inne języki), co możliwe jest wtedy, gdy tłumacz traktuje kulturę przyjmującą jako stojącą na niższym stopniu rozwoju od kultury wyjściowej, albo też kultura wyjściowa może zostać zdominowana przez przyjmującą, jeśli na gruncie kultury wyjściowej przyjmująca „traktowana jest jako wyższa, bogatsza, ciekawsza”⁵. Jak pisze B. Tokarz: „Wydaje się, że kolonizacja kultury wyjściowej dokonuje się częściej w przekładach w zakresie języków bliskopokrewnych”⁶.

Podstawowym warunkiem pełnienia funkcji przez przekład jest jego czytanie. Kwestia ta komplikuje się, gdy mówimy o przekładzie dramatu, gdyż teleologia dramatu może być dwojaka: dramat może być wystawiany lub czytany. Również przekład dramatu może być percypowany w formie lektury lub za pośrednictwem inscenizacji. Jak pisze D. Ratajczak: „Lektura każdego dramatu winna być więc z góry rozdwojona, zawieszona w rozległej sferze ‘między’. Między faktyczną ciągłością obecności słowa a potencjalnością jawnie nieciągłych sygnałów spektaklu, między tym, co zostało zapisane i utrwalone – a tym, co tylko zaprojektowane, co zatem jedynie może zostać wypowiedziane, zagrane, pokazane; między tym, co motywuje tradycja literacka, a co uzasadnia tradycja teatralna”⁷. Według badaczki, odczytanie dramatu posiada zatem pewne analogie z mechanizmem rozpoznawania rysunkowych chimer, omawianych przez Ernsta Pöppela na przykładzie konturu twarzy mężczyzny, będącego zarazem konturem myszy. „[...] jeśli patrzący potrafi ujrzeć obie interpretacje, to obie ujrzeć musi” – pisze Pöppel stwierdzając, że zawsze jedno ze znaczeń wysuwa się na plan pierwszy, spychając w danej chwili w cień znaczenie drugie”⁸.

Funkcje przekładu dramatu ściśle zależą od tego, czy ów przetłumaczony dramat w ogóle będzie czytany, czy to jako „zwykła” lektura, czy też jako lektura-

⁵ Szczegółowo na ten temat pisze B. Tokarz, op. cit., s. 13–14, która odwołuje się do wcześniejszych prac T. Rachwała i Z. Grosbarta. Przywołać tu także należy prace T. Sławka czy P. Jędrzejki.

⁶ Ibidem, s. 14.

⁷ D. Ratajczakowa, *Sluga dwóch panów: dwoisty żywot dramatu*, w: *Problemy teorii literatury*. Seria 4. *Prace z lat 1985–1994*. wyb. H. Markiewicz, Ossolineum, Wrocław 1998, s. 266.

⁸ Ibidem, s. 267–268.

inscenizacja. Jak bowiem już zostało powiedziane, przekład nieczytany nie pełni praktycznie żadnych funkcji (poza szczególną odmianą funkcji reprezentacyjnej lub wartościującej). Taki przekład praktycznie nie istnieje (lub istnieje „w uspieniu”)⁹. Odmienność między możliwością pełnienia funkcji przez przekład dramatu inscenizowanego a opublikowanego tkwi w tym, iż inscenizacja może w krótszym czasie dotrzeć do większej liczby odbiorców, zaś publikacja zachowuje swoją potencjalną żywotność przez dłuższy czas. Innymi słowy: jeśli przekład dramatu zostanie wystawiony w teatrze, ale niewydany drukiem, to po zdjęciu teatralizacji z afisza jego szanse na powtórny teatralizację maleją, natomiast jeśli przekład był opublikowany, nawet jeśli nie był inscenizowany, to zachowuje szansę na zaistnienie w odbiorze sekundarnym. Dla pełnej funkcjonalności przekładu dramatu oczywiście najlepiej jest, gdy jest on wydany i wystawiony, co jednak w przypadku dramatu słowackiego w Polsce zdarzało się wyjątkowo i do 1997 roku dotyczy tylko dwojga autorów, w tym twórczości Petra Karvaša¹⁰.

Autorzy bibliograficznego opracowania *Dramat obcy w Polsce*¹¹ podają, iż utwory Karvaša były jednymi z pierwszych słowackich dramatów tłumaczonych na język polski po II wojnie światowej. Były to kolejno:

⁹Niestety, jak się wydaje, przypadłość ta dotyka wielu polskich przekładów literatury słowackiej, a w każdym razie trudno znaleźć ślady tego czytania w formie np. recenzji. Pomijam tu grono specjalistów – słowacystów, tym jednak przekład nie jest potrzebny. Literatura słowacka jest słabo obecna w Polsce i stan ten nie zmienia się od lat (już w latach siedemdziesiątych Z. Hierowski zwracał uwagę na brak recepcji literatury słowackiej w Polsce). Dotyczy to też literatury najnowszej: wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce przez kilka lat nie jest w stanie sprzedać 1000 egzemplarzy nakładu tłumaczenia *Večne je zelený* Vilkovskiego czy antologii poezji *Bóg dał mi słowo*. Jedyny sukces wydawniczy i czytelniczy odnotowały w Polsce *Bajki dla niegrzecznych dzieci i ich troskliwych rodziców* D. Taragela z ilustracjami Danglára, w przekładzie T. Grabińskiego i w redakcji J. Wodzisławskiej, wydane w 2005 roku przez tarnobrzeskie wydawnictwo Nowa Edukacja. Wydanie to w krótkim czasie zostało wykupione i dziś książka jest niedostępna na polskim rynku.

¹⁰W bibliografii *Dramat obcy w Polsce* odnaleźć można informacje o tym, że oprócz dramatu Karvaša w 1981 roku w Warszawie drukiem wydany został dramat J. Soloviča *Królowa nocy na kamiennej pustyni* w tłum. Z. Wójcika, który w tym samym roku wystawił krakowski teatr Maszkaron (prem. 20.12.1985.). Inny opublikowany drukiem dramat, choć nie wystawiony, to tego samego autora *Ekspres „Meridian”*, tłum. C. Dmochowska, wydany w Warszawie w 1981. Por.: *Dramat obcy w Polsce 1765-1965*, red. J. Michalik i S. Hałabuda, Księgarnia Akademicka, Kraków 1995 oraz S. Hałabuda, J. Michalik, A. Safiej, *Dramat obcy w Polsce 1966–2002*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2007.

¹¹ *Dramat obcy w Polsce...*, op. cit.

1949 – *Meteor (Meteor)*, tłum. A. M. Swinarski, którego fragmenty opublikowało drukiem „Odrodzenie” nr 11 z 1949 roku i który był prawdopodobnie pierwszym dramatem słowackim przetłumaczonym po wojnie i opublikowanym;

1953 – *Ludzie z naszej ulicy (Lidě s naši ulice* – taki zapis tytułu oryginału podają autorzy opracowania, z czego należy wnioskować, że przekład powstał z języka czeskiego), tłum. Wanda Karczewska, wystawiony przez Teatr Powszechny w Łodzi 14.03.1953 i Teatr Ludowy w Warszawie 27.06.1953 (egzemplarz teatralny dostępny w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu);

1959 – *Noc wigilijna (Polnočná omša)*, brak nazwiska tłumacza, wystawiony przez Teatr Polski w Cieszynie w 1959 roku;

1962 – *Antygona i inni (Antigona a tí druhí)*, tłum. Czesław Sojecki, Emilia Witwicka, (egzemplarz teatralny dostępny w Muzeum Teatralnym w Warszawie i w Teatrze Powszechnym w Warszawie);

1967 – *Świadkowie (Sedem svedkov)*, tłum. Irena Bołtuć, wystawiony przez Teatr Polski w Warszawie 7.02.1969 (egzemplarz teatralny dostępny w Muzeum Teatralnym w Warszawie);

1967 – *Eksperyment Damokles (Experiment „Damokles”)*, tłum. Zdzisław Hierowski, wystawiony przez Teatr im. Bogusławskiego w Kaliszu 16.03.1969, opublikowany drukiem w numerze 3 „Dialogu” w 1968 roku;

1971 – *Dwudziesta noc (Dvadsiatá noc)*, tłum. Irena Bołtuć, wystawiony przez Teatr im. Jaracza w Łodzi 22.05.1971.

T. Sierny i W. Nawrocki w bibliografii *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945-1980* wymieniają jeszcze dramaty inscenizowane przez teatr telewizji oraz słuchowiska radiowe w teatrze polskiego radia¹²:

1968 – *Siedmiu świadków*, tłum. I.Bołtuć, emisja Polskie Radio, program I, 07.07.1968, g.16.20, reż. I. Jenca;

1969 – *Mała ankieta*, tłum. I Bołtuć, emisja Polskie Radio, program II2, g.19.30, reż. W Lesiewicz;

1971 – *Komedia o lordzie Carltonie*, tłum. I. Bołtuć, emisja Polskie Radio, program II, 28.08.1971, g.13.40, reż. M.Kajzar.

Według tego samego źródła, w 1970 i 1971 roku *Mała ankieta* w tłumaczeniu I.Bołtuć i reżyserii J.Łomnickiego była również emitowana w TVP (program II, 8.11.1970, g. 20.45 i tak samo w 1971), zaś w 1972 roku *Komedię o lordzie*

¹²W. Nawrocki, T. Sierny, *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945–1980. Dzieje recepcji i bibliografia*, „Śląsk”, Katowice 1983.

Carltonie w tłumaczeniu I. Bołtuć i reżyserii B. Klikowskiej wyemitowano w TVP 22.01.1972 w programie I o godz. 20.20. Ci sami autorzy podają też informację, że kilka dramatów Karvaša zostało przełożonych na język polski, ale nigdy nie były wystawione: *Antygona i inni* (*Antigona a tí druhí*, tłum. E. Witwicka), *Blizna* (*Jazva*, tłum. S.Gawłowski), *Meteor* (*Meteor*, tłum. C. Sojecki), *Noc wigilijna* (*Polnočná omša*, tłum. Z. Hierowski) i *Wielka peruka* (*Veľká parochňa*, tłum. Z.Hierowski; były plany inscenizowania tego przekładu przez Państwowy Teatr Żydowski w Warszawie).

Oprócz dramatów i słuchowisk w polskim przekładzie drukiem ukazały się też utwory prozatorskie Karvaša. Książki te to: *Pokolenie* (*Toto pokolenie*), tłum. Z. Hierowski. Warszawa KiW 1951 i *Diabeł nie śpi* (*Čert nespí*), tłum. S. Dębski, Iskry Warszawa 1957.

W Polskim Radio zaś czytane były opowiadania:

1957 – *Wielkość i upadek Barnabasa Kosa*, tłum. S.Dębski, emisja Polskie Radio, program II, 11.02.1957, g.10.00, czyt. J. Ciecierski;

1960 – *Konkury*, tłum. E. Witwicka, emisja Polskie Radio program I, 9.10.1960, g.21.50 i 25.11.1969, g. 14.00, czyt. W. Gliński;

1961 – *Przygoda ze sprawiedliwością*, tłum. C. Dmochowska, emisja Polskie Radio, program II, 31.12.1961, g.13.30, czyt. K. Rudzki;

1969 – *Kwiaty dla gwiazd*, tłum. E. Witwicka, emisja Polskie Radio, program II, 29.11.1969, g.13.40, czyt. A. Łapicki;

1970 – *Jako delegat*, tłum. E. Witwicka, emisja Polskie Radio, program II, 1.12.1970, g.10.25, czyt. C. Wołłejko; (powt. 11.08.1972, program 2, g. 13.40);

1971 – *Przejażdżka motorówką*, tłum. E.Witwicka, emisja Polskie Radio, program II, 28.05.1971, g.13.40, czyt. M. Gajda.

W 1966 lub 1967 roku w Polsce był też wyświetlany film na podstawie scenariusza P. Karvaša *Sprawa Barnaby Kosa* (*Prípad Barnabáš Kos*), a w 1972 roku *Pán si neželal nič*¹³.

Obecność utworów Karvaša w Polsce można podzielić na dwie fazy: pierwsza kończy się właśnie w 1972 roku. Było to skutkiem objęcia pisarza w Czechosłowacji całkowitym zakazem publikowania w związku z wydarzeniami Sierpnia '68, represjami po upadku Praskiej Wiosny i potępieniu na zjeździe czeskich

¹³ Tak można wnioskować z informacji o opublikowanych w Polsce recenzjach obydwu filmów, które podaje L. Lajcha w opracowaniu *Dramatiký svet Petra Karvaša*, Narodné divadelné centrum, Bratislava 1995, s. 236 i 237. To samo źródło informuje również, iż *Dyplomatów* w oryginale zaprezentował w 1959 roku polskiej publiczności w Krakowie Słowacki Teatr Narodowy (s. 113), zaś w 1965 r. ten sam teatr wystąpił w Krakowie z *Veľką parochňą*.

i słowackich artystów teatralnych właśnie w 1972 roku absurdu jako zjawiska niepożądanego w ówczesnej sztuce czeskiej i słowackiej. Potem na blisko 20 lat twórczość słowackiego dramaturga znika całkowicie zarówno z polskich wydawnictw, jak i z polskich scen. Istniejące nieopublikowane i niewystawione dotąd przekłady pozostają w szufladach tłumaczy, to zaś, co już było wydane drukiem i wystawione, popada w zapomnienie. Wydawać by się mogło, że – ponieważ to skazanie Kravaša na niebyt w Polsce miało przyczyny polityczne – po roku 1989 jego twórczość w nowych warunkach będzie mogła powrócić w polski kontekst odbiorczy, tak jak wróciła np. twórczość V. Havla. I że będzie można mówić o drugiej fazie obecności Karvaša w Polsce. Tak się jednak nie stało.

Karvaša zestawia się w badaniach porównawczych z Mrożkiem, głównie dlatego, iż obaj zaliczani są do reprezentantów tzw. dramatu absurdu (jako takich wymienia ich m.in. Martin Esslin w drugiej swojej książce poświęconej dramatu absurdu w Europie Środkowo-Wschodniej¹⁴). I choć to zestawienie nie do końca jest uzasadnione (Mrozek w zasadzie nie pisał w innym duchu, podczas kiedy początki twórczości dramatycznej Karvaša są w tym zakresie odmienne), spróbujmy jednak pójść tym śladem.

Obecność Mrożka na Słowacji również można podzielić na dwie fazy: faza pierwsza przypada na lata 60. XX wieku; w tym czasie zostają przetłumaczone i wystawione:

Moriak (Indyk), tłum. J. Mrázik, reż. P. Mikulík, premiera 13.07.1963, Malá scéna SND – pierwszy zagraniczny dramat absurdu na profesjonalnej scenie słowackiej¹⁵;

Strip-tease – Veselica (Striptease – Zabawa), tłum. J. Sedlák, reż. M. Lasica i P. Mikulík, premiera 24.11.1963, Divadelné štúdio VŠMU; w związku z tą inscenizacją M. Mistrík przypomina, co pisała ówczesna prasa: „ako dosvedčujú vtedajšie bratislavské noviny, »v Divadelnom štúdiu VŠMU nezoženiete lístky«”¹⁶;

Policajti (Policjanci), tłum. M. Choluj, reż. Otto Haas, premiera 7.12.1963 Nová scéna, Bratislava oraz reż. Zdeno Kraus, premiera 23.02.1964, Divadlo J. G. Tajovského, Zvolen;

Tango (Tango), tłum. M. Lasica, reż. P. Mikulík, premiera 17.06.1967, Malá scéna SND; 15.04.1967, reż. O. Katuša, Štátne divadlo w Koszycach; 19.09.1969, reż. S. Párnický, Divadlo SNP w Martinie;

¹⁴ M. Esslin, *Brief Chronicles*. Temple Smith, London 1970, s.153. Podaję za M. Mistrík, *Slovenská absurdná dráma*, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava 2002, s.88.

¹⁵ M. Mistrík, op. cit., s. 21.

¹⁶ Ibidem, s.26.

Karol, Strip-tease, Stroskotanci (*Karol, Striptease, Rozbitkowie*), tłum. J. Sedláka, reż. P. Mikulík, 10.02.1969, Divadlo na korze.

Dramaty Mrożka były również publikowane w formie wiązanej jako propozycje repertuarowe, czym zajmowała się specjalna agencja wydawnicza DILIZA¹⁷. Kolejno były to:

Moriak (*Indyk*), tłum. J. Mrázik, Bratislava DILIZA, rotaprint 1962,

Na šírom mori (*Na pełnym morzu*), tłum. J. Mrázik, Bratislava, DILIZA, cyklostyl 1963¹⁸,

Policajti (*Policjanci*), tłum. M. Choluj, Bratislava DLIZA cyklostyl 1963,

Tri jednoaktovky (*Czarowna noc, Karol, Striptease*), tłum. J. Mrázik, Bratislava DILIZA, cyklostyl 1963.

Jednoaktówka *Karol* w tłum. J. Sedláka znalazła się również (obok *Kartoteki* T. Różewicza) w antologii dramatu polskiego pt. *Absurdity*, wydanej w 1969 roku.

Słowacy w latach sześćdziesiątych mogli również zapoznać się z Mrożkiem prozaikiem w mini-antologii opowiadań S. Dygata, S. Zielińskiego i S. Mrożka: *Čudesné poviedky* w wyborze i tłumaczeniu P. Winczera, wydanym w Bratisławie, SVKL 1964.

Sławomir Mrożek, podobnie jak Peter Karvaš, był jednym z twórców, którego utwory nie miały prawa bytu w Słowacji w latach tzw. normalizacji, choć jak zauważa J. Beňová: „Mrożek sa roky nehral a pritom ho nikto otvorene nezákázal. Hoci na uvádzanie jeho hier nebolo potrebné povolenie, aj napriek tomu sa dostal na »nútený odpočinok«. Inscenátori vedeli, že presadiť na javisko autora – emigranta ľudovodemokratickej krajiny – bude ťažkým orieškom”¹⁹.

Sytuacja zmienia się wraz z drugą odwilżą pod koniec lat osiemdziesiątych i po Aksamitnej Rewolucji w listopadzie 1989: dramaty przetłumaczone wcześniej, ale niewystawiane, trafiają na sceny i to tak licznie, iż odnosi się wrażenie, że w pewnym momencie mieliśmy do czynienia z festiwałem dramaturgii polskiego absurdysty (choć pisarz odżegnuje się od tej etykiety). I tak już 4.02.1989 w teatrze SNP w Martinie ma miejsce premiera *Policjantów* w tłumaczeniu jeszcze z lat sześćdziesiątych (J. Sedláka), reż. R. Horňák. 26.05.1989 teatr Studio S w Bratisławie wystawia *Emigrantów* w reżyserii M. Porubjaka. Autorami prze-

¹⁷ W Polsce takiego wydawania dramatów nie praktykowano lub praktykowano bardzo nieregularnie.

¹⁸ Wspólnie z: Z. Zawadzka, W. Maciejewska: *Listy od Ireny*, przeł. J. Vdovjak.

¹⁹ J. Beňová, *Nová dráma – nová divadelná realita. Inšpirácie polskej drámy a polského divadla po roku 1989*. W: *Slovensko-Poľsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*, red. J. Hvišč. Vyd. Slovensko-poľská komisia humanitných vied. Bratislava 2008, s. 151.

kładu byli Z. Bútorová i M. Bútora. Główne role w tej bardzo wysoko ocenionej przez krytykę teatralizacji odtwarzali Milan Lasica i Marián Labuda, aktorzy, którzy już w latach sześćdziesiątych zetknęli się osobiście z dramatem absurdu i z twórczością Mrożka w ramach istniejącego wówczas, a po 1968 roku zamkniętego Divadla na Korze, które właśnie niejako programowo propagowało ten typ dramatu na Słowacji. W 1990 roku jedną z pierwszych inscenizacji reaktywowanego „Korza” było *Tango* Mrożka (prem. 3.06.1990) w tłumaczeniu M. Lasicy i reżyserii S. Párnického. A już 10 kwietnia w tym samym teatrze miała miejsce premiera Mrożkowych *Rozbitków* (słowacki tytuł *Stroskotanci*) w tłumaczeniu P. Mikulíka i reżyserii B. Farkaša, zaś sezon zakończył się premierą *Ambasadora* (*Veľvyslanec*) w przekładzie F. Uváčka i reżyserii M. Lasicy.

Teatr Astorka-Korzo nie był jednak monopolistą w inscenizowaniu dramatów Mrożka. Poza teatrem w Martinie, który jako pierwszy przywrócił słowackiej scenie polskiego absurdysty, latach dziewięćdziesiątych jego dramaty wystawiła też Mała Scena SND w Bratysławie (*Strip-tease*, 27.03.1993, reż. Peter Mikulík), a poza Bratysławą Trnavské divadlo zaprezentowało *Letni deň* (*Letný deň*, przeł. Z. Šišová, premiera 1.03.1991, reż. J. Nvota), *Tango* grał Teatr J. G. Tajovského w Zvolenie (premiera 9.02.1990, reż. A. Turčan). Ten właśnie dramat okazał się najbardziej popularny wśród słowackich inscenizatorów: ponownie wystawiła je Malá scéna SND (premiera 14.06.1997, reż. S. Korenči). Rzeczywiście więc można mówić o prawdziwej popularności dramaturgii Mrożka w latach dziewięćdziesiątych na Słowacji. Liczne inscenizacje jego sztuk wpisywały się w wielki come back dramatu absurdu u naszych sąsiadów, bo w tym samym czasie na scenach teatrów słowackich swoje premiery i – częściej – prapremiery miały też utwory Havla, Becketta (prapremiera *Czekania na Godota*) i Ionesco (prapremiera *Łysej śpiewaczki*). Szczegółowo pisze na ten temat M. Mistrík w swojej książce *Slovenská absurdná dráma*²⁰. „Zaznamenat’ treba, že sa zopakoval výnimočný záujem o Sławomira Mrożka. Jeho hry číselne tvorili opäť najvýznamnejšiu zložku z uvádzanej absurdnej dramatiky. Išlo o návrat k pretrhnutej línii, aj o hľadanie nového prístupu k nemu”²¹. Co ciekawe, w latach dziewięćdziesiątych na Słowacji dramaty Mrożka były wystawiane częściej niż dramaty Karvaša. Po okresie ostracyzmu jego twórczość wróciła do słowackiego odbiorcy, podczas gdy twórczość R. Skukálka – jednego z prekursorów dramatu absurdu na Słowacji – do dziś pozostaje znana tylko wąskiemu gronu specjalistów i badaczy. Utwory sceniczne Mrożka (ich przekłady) nie doczekały się natomiast wydania

²⁰ M. Mistrík: op. cit.

²¹ Ibidem, s. 151.

książkowego na Słowacji. W tej formie, oprócz wspomnianej już publikacji *Karola* z 1969 roku, w 1994 roku ukazała się jedynie *Dohoda (Kontrakt)* w przekładzie Ludovíta Kissa, w mini-antologii zatytułowanej *Súčasná poľská dráma*²².

Po roku 2000 obecność sztuk polskiego twórcy w repertuarze słowackich scen teatralnych jest zdecydowanie rzadsza, choć nie zanika zupełnie (w 2008 roku *Tango* wystawia Martinské komorné divadlo w reżyserii R. Balleka). Mimo to, dzięki uprzednim wydaniom w serii repertuarowej wydawnictwa DILIZA, słowacki odbiorca może poznać twórczość Mrożka nie tylko za pośrednictwem skazanego na tymczasowość teatru, ale też w dowolnym momencie za pośrednictwem lektury, zaś słowackie teatry mogą powrócić do inscenizowania jego dramatów. Po stronie polskiej przekłady utworów Karvaša takiej szansy nie mają.

W zestawieniu widać wyraźną dysproporcję w obecności twórczości Karvaša w Polsce i Mrożka w Słowacji po roku 1989. Taka asymetria w dialogu między literaturami/kulturami polską a słowacką (słowacką a polską) nie jest zjawiskiem wyjątkowym, nie dotyczy tylko dwóch naszych dramatopisarzy. Wielokrotnie też zwracano uwagę na to zjawisko. O asymetrii w kontaktach wzajemnych naszych kultur pisała już dawniej m.in. B. Suwara²³, zaś P. Winczer uznał ją wręcz za zjawisko niemal naturalne, konstatując: „W końcu, wbrew (...) różnym werbalnym deklaracjom, należy przyjąć jako fakt, że wzajemny stosunek Polski i Słowacji, polskiej i słowackiej kultury był, jest i pozostanie asymetryczny. I trudno coś na to poradzić.”²⁴ Nie chodzi przy tym wyłącznie o asymetrię ilościową, choć ta na ogół dostrzegana jest najpierw. Przyjrzyjmy się funkcjom, jakie przekłady obu interesujących nas twórców pełniły w kontekstach przyjmujących.

Generalnie twórczość Petra Karvaša była w swoim czasie w Polsce dosyć znana, na tle obecności literatury słowackiej był to twórca do 1972 roku wyjątkowo często prezentowany polskiej publiczności, zarówno widzom teatralnym, jak i czytelnikom (a także słuchaczom radiowym i widzom kinowym). Inszenizacje jego sztuk oraz wydania jego książek były też stosunkowo często recenzowane, i to – jeśli chodzi o inszenizacje – zarówno na łamach prasy codziennej, jak i czasopism kulturalnych i specjalistycznych („Trybuna Ludu”, „Życie Warszawy”,

²² *Súčasná poľská dráma*, Tália-press Bratysława 1994, s. 3–48. Oprócz tego utworu antologia zawiera także następujące dramaty: Zygmunt Hubner *Ludzie cesarza (Cisarovi ľudia)* przeł. L.Kiss; Jerzy Żurek: *Po Hamlecie (Po Hamletovi)*, przeł. L.Kiss; T. Rózewicz: *Białe małżeństwo (Nenaplňené manželstvo)* przeł. L. Kiss i J. Majerník

²³ B. Suwara, *Asymetria poľsko-slovenských vzťahov*, w: *Slovensko-pohľské jazykové a literárne vzťahy*. Zost. J. Hvišč, T. R. I. Médiom, Bratislava 1997, s. 95–102.

²⁴ P. Winczer, *Związki polsko-słowackie 1930–1980*, w: *Związki kulturalne polsko-słowackie w dziejach*, Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Kraków 1995, s.201.

„Sztandar Młodych” oraz „Teatr”, „Przegląd Kulturalny”, „Twórczość”, filmy omówiono w „Ekranie”). Z całą pewnością przekłady utworów Karvaša pełniły więc w kontekście polskim funkcję informacyjną oraz reprezentacyjną, chociaż trzeba pamiętać, że w tamtym czasie Karvaš był twórcą czechosłowackim, czyli mógł być postrzegany bardziej jako autor czeski niż słowacki.

Karvaš zresztą był w tym okresie sztandarowym, by nie rzec – eksportowym – twórcą czechosłowackim; stwierdzenie to nie ma podważyć walorów artystycznych jego twórczości. Faktem jest, że ówczesna wymiana kulturalna – bo tak się to wtedy określało, nie mówiło się o dialogu międzykulturowym czy komunikacji międzykulturowej – między Polską a Czechosłowacją regulowana i reglamentowana była przez międzypaństwowe umowy. O wyborze dzieł i twórców, którzy mieli i mogli być tłumaczeni i wydawani lub w przypadku dramatu wystawiani, decydowała w dużej mierze, jeśli nie wyłącznie, strona „wysyłająca”²⁵, stąd nacisk na ten właśnie informacyjno-reprezentacyjny charakter danego autora i jego utworu. Dyskusyjna natomiast wydaje się funkcja uzupełniająca polskich przekładów dramatów Karvaša, tę bowiem przypisywano u nas jedynie *Ludziom z naszej ulicy* (*Ludia z našej ulice*). Polska inscenizacja tego utworu była najczęściej recenzowana spośród wszystkich inscenizacji dramatów Karvaša, częściej też, niż publikacje książkowe tłumaczeń jego prozy. Recenzenci wysoko oceniali wartość tej komedii, ale pamiętajmy, że chodzi o przekład inscenizowany w 1953 roku, kiedy to zarówno literatura polska, jak i słowacka podlegała swoistej kolonizacji przez kulturę trzecią – radziecką. Jeśliby zatem przypisywać temu przekładowi utworu Karvaša jakąś dodatkową funkcję, to byłaby to chyba jednak bardziej funkcja kolonizatorska, choć nie w imieniu własnej literatury wyjściowej. Zresztą, nawet jeśli Karvaš był w jakimś sensie w polskim kontekście beneficjentem ówczesnej sytuacji kulturalnej²⁶, to wkrótce stał się też tej sytuacji ofiarą. Mianowicie po roku 1972 w Polsce losy jego twórczości są takie same, jak w Czechosłowacji: przekłady jego utworów nie powstają, a jeśli powstają, to nie są w żaden sposób upubliczniane. Przekłady dawniejsze również popadają w zapomnienie i przez prawie 20 lat nie mają możliwości pełnienia jakiegokolwiek funkcji. Po zmianach historycznych w 1989 roku szansa taka pojawia się ponownie, ale od tego czasu tylko raz utwór Karvaša został przedstawiony

²⁵ O mechanizmach działania wymiany kulturalnej w latach 1945–1990 pisze szczegółowo M. Pindór w książce: *Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne w 1945–1999*, Gnome, Katowice 2006.

²⁶ Por. charakterystykę miejsca twórczości P. Karvaša w kontekście rodzimym w okresie 1944–1968, jaką przedstawia M. Mistrík, *Slovenská absurdná dráma*, Veda, wydavateľstvo SAV, Bratislava 2002, s.83.

w przekładzie polskiemu odbiorcy: słuchowisko *Nocna wizyta* (*Nočná návšteva*, tłum. Maria Marjańska-Czernik, emisja: Polskie Radio, Program I, 8.12.1991). Tak więc w porównaniu z pierwszą fazą obecności twórczości słowackiego autora w kontekście polskim, w tej drugiej fazie drastycznemu ograniczeniu ulegają wszystkie pełnione przez przekłady jego dzieł funkcje, ograniczeniu właściwie do zera.

Przerwa, jaka nastąpiła w obecności twórczości słowackiego pisarza na polskim rynku czytelnictwym i teatralnym w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, okazała się zbyt długa, by jego twórczość w latach dziewięćdziesiątych mogła nawiązać nawet do własnej tradycji autora, który przecież wcześniej wcale często był wydawany i wystawiany. Ta sama przerwa nie uczyniła uszczerbku na słowackiej popularności Mrożka, wprost przeciwnie. Dużą rolę odegrała tu – jak sądzę – obok oczywistej funkcji estetycznej, informacyjnej i reprezentacyjnej, także funkcja uzupełniająca tłumaczeń dramatów Mrożka w stosunku do dramaturgii i teatru słowackiego. Jak podkreśla M. Mistrík: choć „Prvé pokusy o Mrożka (...) nedopadli dobre”²⁷, gdyż zespoły aktorskie nie były przygotowane do grania tego typu utworów, to „...spolu zrátané, v šesťdesiatych rokoch bol Mrožek najhrávanejším absurdným dramatikom u nás a najsúvislejšie sa na ňom odrazili všetky vývinové peripetie. Dlhodobý a intenzívny záujem oňho nám signalizuje, že sa prejavil súlad jeho autorskej poetiky so smerovaním a potrebami nášho divadla.”²⁸ Trzeba też jednak powiedzieć, że i Mrožek był w pewnym sensie beneficjentem ówczesnego systemu: „Sławomir Mrožek, asi aj preto, že pochádzal z krajiny, ktorá patrila do rovnakého politického a vojenského bloku ako naša, čo mohlo obrániť divadlá pred prípadnou ideologickou kritikou mocenských orgánov, sa stal v šesťdesiatych rokoch u nás najhrávanejším autorom z celého okruhu absurdnej dramatiky”²⁹. A więc i słowackim przekładom utworów Mrożka można przypisać w jakimś stopniu funkcję kolonizacyjną, choć już nie w imieniu kultury trzeciej, ale z perspektywy kultury wyjściowej – polskiej. Tę funkcję zresztą odbiorcy słowacy przyjęli w przypadku Mrożka dobrowolnie, jak zdaje się sugerować cytowany już M. Mistrík, i to co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze z tego samego powodu, dla którego twórczość Mrożka doceniono w całym bloku państw Układu Warszawskiego, mianowicie ze względu na obecną w jego utworach krytykę rzeczywistości. „U Mrożka mohol každý ľahko rozpoznať zveličenie a karikovanie skutočnosti”³⁰. Po drugie ze względów, które

²⁷ M. Mistrík: op.cit., s. 25.

²⁸ Ibidem, s. 31.

²⁹ Ibidem, s. 24.

³⁰ Ibidem, s. 37.

można byłoby nazwać ambicjonalnymi w zakresie własnego rozwoju słowackiego teatru i dramatu. „Kritika vítala predovšetkým prvé uvedenie Mrožka a s ním absurdnej hry na slovenskom javisku, dokonca si všimla, že vzácne držíme krok s Prahou: »Zdomácnenie Mrožkovej tvorby prebieha v celoštátnom meradle približne v tom istom čase; najprv na stránkach Svetovej literatúry, v druhej polovici tejto sezóny na javiskách Rokoka (jednoaktovka *Trosečníci* [*Stroskotanci*]), v Divadle E. F. Buriana (*Policajti*) a na Malej scéne SND (hra – nazdávam sa – najnáročnejšia, *Moriak*)«, napísal Stanislav Vrbka³¹.

Te właśnie funkcje przekładów Mrožka zadecydowały o drugiej fazie obecności tłumaczeń jego utworów na scenach słowackich teatrów, choć chyba już w innej funkcji. Wobec zmienionej sytuacji historyczno-politycznej twórczość Mrožka zyskała na gruncie słowackim konkurencję w przekładach utworów Becketta, Ionesco, Geneta i innych światowych absurdystów, nie może już więc pełnić funkcji uzupełniającej. Przekłady jej mogą więc pełnić chyba tylko – poza estetyczną – funkcję informującą i reprezentującą, w dodatku w odniesieniu do czasu minionego, nie zaś aktualnego rozwoju twórczości pisarza oraz dramatu, literatury i kultury polskiej w ogóle. Tak czy inaczej, pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w Słowacji popularność dramaturgii Mrožka wyraźnie spada (w 2008 roku *Tango* w reżyserii R. Balleka wystawia Martinské komorné divadlo). Miejsce Mrožka zajmują Gombrowicz, Głowacki, Witkacy.

Mówiąc o asymetrii w dialogu międzykulturowym polsko-słowackim w przeszłości, należy uwzględniać kontekst historyczny, w jakim obydwie kultury, literatury i przekłady funkcjonowały, ale ten wniosek to przecież nic nowego. Na to, że przekład w kontekście odbioru sekundarnego wchodzi w związku nie tylko z kulturą i literaturą przyjmującą, ale też pośrednio z obecnymi w niej elementami kultury i literatury (przekładami) obcej, zwracano już dawniej uwagę (przede wszystkim w ramach badań nad przekładem w kontekście studiów porównawczych³²). W odniesieniu do komunikacji między kulturami polską i słowacką nie sposób pominąć związków kulturowych naszych sąsiadów zza Tatr z kulturą czeską. Nie można też zapomnieć o kolonizacyjnej funkcji literatury i kultury Związku Radzieckiego. *Notabene* warto byłoby przyjrzeć się bliżej, w jaki sposób ten kolonizator wpłynął na nasze wzajemne kontakty kulturalne i literackie, zwłaszcza że skutki tego – jak widać – objawiają się także po uwolnieniu się od owych kolonizatorskich oków.

³¹ Ibidem, s. 24.

³² E. Możejko, *Przekład w kontekście studiów porównawczych*, w: *Komparatystyka literacka w przekładzie*. „Studia o Przekładzie pod red. P. Fasta” nr 10, op. cit., s. 37–48.

W odniesieniu do Karvaša w Polsce i Mrožka w Słowacji sama konstatacja faktu braku równowagi w zakresie dialogu i wymiany międzykulturowej byłaby banalną oczywistością. Wskazanie prostej przyczyny takiego stanu rzeczy nie jest możliwe, z pewnością są one wielorakie i złożone. Jedną z nich jest zapewne fakt, iż literatura i kultura słowacka w Polsce nie ma osadzenia w pewnej tradycji odbioru, innymi słowy – nie jest znana i rozpoznawana, dlatego każdy twórca słowacki musi sam torować sobie drogę do polskiego odbiorcy, inaczej niż np. twórca czeski, który dzięki temu, iż znajomość literatury i kultury czeskiej jest w Polsce spora, ma już kontekst, w który może się wpisać i na którym może się oprzeć. Zdaje się, że jeśli odbiorcy sekundarnego kręgu mają już jakąś wiedzę na temat kręgu prymarnego dla danego twórcy i jego utworu, jeśli kultura i literatura wyjściowa są postrzegane jako wartościowe i interesujące (inspirujące) dla obszaru przyjmującego, to tym chętniej sięgają po kolejne utwory tegoż twórcy, ale i po utwory innych twórców reprezentujących tę samą literaturę wyjściową. A zatem funkcje jednego przekładu w kontekście sekundarnym mogą mieć wpływ na funkcje innego przekładu.

„Po cóż tę mocną barwę rozprowadzać wodą?” – wokół romantycznej koncepcji przekładu i tłumacza

Augusta Bielowskiego i Lucjana Siemińskiego przekłady z literatury czeskiej i słowackiej

Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač

Angielski teoretyk przekładu, żyjący na przełomie XVIII i XIX wieku, Aleksander Frazer Tytler w swoim, ówczesnie bardzo popularnym, *Eseju o zasadach tłumaczenia* wypowiada się na temat kondycji tłumacza porównując go do malarza, który sporządza kopię jakiegoś obrazu. W jego pracy czytamy:

„Nie używa [tłumacz – uzupełnienie A.M.-H.] tych samych barw co w oryginale, a przecież wymaga się od niego, by obdarzył swój obraz taką samą siłą oddziaływania. Nie wolno mu kopiować poszczególnych dotknięć pędzla, a mimo to żąda się, by własnymi środkami uchwycił doskonałe podobieństwo. Im skrupulatniej usiłuje naśladować, tym dalsza będzie jego kopia od swobody i ducha oryginału”¹.

Głos Tytlera, żądający obrania w strategii przekładowej drogi „złotego środka”, stanowił inspirację do przełamania w tym względzie tradycji francuskiej, która pozwalała z kolei na wolną a nieraz frywolną przeróbkę tłumaczonego tekstu². Poglądy angielskiego profesora historii trafiły na podatny grunt najpierw wśród niemieckich a następnie polskich poetów i teoretyków³. W sierpniu 1838

¹ A. F. Tytler, *Esej o zasadach tłumaczenia*, przeł. grupa tłumaczy pod kierownictwem Krystyny Tarnowskiej „Literatura na Świecie” 1975, nr 10 (54), s. 243.

² A. Goriaczko-Borkowska, *Twórczość poetycka Augusta Bielowskiego*, Wrocław 1965, s. 52.

³ Ibidem.

roku Lucjan Siemieński w liście do Michała Grabowskiego, publicyisty i członka słynnej koterii petersburskiej, skarżąc się na jakość tłumaczeń powstałych w kręgu ukraińskich i litewskich twórców pisał:

„Co do przekładów piosnek (...) nie wiem, jakim to cudem oni, a osobliwie pierwsi [Ukraińcy – uzupełnienie A.M.-H.], syny tej samej ziemi, tym powietrzem obwiani, tymi pieśniami wykołysani, tak lichy tłumaczą (...) co za nudna gadanina, co za jednostronność w brzmieniu wierszy. Moim zdaniem, jeżeli pieśni gminna w całym nieokrzesianiu swym wszystko wygada, co chce abym wiedział i czuł, po cóż mocną tę barwę rozprowadzać wodą? Po co, to długie wariowanie na krótkie tema? Artysta powinien tylko ugrupować niezgrabnie rzucony obraz, zbliżyć jedne przedmioty, drugie w głąb rzucić, a słowami najmniej szermować, bo się zdradzi za każdym wyrażeniem, że chce manierować, jak ten, co by we fraczku i wyszorowany udawał rubasznego wieśniaka. W ogóle jest to wiadoma choroba amplifikacji romantycznej. Pan rad się jej rozwodzisz, ja niemniej miałbym czego płakać. Francuskie wiatry tak dalece zawiąły naszych romantyków, że aż strach, jak się pokochali w słowach, w czczych słowach, ten ich sposób pisania nazwałbym ukropem, który cię parzy, a nie rozgrzewa⁴”.

O przekładzie, o możliwościach i ograniczeniach tłumacza, nawet o wypracowaniu w tym względzie swoistej metody dyskutowano, głównie w latach trzydziestych, wśród galicyjskich romantyków. Fakt ten ma niebagatelne znaczenie dla powstałych tutaj przekładów z literatury czeskiej i słowackiej. Zagadnienie to nie jest problemem nowym i niejednokrotnie stawało się przedmiotem analizy, przede wszystkim polskich badaczy⁵. Pojawiały się one najczęściej jako element o wiele szerszych problemów – romantycznej literatury w Galicji, czy też bardziej szczegółowo – galicyjskiego słowianofilstwa. Moje rozważania nie będą przyczynkiem do refleksji o recepcji słowackiej i czeskiej literatury wśród polskich romantyków krajowych, ani też szczegółową analizą dokonanych tłuma-

⁴ L. Siemieński, *Listy do różnych adresatów z lat 1827-1843*. Opracował M. Małecki. *Miscellanea z okresu romantyzmu*. 3, „Archiwum Literackie”, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1977, s. 37–38.

⁵ Prekursorka pod tym względem jest oczywiście monografia Zofii Klarnierówny *Słowianofilstwo w literaturze polskiej lat 1800–1848*, Warszawa 1926. Klasyczne są również prace Krystyny Poklewskiej – *Galicja romantyczna (1816-1840)*, Warszawa 1976, cytowana już książka Anny Goriaczko-Borkowskiej oraz monografia Marii Janion *Lucjan Siemieński, poeta romantyczny*, Warszawa 1955, czy też *Poezja w kraju. Próba syntezy*, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX w. Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863*, red. M. Janion, t. 2, S. III, Kraków 1975. Jedną z najnowszych pozycji jest monografia Marty Ruszczyńskiej, *Ziewonia. Romantyczna grupa literacka*, Zielona Góra 2002.

czeń⁶, ale wskazaniem na cechy romantycznego myślenia o przekładzie i romantyczną wizję twórcy takiego przekładu. Dwa tłumaczenia, które posłużą mi tu za swoistą egzemplifikację romantycznych tendencji w zakresie *ars translationis*, uznać moglibyśmy za modelowe, charakterystyczne dla czasu, w którym powstały i środowiska, w którym je przygotowano. Modelowy jest również – w moim przekonaniu – wybór, jakiego dokonano w obrębie literatury czeskiej i słowackiej. Dzieła, które wzięte zostały warsztat, w perspektywie ich tłumaczy zdawały się istnieć względem siebie w pewnej opozycji a przekład każdego z nich, wzbogacony częstokroć w obfite komentarze samego translatora, w naturalny sposób stawał się jednocześnie swoistym manifestem. Opozycja, o której tu mówię, jest istotna właściwie jedynie z perspektywy dziewiętnastowiecznej, z perspektywy specyficznego środowiska polskich romantyków krajowych⁷. W przekonaniu bowiem tłumaczy – Augusta Bielowskiego i Lucjana Siemieńskiego – pierwsze z dzieł, poemat Jána Kollára *Córa Slawy*⁸ choć w swej idei dogłębnie słowiańskie, jest już jednak odrobinę „zarażone” nadmierną kunsztownością, która zdawała się czymś sztucznym i nienaturalnym. Drugie natomiast, cudownie wydobyte z odmętów przeszłości poematy rycerskie – słynne czeskie falsyfikaty, znane pod nazwą *Rękopisu Królowodworskiego* i *Zielonogórskiego*, jaśniały jako nieosiągalny przykład twórczej autentyczności i powabnej surowości. Z perspektywy polskich romantyków krajowych, święcie przekonanych o autentyczności *Rękopisów* i przejawiających na dodatek silnie słowiańskie sympatie, te dwa utwory zdawały się wyznaczać dwa przeciwstawne bieguny w zakresie twórczej spontaniczności, „prawdziwości” języka oraz jego poetyckiej „jędności” i naturalnej „zmysłowości”, co widoczne jest właśnie zarówno w recenzjach przekładów, jak i w „wyznaniach” samych tłumaczy.

⁶Na ten temat trafnie i wyczerpująco wypowiadali się już polscy badacze – Maria Janion, Marian Małecki i Jerzy Bartmiński. W dalszej części artykułu korzystam z ich uwag. Por. M. Janion, *Lucjan Siemieński*, op. cit., M. Małecki, *Lucjan Siemieński. Od wczesnych utworów do „Trzech wieszczb”*, Częstochowa 1997, jak również J. Bartmiński, *O rytualnej funkcji powtórzenia. Przyczynek do poetyki sacrum*, „Roczniki Humanistyczne” 1980, z. 1.

⁷Trudniej oczywiście porównywać oba utwory z perspektywy dwudziestowiecznej, kiedy to fałszerstwo *Rękopisów* zostało potwierdzone ponad wszelką wątpliwość (nie należy oczywiście zapominać, iż już w czasach cudownego „znaleziska” Hanki nie wszyscy bezwzględnie wierzyli w jego autentyczność, znany jest przykład Josefa Dobrovskiego, który *Rękopis Zielonogórski* określał mianem „ein Geschmiere”) i w pracach np. Vladimíra Macury urasta ono do swoistego *signum temporis*.

⁸August Bielowski nie przełożył oczywiście całego poematu, dokonał wyboru sześciu sonetów. Szerzej na ten temat w dalszej części artykułu.

Oba tłumaczenia powstały w środowisku związanym z wydawanym przez Bielowskiego almanachem literackim „Ziewonia”⁹. Nie rozwodząc się zbytnio nad charakterem tej grupy, podkreślę jedynie – powołując się na słowa autorki monografii jej poświęconej, Marty Ruszczyńskiej – iż tym, co łączyło autorów związanych z almanachem, była wspólna powstańcza przeszłość oraz zainteresowanie dla starożytności słowiańskich¹⁰. Specyfika środowiska ziewończyków związana jest oczywiście ze specyfiką całego polskiego romantyzmu krajowego – naznaczonego nierozzerwalnym związkiem literatury i polityki¹¹, o którym Maria Janion pisała, iż był on swoistym „dokumentem spisków”¹². Biografie polskich romantyków krajowych, w tym autorów wspomnianych tłumaczeń, często niewymienianych w pierwszej kolejności w szeregu najwybitniejszych poetów literatury polskiego romantyzmu, nie realizowały większości wariantów romantycznego losu, z których utkany był wiek XIX. Ich historia nie jest opowieścią o niepokodzonych z życiem wieszczach, młodych gruźlikach „ginących marzeń zdradą”, czy natchnionych geniuszach na progu szaleństwa. Daje ona raczej asumpt do rozważań o „zawodowych” konspiratorach, którzy znajdowali jednak czas na twórczość, pracę naukową i przekłady – w dużej mierze zabytków słowiańskich¹³. Owo zainteresowanie słowiańskimi starożytnościami nie było w przypadku młodych ziewończyków jedynie kurtuazyjnym gestem, ale środkiem, prawdziwym warunkiem *sine qua non* sformułowania założeń nowej literatury¹⁴. Niewątpliwym patronem tych działań był ukrywający się w Galicji belwederczyk, autor *Zamku kaniowskiego* – Seweryn Goszczyński, przyjaciel i mentor obu tłumaczy, *spiritus movens* idei założenia almanachu. W swoim bardzo słynnym artykule – *Nowa epoka poezji polskiej* Goszczyński pisał:

„(...) poezja tych pieśni [ludowych pieśni słowiańskich – uzupełnienie A.M.-H.] powinna być skazówką dla naszej, bo jest wyczerpnięta z przyrody ukochanej, zrozumiałej, bo jest prosta i serdeczna w objawieniu się swoim, a od moralnego wpływu wszelkiej obczyzny swobodna, bo przez pokrewieństwo, przeszłości, języków obyczajów, wyobrażeń, itd., przez jedność kolebki, a co wszystko z poko-

⁹ Oprócz Siemieńskiego i Bielowskiego z „Ziewonią” związani byli także: Dominik Magnuszewski, bracia Józef i Aleksander (Leszek) Dunin-Borkowscy oraz Kazimierz Władysław Wójcicki.

¹⁰ M. Ruszczyńska, *Ziewonia...*, op. cit., s. 13.

¹¹ Tezę tę sformułowała Krystyna Poklewska, op. cit., s. 181.

¹² M. Janion, *Literatura romantyczna jako dokument spisków*, [w:] *Obraz literatury polskiej...*, op. cit., s. 8.

¹³ Por. K. Poklewska, *Galicja romantyczna (1816–1840)*, Warszawa 1976, s. 177.

¹⁴ K. Poklewska, op. cit., s. 183.

leń sławiańskich tworzy tę samą rodzinę, poezja każdego z nich jest naszą [podkreślenie – A.M.-H.] (...)”¹⁵.

Bazą nowej literatury powinna być więc twórczość ludowa nie tylko polska, ale wszystkich narodów słowiańskich. Folklor ten jest bowiem – według słów autora *Zamku kaniowskiego* – wspólnym dobrem i skarbem wszystkich Słowian, stanowi wspólną tradycję literacką¹⁶. Tu więc należałoby szukać źródeł translatorskiego zapału ziewończyków¹⁷. Zapał ów z jednej strony służył propagacji innej słowiańskiej literatury – istniała przy tym pewna prawidłowość w sięganiu po takie teksty, które zawierały w sobie, tak bliską ziewończykom, ideę słowiańskiej wspólnoty kulturowej; z drugiej zaś trudna sztuka przekładu miała stać się warsztatem tworzenia nowej literatury narodowej w duchu ludowym właśnie¹⁸.

Przekład sześciu sonetów Kollára ukazał się w drugim tomie „Ziewonii” w 1839 roku. Bielowski poprzedził go rozprawą zatytułowaną – *Piśmiennictwo Słowian*, która mogła stanowić – na co wskazuje wstęp – pierwszą z cyklu rozważań poświęconych literaturom słowiańskim¹⁹. Bielowski konsekwentnie kroczy ścieżką wytyczoną przez autora *Nowej epoki poezji polskiej*. Zdaje się nawet iść krok dalej – skoro bowiem za Goszczyńskim uzna się, iż dawna literatura wszystkich Słowian jest naszą wspólną własnością kulturową, to i na wszystkich nas spoczywa odpowiedzialność za przyszły rozwój słowiańskiego piśmiennictwa. Stąd Bielowski zastrzega, iż sądy jego będą sprawiedliwe, acz surowe, bo tylko odnalezienie się krytyka między pobłażliwością i – jak pisze – „nieużyta surowością” czyni krytykę zasadną. Wstęp rozprawy stanowi jedynie preludium do analizy sonetów z *Córy Sławy*. Badacze spekulowali na temat klucza, jakim

¹⁵ S. Goszczyński, *Nowa epoka poezji polskiej*, [w:] *Dziela zbiorowe Seweryna Goszczyńskiego*, wyd. Z. Wasilewski, t. 3, Lwów 1911, s. 202. Cytuję za: M. Ruszczyńska, op.cit., s. 91.

¹⁶ K. Poklewska, op. cit., s. 202. W tym kontekście warto też wspomnieć o wypowiedzi innego z romantyków krajowych – Ludwika Nabelaka, który owej wspólnej słowiańskiej tradycji literackiej nadaje inny jeszcze, bardziej praktyczny wymiar. We wstępie do własnego przekładu kilku pieśni *Rekopsu...* opublikowanych w „Haliczanie” twierdził, iż przyswajanie, z braku odpowiednich polskich zabytków, zabytków narodów słowiańskich może wskazać, z racji dawnej ich wspólnoty, na niezachowany do naszych czasów pierwotny kształt polskiej literatury. Stare jej zabytki nie mogły bowiem bardzo odbiegać od zabytków narodów pobratymczych. Zob. L. Nabelak, *Zabytki starożytnej poezji sławiańskiej*, „Haliczanie” 1830, t. 1, s. 200. Artykuł ten omawia również M. Malecki, op. cit., s. 51.

¹⁷ O tłumaczeniach jako integralnym i ważnym elemencie działań ziewończyków wspomina Maria Janion. Por. M. Janion, *Poezja w kraju...*, op. cit., s. 60.

¹⁸ K. Poklewska, op. cit., s. 185.

¹⁹ Założenie to jest oczywiście jedynie hipotetyczne. Szkic Bielowskiego nie miał niestety kontynuacji, drugi numer „Ziewonii” bowiem był jednocześnie jej ostatnim, twórcy związani z almanachem z różnych przyczyn, niejednokrotnie politycznych, rozproszyli się po Europie.

posłużył się Bielowski wybierając z cyklu te a nie inne utwory. Zdzisław Niedziela twierdził, iż redaktor „Ziewonii” celowo sięgnął po sonety sygnalizujące najważniejsze zagadnienia całego cyklu – miłość, brak jedności wśród Słowian, konieczność wielkiego czynu patriotycznego i tęsknota za nim²⁰. Autorka monografii o „Ziewonii” skłania się natomiast ku tezie, iż Bielowski przełożył te fragmenty, w których dostrzegł bliskie ziewończykom nawiązanie do retrospektywnej utopii słowiańskiej, czegoś na kształt mitycznego imperium Słowian²¹. Do słusznych wywodów badaczy należałoby jeszcze dodać i to, że Bielowski wierny jest swoistemu kodeksowi tłumacza, sformułowanemu w Polsce przez jednego z najzdolniejszych ówczesnych publicystów, autora artykułu – *O tłumaczeniu* – Walentego Chłędowskiego. Krytyk pisał, iż aby dobrze tłumaczyć „trzeba umieć pojmować i uczuć wszystkie zalety dzieła”²². Sformułowany tu pogląd, z perspektywy współczesnej oczywisty, był odbiciem nowych tendencji w zakresie teorii przekładu i skłaniał do szczegółowych studiów filologicznych przed jego podjęciem. Również Bielowski omawiając cykl sonetów zaznacza, iż wybór, który zaproponował „da poznać sposób, jakim swój przedmiot [autor – uzupełnienie A.M.-H.] przedstawia, a wyjaśniając w czemkolwiek powyższe twierdzenia, wykaże mniej więcej bezwzględność naszego sądu”²³. Dobór sonetów jest więc w dużej mierze egzemplifikacją analizy krytyka. Bielowski przełożył sonet 3 (I, 3) ze śpiewu *Sala*, kolejny – 219 (II, 99) ze śpiewu *Łaba-Ren-Weltawa* oraz cztery sonety z części trzeciej, zatytułowanej *Dunaj* – 291 (III, 27), 296 (III, 32) 325 (III, 61) i 381 (III, 117)²⁴. Część IV i V poematu krytyk uznał za wierszoklectwo i nie zdecydował się na przekład żadnego fragmentu:

„Dziwném może wyda się naszym czytelnikom, jeżeli powiemy, że pisarz, który tylekroć udowodnił, że jest górnym, natchnionym piewą, nie umie, albo przynajmniej nie stara się rozróżnić prawdziwego natchnienia od prostej rymowanej chętki. Zarzut ten sięga szczególnie ostatnie wydanie Córy-sławy. Większą część umieszczonych tu sonetów możnaby nazwać, tak ze sposobu przedstawienia jako i treści rozprawkami, powszednim dowcipkowaniem lub słów igraszką²⁵”.

²⁰ Z. Niedziela, op. cit., s. 34.

²¹ M. Ruszczyńska, op. cit., s. 107.

²² ...y ...i (Walenty Chłędowski), *O tłumaczeniu*, „Rozmaitości” (Iwowskie) 1837, nr 27, s. 211.

²³ A. Bielowski, *O piśmiennictwie Słowian*, „Ziewonia”, 1839, t. 2, s. 195.

²⁴ Pierwsza numeracja według wersji opublikowanej w elektronicznej bibliotece dziennika „Sme” http://zlatyfond.sme.sk/dielo/142/Kollar_Slavy-dcera/1; w nawiasach wg numeracji wydania z 1861 r., z którego pochodzą cytaty.

²⁵ Ibidem, s. 192. Cytaty podaję z zachowaniem oryginalnej ortografii i interpunkcji.

Jego opinia nie była zresztą odosobniona. Jak podaje Henryk Batowski w wstępie do *Wyboru pism* Kollára – już współcześni określali dwa ostatnie śpiewy mianem „rymowanej archeologii”²⁶. Sam poeta, z największym oburzeniem przyjął recenzję swojego dzieła na łamach „Ziewonii”, zarzucając jej autorowi kompletny brak zrozumienia idei poematu. Swoje niezadowolenie wyraził w liście do Wacława Hanki, pisanym z Pesztu 30 listopada 1837 roku, z którego cytat, chociażby na prawach anegdoty (Kollár był przekonany, że recenzję napisał jakiś Czech kryjący się za polskim nazwiskiem), warto w tym miejscu przytoczyć. We fragmencie listu czytamy:

„Dostal jsem ondy poštou dve archy ze Ziewonie polského Almanachu s nápisem od Vás. Tam jest jakési mizerné posuzovaní Sl. Dc. zdá se mi, že za hřbetem toho Poláka Abského skrytý jest některý Čech – Bud’ kdo bud’ ten tak hlubokomoudře posuny na se berouci čmárák *naskrze nechápal* ani cíle, ani svazku, ni formy a obsahu Sl. Dc. a vůbec zhola neumí, co jest báseň a básnictví. To mu směle můžete psátí²⁷.”

Wróćmy jednak do przekładu Bielowskiego. Należy go uznać za udany, tłumacz zdołał zachować zarówno potoczystość stylu Kollára, jak i kunsztowność jego sonetu. Zastrzeżenia sformułowane pod adresem poety miały jednak swoje odzwierciedlenie w przekładzie, którego dokonał. Przede wszystkim owa forma sonetu, jego kunsztowność stały się głównym jego zmartwieniem. Ten układ stroficzny jest – według redaktora „Ziewonii” – ogromną zaletą i jednocześnie przekleństwem słowackiego poety. Bielowski z jednej strony zdaje się przyznawać Kollárowi liryczną palmę pierwszeństwa gdy pisze:

„Jeżeli formę sonetu, który po czesku „znielką” jakby dźwięczoną nazywa, wziął Kollar z Petrarki, przyznać potrzeba, że ją tak urobił i przyswoił, że zdaje się być odwieczną Czechów własnością. Zapaśnictwo jego może się rozciągać tylko do sonetów treści miłosnej, w treści poważnej jest on na swój czas jedyny, mogący być wzorem i dla postronnych. Panuje w nich w ogólności dobór i wielka rozmaitość obrazów, a głębokości i szczytności pomysłów Kollara, zwłaszcza w tych ostatnich, napróżno byśmy we włoskim mistrzu szukali²⁸.”

Z drugiej zaś zarzuca mu ubóstwo formy, posuwając się nawet do nazwania poety jej niewolnikiem:

²⁶ H. Batowski, Wstęp, w: J. Kollár, *Wybór pism*, Wrocław 1954, s. XL.

²⁷ *Vzájemné dopisy Václava Hanky a Jana Kollára*, „Časopis Musea Království Českého” 1897, LXXI, s. 240.

²⁸ A. Bielowski, *O piśmiennictwie...*, op. cit., s. 189.

„Oddał on jej cały zapal młodzieńca, całą jędrność męża jej święci, a z dogorywającą siłą natchnienia znosi jej suche wiadomości okruszyny, ogryzki szkolnej erudycyi, byle tylko dań do której z młodu nawyknał, nie ustawała²⁹”.

Bielowski, jak widzimy, nie odmawia sonetom arcyzmu. Razi go jałowa gdzieniegdzie erudycja, swoiste „poetyckie pustostłowie”. Jego wywody są przy tym dosyć symptomatyczne, tym razem jednak nie tyle dla środowiska ziewończyków, ile dla ówczesnej polskiej krytyki literackiej. Mam tu na myśli opisany przez Ireneusza Opackiego „genologiczny” ferment wokół wydania *Sonetów Krymskich* Mickiewicza³⁰. Opacki posługuje się tu terminem „sonetomania” i wskazuje na falę naśladownictwa, którą wywołał cykl wieszczca. Badacz przytacza również, co najważniejsze dla naszych rozważań, reakcje ówczesnych krytyków, których najbardziej zdumiewała decyzja sięgnięcia po sonet właśnie dla opisu krajobrazów i przeżyć. Dmochowski³¹ pisał, iż sonet był zazwyczaj organem zalotności i dowcipu a nie serca i że niezdolny jest on do oddania bardziej żywiołowych uczuć z racji swych ciasnych i niedogodnych ram. Brodziński dodawał, iż „wiersz wyszukany odpowiada wyszukanyemu myślowi³²”. W podobnym duchu, jak widać, utrzymane są refleksje Bielowskiego. Każdy sonet istnieje dla niego oddzielnie, nie zwraca on uwagi na przemyślaną cykliczność poematu Kollára³³. Sonet jawi mu się ponadto kunsztowną trumną prawdziwej poezji, pa-

²⁹ Ibidem, s. 193.

³⁰ I. Opacki, *Z zagadnień cyklu sonetowego w polskim romantyzmie*, [w:] idem, *Odwrócona elegia. O przenikaniu się postaci gatunkowych w poezji*, Katowice 1999, s. 72–160.

³¹ F. S. Dmochowski, *Uwagi nad „Sonetami” pana Mickiewicza*, [w:] W. Billip, *Mickiewicz w oczach współczesnych. Dzieje recepcji na ziemiach polskich w latach 1818–1830*, Wrocław 1962, s. 72–73. Cyt. za I. Opalski, op. cit., s. 79.

³² K. Brodziński, *Artykuł nadesłany z powodu pism o poezji w „Gazecie Polskiej” umieszczonych*, [w:] W. Billip, op. cit., s. 92. Cyt. za ibidem.

³³ Zjawisku cykliczności sonetów poświęca Opacki wiele miejsca. Pozwolę sobie na cytowanie dłuższego fragmentu jego rozważań, które doskonale korespondują z poematem Kollára: „(...) sonet w swoim poetyckim wystroju nie zawsze był manifestacją romantyzmu i jego poetyki. Najczęściej ujawniały się w nim naleciałości mody sentymentalnej, co niekoniecznie musiało ostro się kłócić z początkowymi stadiami rozwoju poetyki romantycznej, ale też nierzadko i sprzeczny z romantyzmem klasycyzm dawał tu znać o sobie: w postaci erudycyjnego opisu, w postaci poetyki wykładu alegorycznego. Mimo wszakże takich czy innych nieromantycznych śladów i znamion w wystroju poszczególnych sonetów, sonetomania ujawniła swoje zdecydowanie romantyczne oblicze w jednym punkcie: punkcie o takiej doniosłości, że zacierał on i niemal unieważniał drobne elementy innych, wcześniejszych i zastarzałych już poetyk. Sonetomania mianowicie podjęła poetykę sonetu głównie jako poetykę cyklu. I tutaj – ośmieszona przez współczesnych – była zjawiskiem odkrywczym nawet tam, gdzie wydawała owoce o lichej wartości poetyckiej” – ibidem, s. 157.

sożytem wysysającym z poety energię. Tłumaczenie dokonane przez redaktora „Ziewonii” o tyle stanowi egzemplifikację (dostyć przewrotną, dodajmy!) jego rozważań, o ile jeszcze bardziej uwydatnia konwencjonalność tego gatunku. Bielowski bowiem nadaje czasem tłumaczonemu tekstowi delikatny sentymentalny odcień. W przekładzie 3. sonetu, wybranego z pewnością ze względu na ów „pe-trarkizm”, o którym mowa w rozprawie, Bielowski zdaje się odwoływać właśnie do polskiej tradycji sentymentalnej. Zacytujmy najpierw oryginalny sonet:

Nehýřil sem, nelakotil, nepil,
Hry mi záhy přišly v nemilost,
Netěřila mne ta zdvořilost,
Kterou jen zvyk do řivota řtěpil;

peněř blesk mne nikdy neoslepil,
chladným nechala mne zmuřilost,
ale v bělohavskou spanilost
veřdy oči s podivem jsem vlepil:

Jeřtě ani neznal jsem co láska,
uř se serdce v touhách rozlilo,
jestli sličná potkala mne Kráska;

bořství k jiným ve kři, hromu hlase,
knihách, snách neb metlách mluvilo
krevavých, a ke mně v řenské kráse³⁴.

W przekładzie Bielowskiego czytamy:

Gry, łakocie, pijana ochota
Nie miła mi, zawsze nią wzgardziłem,
Dworskość moim nie była udziałem,
Którą zwyczaj szczepił do řywota.

Nigdy blask mię nie zaślepił złota,
Nigdy żądzą bojów nie gorzałem;
Ale okiem, ale sercem całem,
Lgnąłem, gdzie niewieści wdzięki i cnota.

³⁴ Wszystkie oryginalne cytaty z Kollára pochodzą z wydania: J. Kollár, *Slávy dcéra. Lyricko-epická báseň v pěti zpěvích*, Praha 1861, s. 10. Dalej z podaniem jedynie numeru strony.

Jeszcze pędził wiek chłopięcy skromnie,
 Na rzut oczu, uśmiech ust niewinnych,
 Już się w rzewnej grażyłem w tęsknocie;

Bóg w krzaku, w krwawych miotłach, w grzmocie,
 W snach i więgach przemawiał do innych,
 W żeńskiej krasie, w pięknem licu do mnie³⁵.

Tłumacz nazywa swój przekład wiernym. Trudno jednak mówić o jego pełnej ekwiwalencji, częste są odstępstwa w zakresie semantyki i drobne w kwestii rytmu (zrezygnował on z delikatnego zróżnicowania wersów na rzecz izosylabizmu). Bielowski dokonuje poetyckich przeformułowań, które czynią tekst bardziej erudycyjnym i wyszukany, podmiot liryczny zdaje się tu wypowiadać z większą niż w oryginale emfazą. W przekładzie innego sonetu spotykamy się natomiast z odmiennym zjawiskiem. W sonecie 296 [III, 32] mówiącym o upadku Państwa Wielkomorawskiego i stawiającym tę dziejową tragedię na równi z niezgodą wśród Słowian i utratą przez poetę ukochanej, tłumacz posługuje się techniką powtórzenia charakterystyczną dla poezji ludowej. Powtórzony zostaje tu początek pierwszej kwadryny, co zwiększa rytmiczność sonetu i wzmacnia jego melodyjność. Tłumaczenie zdaje się w ten sposób delikatnie „poprawiać” oryginał w duchu tego, co myśleli ziewończycy na temat prawdziwej poezji. W oryginalnym sonecie czytamy:

Pěj svou píseň celým overbeným
 Rákošem, ty hustém ve křiku
 skrytý, zlatoustý slavíku,
 pod večerem jasnou nocí tměným;

dřívě toč zpěv hlasem sladce chvěným
 po všech souzvučností řebříku
 a pak žaluj, Lady řečníku
 ty i jara, se mnou zarmouceným. (s. 168)

A oto subtelnie „uludowniona” wersja Bielowskiego:

Piej słowniku w gęstych wierzb zieleni,
 Niech na całą dolinę-rakoszą
 Słodkobrzmiące pieśni się rozgłoszą
 Śród wieczornych księżyca promieni.

³⁵ Wszystkie cytaty z przekładu Bielowskiego pochodzą z przywoływanego już wcześniej t. II „Ziewonii” z 1832 roku. Dalej z podaniem jedynie numeru strony.

Piej słowiku! niechaj dźwięk twych pieni,
 Co jak fale grażą się lub wznoszą,
 Spomni wiosnę z miłości rozkoszą,
 Acz się z wolna w płacz i smutek zmieni (s. 196).

W sonecie 291 [III, 27], gdzie Kollár oplakuje się niedolę Serbii i wróży jej rychłe wyzwolenie, podwójne powtórzenie dotyczy ostatniej tercyny. W oryginalnie czytamy:

ale terp jen švihy toho biče,
 přijde Vila v časy nedlouhé,
 přijde Šarac Marka Kraleviče! (s. 106).

W przekładzie natomiast:

Lecz cierp mężnie, cierp ludu kochany!
 Przyjdzie Wila, przyjdzie w czas niedługi,
 I Kralewicz Marko na Szaraczu (s. 198).

Dosłowność i wierność przekładu rozumiał Bielowski bardzo szeroko. Chodziło mu raczej o romantyczną potrzebę oddania „ducha” oryginału. Jak sam pisał w recenzji przekładu *Rękopisu królowodworskiego* dokonanego przez Siemieńskiego – tłumacz jest tym, który „przeczuwa i odgaduje”, tłumaczy tak, by powab i lekkość, jakie ma dany utwór w swoim macierzystym języku, przetrwały również w tłumaczeniu³⁶. Ponadto, zgodnie z tym, co pisał w cytowanym już artykule Chłędowski, tłumaczenie jest rodzajem rysunku według natury, „powinno w nim zachodzić podobieństwo, lecz to podobieństwo może być w złym i w dobrym. Ażeby to drugie otrzymać, wolno jest tłumaczowi nie tylko poprawić i upiększyć oryginał, ale nawet zarzucono by mu zaniedbanie, gdyby w nim niepoprawność zostawił”. O³⁷wą „niepoprawność” widzi Bielowski również w nadmiernej obecności w utworze elementów mitologii antycznej, która jedynie obleczone jest w kostium słowiański. Pozwala więc sobie na kolejną delikatną korektę. W sonecie 219 [II, 99], gdzie w tonie elegijnym opiewane jest skłócenie Słowian, Kollár pisze:

Nechte svár, co hrob už vlasti vyryl,
 slyšte národ, ne křik Feaků,
 váš je Hus, i Nepomuk, i Cyril.

³⁶ A. B., *Rękopis królowodworski* (rec.), „Rozmaitości” 1836 [21 VIII 1836], nr 31, s. 248.

³⁷ W. Chłędowski, op. cit., s. 211.

Bielowski wykreśla w swoim przekładzie imię jednookiego cyklopa z przygód Odyseusza, syna Posejdon – Feaka i prezentuje następującą wersję:

Swar niechajcie! Grób on dla was wyrzył,
Zważcie na głos ludu, nie kłótników,
Wasz jest Hus i Niepomuk i Kirył.

Swoistym panaceum na jałową erudycję miałyby być dla Kollára – stwierdza w swojej rozprawie Bielowski – lektura „odkrytych” przez Hankę rękopisów. Tłumacz sugeruje zatem, zgodnie z założeniami budowania „nowej poezji”, jakie sformułowane zostały w środowisku „Ziewonii”, iż autor *Córy Sławy* powinien na swój sposób terminować w szkole literatury ludowej³⁸. Wzbogaciłoby to jego twórczość w nowe formy wyrazu i wlało życie w kostniejący język, a w ten sposób uczyniło powstające dzieła bardziej narodowymi. Bielowski tak oto kończy swój esej:

„Może wcześniejsze poznanie królowodworskiego wzoru, który Kollár w odzie do Hanki tak godnie opiewa; może bezstronne i wczesne pieśni ludu podsluchanie i zagłębienie się w ich duchu, nie dopuściłoby Muzie jego zasklepiac się w sonecie, i żywiołami z serca narodu podsycalo czas długi coraz skąpszy zapas uczuć wyrobionych w swem sércu”³⁹.

Owo romantyczne „podsluchiwanie” literatury ludowej związane było oczywiście z romantycznym podejściem do twórczości ludowej w ogóle. Lud był dla romantyków wyrazicielem Prawdy, niemal boskiego objawienia a stworzona przezeń kultura zdawała się wyjątkowo bogata i obfita – w tym folklor słowiański w szczególności⁴⁰. Maria Janion pisze, iż możemy tu mówić o romantycznej skłonności do hieroglificznego traktowania natury i kultury – poezja ludu zaklęta jest w hieroglifach, symbolach, trudnych do odczytania, jako że stanowią ekspresję ponadindywidualnej nieświadomości⁴¹.

Przystępujący do przekładu *Rękopisu królowodworskiego* i *Zielonogórskiego* Lucjan Siemieński jawi się w tym kontekście tłumaczem strapionym, przekonanym o nieprzystawalności współczesnego języka do piękna i prawdziwej zmysłowości starodawnego rękopisu. Jego sposób myślenia o przekładzie i zma-

³⁸ Ludowość w rozumieniu romantyków środowiska galicyjskiego częstokroć, tak jak w tym przypadku, stanowiła synonim surowej powabnej pierwotności i twórczej zmysłowości, nie zaś *stricte* przynależności do literatury ludowej.

³⁹ A. Bielowski, *O piśmiennictwie...*, op. cit., s. 195.

⁴⁰ M. Janion, *Poezja w kraju...*, op. cit., s. 53

⁴¹ *Ibidem*, s. 58 i 63.

ganie się z nim jest w dużej mierze modelowy. Dlatego dla tych wywodów nie ma znaczenia, iż *Rękopis* był falsyfikatem⁴². Vladimír Macura w książce *Znamení zrodu* zwrócił uwagę na mistyfikację, jako na niezbywalny element kultury odrodzenia narodowego, która rodzi się niejako w pustce i pustkę tę musi wypełnić, falsyfikat zaś doskonale nadaje się do tej roli⁴³. Rozumiał to zdaje się również Siemieński, gdy we wstępie do swojego przekładu pisał (oczywiście wierząc w prawdziwość *Rękopisów*), iż „szczęśliwy znalazek Hanki zaspokoił tęsknotę”⁴⁴. Tłumaczenie ukazało się w 1836 roku i nie było jedynym⁴⁵, z wielu względów jednak uznać należy je za klasyczne. Wydanie całości domniemanego zabytku poprzedziła prezentacja kilku jego pieśni wydrukowanych w pierwszym tomie „Ziewonii” w 1834 roku, które – czytamy w listach Siemieńskiego – zyskały aprobatę samego mistyfikatora⁴⁶. Największym problemem tłumacza, jak wynika z jego uwag w przypisach i wstępie, była niejednorodność miar wierszowych „oryginału” i konieczność sięgnięcia po mowę wiązaną, która z kolei zdawała się zadawać kłam wierności tłumaczenia. Siemieński miał na uwadze tradycją uformowany gust czytelnika i ogólną potrzebę harmonii dla ucha – „tą drogą – jak wyjaśniał – i wyobrażenia snadniej wpadają do duszy, inaczej jestto dźwięk rozbitego dzwonu”⁴⁷. Dla przykładu – krótki fragment pieśni *Jarostaw*. Oryginał brzmi następująco:

Zvěstuju vám pověst veleslavnou
o velikých pótkách, luttých bojeh,
nastojte i veš svoj um zbirajte,
nastojte, i nadivno vám sluchu!⁴⁸

⁴² Milica Jakóbiec-Semkowowa na przykład analizując polskie przekłady zachodniosłowiańskiej pieśni ludowej świadomie rezygnuje z analizy *Rękopisów* z racji ich nieautentyczności. Por. M. Jakóbiec-Semkowowa, *Słowiańska pieśń ludowa w polskich przekładach doby romantyzmu*, „Slavica Wratislaviensia” LXVII, Wrocław 1991, s. 27.

⁴³ V. Macura, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995, s. 109.

⁴⁴ L. Siemieński, Przedślowie, w: *Krółodworski rękopis. Zbiór staroczeskich bohaterkich i lirycznych śpiewów nalezionych i wydanych przez Waclawa Hankę, bibliotekarza król. narod. czes. muzeum, a czeskiego na polskie przez Lucjana Siemieńskiego przełożonych*, Kraków 1836, s. VIII.

⁴⁵ *Rękopis* tłumaczyli również Ludwik Nabelak i August Bielowski, fragmenty zaś – J. B. Zaleski, S. Witwicki, L. Norwid, A. Kucharski i J. Lipiski – por. Z. Niedziela, op. cit., s. 25

⁴⁶ Por. list Siemieńskiego do Waclawa Hanki z 24 marca 1835 r., w: *Lucjan Siemieński. Listy do różnych adresatów...*, op. cit., s. 25.

⁴⁷ L. Siemieński, Przedślowie..., op. cit., s. XV.

⁴⁸ *Rukopis Kralodvorský a jiné výtečnější národní spevopravné básne. Slovně i věrně v původním starém jazyku, s pripojením polského, južno-ruského, illyrského, krainského, hor-*

W przekładzie Siemieńskiego fragment ten brzmi bardziej potocznie i bardziej rytmicznie (w innym miejscu ten sam efekt uzyskuje on dzięki użyciu powtórzeń), choć tłumacz starał się pokryć go patyną pierwotności, przez zastosowanie między innymi rymów gramatycznych i archaizację słownictwa⁴⁹:

Zwiastuję powieść z przesławnych czasów
pełną bitw wielkich, krwawych zapasów
Zważcie i um wasz zestrzelcie cały
i sluchy skłońcie na dziw niemały!⁵⁰

Siemieński sięgał najczęściej po pięciostopowy trochej, uwzględniając prawidłowość, iż tam gdzie pieśń opisuje jakieś dramatyczne momenty, dla podkreślenia napięcia – wersety się krótsze, najczęściej 5-zgłoskowe z męską klauzulą. Szczególnie jaskrawo widać to w pieśni *Zabój-Slawój-Ludiek*. Najpierw oryginalnie:

S črna lesa vystupuje skála,
na skálu vystúpi silný Záboj,
obzíra sě na vše strany
zamúti sě pláčem holubiným (...) (s. 67)

I vyrazi Záboj vpřed jako krupobitie,
i vyrazi Slavoj v bok jako krupobitie (s. 75)

Fragmenty te prezentują się u Siemieńskiego następująco:

Z czarnego lasu wygląda skała;
Zabój na skały wystąpił czoło;
po wszech krainach pojrzał w około;
cała kraina smutkiem powiała
i on gołębiem zawodzi płaczem (...) (s. 7)

Zabój na czoło
chłósnał jak grad.

nolužického, německého i anglického přeložené. Vydání čtvrté Váceslava Hanky, rytieř řádu sv. Vladim., bibliothekář českého národního museum, Praha 1843, s. 15

⁴⁹ Ten fragment moich rozważań wiele zawdzięcza analizie przekładów *Rękopisu* dokonanej przez Mariana Małeckiego w cytowanej już pracy – *Lucjan Siemieński...*, s. 50–56.

⁵⁰ Wszystkie cytaty z przekładu Siemieńskiego pochodzą z wydania: *Krółodworski rękopis. Zbiór staroczeskich bohaterskich i lirycznych śpiewów nalezionych i wydanych przez Waclawa Hankę, bibliotekarza król. narod. czes. muzeum, a czeskiego na polskie przez Lucyana Siemieńskiego przełożonych*, Kraków 1836, s. 48. Dalej jedynie z podaniem strony.

A Sławój z boku
jak gradem spadł (...) (s. 13).

Podobnie jak Bielowski, nie oparł się autor *Trąb w Dnieprze* potrzebie udoskonalania „oryginału”. W przypisie do pieśni *Jarosław* przyznaje się do drobnej zamiany. W przekładzie natrafiamy na określenie „skoczył jako tur jary” (s. 27). W adnotacji dowiadujemy się, iż w oryginale⁵¹ zamiast tura wystąpił lew, ale pierwszy zdał się Siemieńskiemu bardziej słowiański!

Bielowski w recenzji przekładu Siemieńskiego stworzył portret tłumacza, który jawi się postacią na wpół mityczną, alchemikiem słowa, istniejącym

„jako pośrednik między wiekiem dzisiejszym, rozwijającym się w całej pełni życia, a wiekiem, który to dobre, jakie wydał, tak długo w życie i ukształcenie wiekom następnym podawał, iż takowe długim życiem ztrawione w istotnych wdziękach swoich przygasło (...) w takim stanie wskrzesza on, w coraz niezrozumialszych dźwiękach zamierające pomysły, przeczuwa i odgaduje towarzyszącą im piękność zewnętrzną, wybiera z urozmaiconych dziś kształtów i ozdób językowych najstosowniejsze, a kierując się stale duszą przedmiotu, z samego zniszczenia życie wyprowadza⁵²”.

Nie inaczej rozumował Chłędowski mówiąc o tłumaczeniach jako o swoistym panaceum na „wieżę Babel”, która uniemożliwia wymianę kulturową. Publicysta podkreślał również swobodę, z jaką powinien posługiwać się językiem tłumacz. Nie wystarczy bowiem rozumieć język, z którego się przekłada, trzeba również umieć „wykrywać w nim wszystką stosunkowość wyrażen, oceniać jak najdokładniej wszelką bliskoźnaczość, czuć najdelikatniejszą odmienność jego zwrotów⁵³. Dramat Siemieńskiego polegał właśnie na świadomości, iż współczesny język – „uczony i wykształcony” – jest ubogi i niezmysłowy, pozbawiony dosadności i mocnych dźwięków, niezdolny do opisanie rzeczywistości takiej, jaka „zastygła” w *Rękopisie*. W przypisie do pierwszej pieśni z zachwytem bowiem pisał, iż natrafił tam na język w jego pierwiastkowej jędrności, który jest „krótki i malowniczy – jak mowa dzikich⁵⁴. W swoim przekładzie chcąc oddać na poły ludowy, na poły rycerski charakter oryginału obficie posługiwał się więc, na co zwrócił uwagę Małecki⁵⁵, archaizacją i pseudoarchaizacją. Jego

⁵¹ Siemieński tłumaczył wydanie *Rękopisu* z 1829 r. W cytowanym tu wydaniu z 1853 r. pojawia się już tur.

⁵² A. B., *Rękopis...*(rec.), s. 248.

⁵³ W. Chłędowski, op. cit., s. 211.

⁵⁴ *Krółodworski rękopis...*, op. cit., s. 5.

⁵⁵ M. Małecki, *Lucjan Siemieński...*, op. cit., s. 52.

próby nagrodzone zostały pochlebną recenzją odnośnie jednak tylko *Rękopisu królowodworskiego*. Przekładowi *Rękopisu zielonogórskiego* krytyk zarzucał doślawność. Potwierdzał to sam tłumacz pisząc w liście do Bielowskiego, iż:

„Zdanie Twoje o rękopiśmie moim wyborne, słuszne, sprawiedliwe – prawda, że głupią wziąłem maksymę przekładać jak najwierniej i trzymać się jak pijany płotu. I to, com w Twoim Igorze tak uwielbiał, sam dobrowolnie zaniedbałem, lubo i to dwakroć tyle mozołu kosztowało, co przy tłumaczeniu wolnym i śmiałym⁵⁶”.

Zrozpaczony zaś pisał w przedmowie:

„Wieki mają swoje prawa, nam tylko wyobrażeniem wolno pojmować to, co przodkowie nasi czuli wszystkimi duszy siłami; uległem nieraz w długich peryfrazach, odlewałem pomysły równie wielkie jak zwierzę, dokładałem epitetami z hojnością doczesną, kłamałem niewiernością słów naszych⁵⁷”.

Teoria romantycznego przekładu, która zarysowuje się na tle zmagania galicyjskich romantyków z sonetami Kollára i *Rękopisem królowodworskim* nosi w sobie niewątpliwie cechy środowiska, w którym powstała, szczególnie w zakresie interpretacji i przekładu słowiańskich zabytków właśnie. Odnajdujemy w niej również pewien rys utylitaryzmu. Bielowski recenzując tłumaczenie Siemieńskiego pisał, iż przekład staroczeskiego zabytku powinien teraz „działać w literaturze”, inspirować do pisania w duchu ludowym, uczyć obrazowania i tworzyć nowy język poezji. Powinien też skłaniać do dumy dziejowej, która jak widać w *Rękopisie*, „spólna jest wszystkim Sławianom”⁵⁸.

Portret tłumacza, który wyłania się z tych rozważań nosi jednak również cechy bardzo romantyczne, w tradycyjnym rozumieniu tego określenia. Romantyczna teoria przekładu jest czasem bezwzględna w swym idealizmie a tłumacz urasta do rangi herosa. O ile bowiem romantyczny poeta może tworzyć wiedziony jedynie natchnieniem, jest panem swoich myśli i wyrażań, może dowolnie zmieniać swoje dzieło, do momentu, w którym uzna, iż „język giętki powiedział wszystko, co pomyślała głowa”, o tyle tłumacz spętany jest koniecznością podążania wszędzie za autorem, zobowiązany jest trzymać się „wszystkich odcieni i własności dzieła z niestrudzoną dokładnością” – precyzuje Chłędowski. Romantycy wierzyli, iż tłumaczenie wymaga, jeśli nie prawdziwego geniuszu to, jak pisał autor rozprawy *O tłumaczeniu*, „ogromnego smaku i wiadomości, do-

⁵⁶ Lucjan Siemieński. *Listy do różnych adresatów...*, op. cit., s. 17.

⁵⁷ L. Siemieński, *Przedślowie...*, op. cit., s. XIII.

⁵⁸ A. B., *Rękopis...*(rec.), s. 249.

kładnie tyle, ile potrzeba do utworzenia oryginału a nawet więcej⁵⁹. Uderza również fakt, iż wszystkie uwagi dotyczące romantycznego myślenia o przekładzie, jeśli odrzec je z owego wzniosłego, kwiecistego stylu – do dziś nie tracą na aktualności. Dylemat raz sformułowany, który w najbardziej ascetycznej swej postaci sprowadza się do opozycji przekładu wiernego i wolnego (swobodnego), pozostał nierozwiązywalny. Swoisty, uniwersalny klucz przekładowy, którym miała być metoda pośrednia między „niewolniczą dokładnością” a „śmiałą wolnością” zdawał się być często równie mityczny, co idealny tłumacz, który będzie w stanie, jak postulował najpierw Tytler a za nim Chłędowski, stanąć niejako w miejscu autora i przejąć jego duszę „ażeby mu zachował tę wszystką właściwość, jakąby on miał, gdyby sam tym językiem pisał, ażeby wszędzie zachował całą jego podobność”⁶⁰. Autor i jego tłumacz to w romantycznym ujęciu dwaj artyści, stojący naprzeciw siebie w twórczym napięciu i dialogu, połączeni pewnym powinowactwem umysłowym, z których tylko jeden jawi się postacią prawdziwie tragiczną, bo – parafrazując Tytlera – chodząc w pętach, objawia wdzięk i swobodę⁶¹.

⁵⁹ W. Chłędowski, op. cit., s. 210.

⁶⁰ Ibidem, s. 211.

⁶¹ A. Tytler, op. cit., s. 241.

Jubileuszowa plotka o tłumaczu

Piotr Godlewski

Z Piotrem Godlewskim, w jego cichym warszawskim mieszkaniu rozmawiamy w dwudziestą rocznicę powołania rządu Tadeusza Mazowieckiego. To oczywiście przypadek – po prostu zaproszono mnie do Warszawy na tę uroczystość, więc postanowiłem wykorzystać okazję, żeby przeprowadzić z nim dawno planowany wywiad dla „Kontaktów”. I tak samo złożyło się przypadkiem, że w tym samym 2009 roku Piotr, urodzony w 1929 roku (a więc rówieśnik Milana Kundery), obchodzi osiemdziesiąte urodziny! Siedzimy więc po południu przy herbacie, którą częstuje nas żona Piotra, czasem wtrącająca do naszej rozmowy swoje przysłowiowe trzy grosze i w pierwszej chwili nawet zapominam włączyć magnetofon. A tymczasem Piotr opowiada o swoim spotkaniu z żyjącym na Słowacji Węgrem, naszym przyjacielem László Szigetim, który proponował mu na początku lat dziewięćdziesiątych minionego już wieku jako tłumaczowi współpracę przy tworzeniu projektu „Biblioteki Wyszehradzkiej”. Trochę przy tym, jak to Piotr, ironizuje, że ta inicjatywa przypomniała mu istniejącą wcześniej „Bibliotekę Zwycięstwa”, w której – jak mówi Piotr – uczestniczyły także państwa, które wojnę nie koniecznie wygrały...

W ten sposób już na początku naszej rozmowy z zamierzonego wywiadu robi się raczej, mówiąc językiem Boya-Żeleńskiego, plotka o tłumaczu i tej poetyce zostajemy wierni do końca.

Włączam w końcu stary, archaiczny magnetofon, żeby zadać pierwsze pytanie.

JACEK BALUCH: Piotrze, z wykształcenia jesteś historykiem, ale znany jesteś przede wszystkim jako tłumacz literatury czeskiej i słowackiej, a ja nawet nie wiem, jak do tego doszło, czy nawet – którego języka nauczyłeś się jako pierwszego.

PIOTR GODLEWSKI: Ze słowackim zetknąłem się po raz pierwszy po powstaniu, w Krakowie, ponieważ tam u Feliksa Gwiźdza, poety, senatora, czyli kapitana „Stryka”, zetknąłem się z różnymi książkami, które gdzieś tam pozbiierał (bo jego własne spaliły się w Warszawie) i była wśród tych książek jedna pięknie wydana, której autor nazywał się Karol Sidor, więc nazwisko nie wskazywało na narodowość, a język – choć nie był to język polski – był dla mnie dziwnie zrozumiały i okazało się, że jest to język słowacki. Gwiźdź pochodził z Orawy, ale dla warszawiaków był Podhalaninem i stąd pseudonim „Stryk”.

Później uczyłem się słowackiego ze słuchu, głównie chodząc po Tatrach, i doszedłem do wniosku, że może warto się nauczyć tego języka i to nie tylko mowy ludu, ale i języka „pańskiego”, literackiego języka słowackiego.

W warszawskim Ośrodku Kultury Czechosłowackiej (tak się chyba wtedy nazywał) były kursy języka słowackiego. Ale prowadzący je lektor, kiedy ze mną porozmawiał, doszedł do wniosku, że na kurs dla początkujących się nie nadaje, że bym się nudził, mówiąc już jako tako po słowacku. A kursu wyższego akurat tego roku nie było. Doradził mi więc, żebym zamiast tracić czas i czekać rok, nauczył się tymczasem po czesku i tak trafiłem na kurs pani Málkovej ...

J.B.: Rozumiem, że nazwiska tego Słowaka nie pamiętasz, ale chyba i tak byśmy go raczej nie podawali. Czyli ze słowackim zetknąłeś się jako z pierwszym językiem naszych południowych sąsiadów, a czeskiego jako pierwszego uczyłeś się systematycznie.

P.G.: Tak, czeskiego uczyłem się porządnie, tak jak w szkole, z czytankami, z gramatyką... Natomiast jeśli chodzi o słowacki, byłem zdany sam na siebie. Ale w tej nauce pomagała mi znajomość innych języków słowiańskich, tych – pisanych cyrylicą. Czasem były z tym kłopoty, bo słowo „pitomec” zapisane cyrylicą znaczy co innego, niż w języku używającym łacinki, więc w końcu porzuciłem tamte języki i pozostałem przy czeskim i słowackim.

J.B.: Kiedy zacząłeś tłumaczyć i co tłumaczyłeś?

P.G.: Zacząłem tłumaczyć różne teksty dla pisma, w którym wtedy pracowałem. Pismo nazywało się „Wojsko Polskie”, był to periodyk – powiedzmy to tak – o małej szkodliwości społecznej, po prostu był to miesięcznik oficerski.

A potem przyszedł rok 1964, kiedy przypadała okrągłejsza rocznica Słowackiego Powstania Narodowego, i ta data zbiegła się z odwilżą w Czechosłowacji, spóźnioną o kilka lat czechosłowacką odwilżą, po XII Plenum KPCz pod koniec 1962 roku. Powstały wtedy pierwsze solidniejsze książki o powstaniu, no – dwie solidniejsze, jedna bardziej propagandowa, i ja postanowiłem którąś z nich przetłumaczyć.

Z propozycją poszedłem do „Wiedzy Powszechnej”, gdzie prezesem był pan Wroński, który uważał się za wielkiego przyjaciela Słowaków i był nawet honorowym obywatelem jednego z miast słowackich, jako że w czasie powstania znalazł się na terenie Słowacji, zresztą jako major Armii Czerwonej.

Ale on powiedział, że będzie taka książka, napisana przez kilku historyków, w tym oczywiście także słowackich, i my tę książkę wydamy. Książka nosiła tytuł *Dejinná križovátká*, ale na polskie wydanie musieliśmy poczekać kilka lat, bo w międzyczasie przyszła praska wiosna, władze stały się podejrzliwe i w końcu książka ukazała się z poślizgiem w 1969 roku. Wroński wymyślił też inny tytuł, Słowacja na rozdrożu, co spowodowało kolizję z Jablonickim, który właśnie pod tym tytułem wydał książkę na Słowacji.

J.B.: No tak, ale Polacy o tym nie wiedzieli i nie miało to wpływu na polską recepcję, dla której zresztą były dobre warunki: wzrosło zainteresowanie Czechosłowacją, ukazała się *Historia Czechosłowacji* Hecka i Orzechowskiego.

P.G.: Tak, nasza książka miała nawet ładne recenzje, była dla Polaków w jakiś sposób wtedy istotna, choć dziś pewnie poza celami studyjnymi nikt by jej nie czytał. W każdym razie to była pierwsza książka, która tłumaczyłem.

J.B.: Ale tłumaczyłeś też książkę Husáka o powstaniu.

P.G.: Tak, tłumaczyłem *Svedectvo o SNP*, ale nie całe, tylko część, a drugą część tłumaczyła pewna znana ci pani, zgadniesz? Pani Urszula Dzierżawska.

(No tak, znowu wchodzimy w naszą prywatną plotkę i żona Piotra śmieje się, bo wie, że pani Dzierżawska, warszawska slawistka, była potem tłumaczką w polskiej ambasadzie w Pradze i tam ją właśnie poznałem. Jej wcześniejszych tłumaczeń nie znałem, ale jako „tłumaczka na żywo” była rzeczywiście pierwszorzędnym fachowcem.)

J.B.: Słowacy mogą więc mieć satysfakcję, że rozpoczynales jako tłumacz języka słowackiego. Spróbujmy więc zamknąć tę część rozmowy pytaniem, co uważasz za najważniejsze ze swoich osiągnięć na tym polu, na przykład z literatury pięknej.

P.G.: Z literatury na pewno Pavel Vilikovský *Ostatni koň Pompei*. Jeśli natomiast ktoś lubi starożytności, to może czytać w moim tłumaczeniu ze słowackiego Vojtecha Zamarovskiego *Tropami siedmiu cudów świata*. A z publicystyki zdecydowanie najważniejszym przekładem ze słowackiego była *Kwestia słowacka w XX wieku*, gdzie tłumaczyłem ponad jedną trzecią książki. Tę książkę robił twój przyjaciel, Rudolf Chmel.

J.B.: Tak, Chmel to literaturoznawca i krytyk literacki, a poza tym ostatni ambasador Czechosłowacji w Budapeszcie przed podziałem państwa. Do tej książki posłowie napisał Adam Michnik i w związku z tym mam dalsze pytanie. Niezależnie od opisanych tu słowackich początków, twoją pozycję jako tłumacza utrwalił drugi obieg, a nim tłumaczenia z czeskiego, literatury i publicystyki politycznej, a więc z jednej strony Hrabala, z drugiej Havla. Kiedy piszę o literaturze tego okresu, kiedy wykładam, powtarzam moim studentom zdanie, że dzięki Piotrowi Godlewskiemu „utrzymaliśmy łączność duchową z Czechami oraz więź z czechosłowacką opozycją demokratyczną”.

Oczywiście wtedy występowałeś pod pseudonimem Paweł Heartman i był to bodaj najlepiej zakonserwowany pseudonim drugiego obiegu, biorąc pod uwagę wąskie grono slawistów.

(Do rozmowy włącza się żona Piotra i opowiada, jak to „pani Miła” (czyli Emilia Witwicka, tłumaczka czeskiej i słowackiej prozy i redaktorka PIW-u), pytała ją, kóż to może być ten Heartman; ja z kolei wspominam artykuł napisany dla czeskiego czasopisma emigracyjnego, który zresztą

chyba się nie ukazał, pod tytułem „Pogoń za Pawłem Heartmanem”, w którym pisałem o tajemniczym tłumaczu...)

P.G.: To było trochę inaczej, Adam był wtedy chyba w Paryżu, to było w roku 1976, kiedy w Instytucie Historii na pierwszego przy kasie ktoś kwestował na KOR. I ja skojarzyłem sobie, że ten ktoś został wyznaczony jako amerykanista na konsultanta książki o Indianach, głównie południowoamerykańskich, którą tłumaczyłem dla wydawnictwa „Śląsk”. No i udałem się do niego, a on wtedy miał jakieś czeskie maszynopisy, wśród których były felietony Vaculika. Przetłumaczyłem kilka i przez znajomych, o których wiedziałem, że mają bliskie kontakty z opozycją, przekazałem je Woroszyłskiemu do „Zapisu”...

(Piotr przerywa, chcąc znaleźć dane na temat tych swoich pierwszych samizdatowych tłumaczeń i wyciąga długi rejestr swoich przekładów. Żona mówi, żeby dał spokój, że nie znajdzie tak szybko, ale mnie się to podoba, więc proszę o kolejną herbatę i przerywam Piotrowi.)

J.B.: O, ten twój rejestr Piotrze, przypomina mi podobny rejestr Słomczyńskiego, który tłumacząc Szekspira też różnymi kolorkami znaczył sobie postępy pracy, a któregoś dnia nad ranem zaznaczył, że o godzinie takiej a takiej ukończył przekład całego Szekspira.

P.G.: No nie, takiego „dziennika działań bojowych” to ja nie prowadziłem, mam tylko po prostu spis – autor, tytuł, wydawnictwo, kiedy umowa, kiedy oddane i kiedy wyszło, i ewentualnie kolejne wydania. I tu mam takie kolorki: ten buraczkowy to jest drugi obieg, zielony to są wydania drugie i kolejne, niektóre później poprawiałem...

J.B.: Najwięcej wydań miała twoja *Zbyt głośna samotność Hrabala*, cztery czy pięć...

P.G.: Może nawet więcej, bo były też pirackie...

J.B.: Ale wróćmy do tych twoich kontaktów z wydawcami opozycyjnymi (widzę, że Piotr coś odnalazł w swoim rejestrze, a ja dostałem nowa herbatę).

P.G.: Tak, no więc ten Vaculík był w „Zapisie”, w szóstym numerze „Zapisu” miałem taki swój blok tłumaczeń.

W tym czasie działała grupa historyków, która mnie zaaprobowała wśród siebie jako kogoś, kto zna się na Czechosłowacji. To była grupa o dziwnym składzie, bo wchodziła tam między innymi Maria Turlejska, nasz Maciej Koźmiński (nasz – mówi Piotr, bo Maciek został potem ambasadorem w Budapeszcie), była tam też Krystyna Kerstenowa, po powrocie z Paryża Michnik, a także ten – no jak mu tam – „Owiczka”...

J.B.: „Owca”, Piotrze, oczywiście Andrzej Paczkowski, to było jego taternickie przezwisko, choć ubecja zanotowała go jako „Kozicę”... Coś im się pomyliło.

Wróćmy do tematu. Myślę jednak, że najważniejszym blokiem twoich tekstów czeskich dysydentów, były eseje zamieszczone w czwartym numerze „Krytyki”, ze słynną *Silą bezsilnych* Havla i *Równoległą polis* Bendy na czele. Ten tom był zresztą tomem programowym nie tylko ideowo ale i politycznie; zapoczątkowana wówczas współpraca polsko-czechosłowacko-węgierska miała owocować po latach politycznym programem – Wyszehradu.

Wśród tłumaczonych przez ciebie rzeczy był też *Zatajony dokument (Potlačená zpráva)*. To bardzo wartościowa rzecz, a ja szczególnie podziwiałem twoją niezwykle kompetencję historyka, kiedy w przypisach podawałeś takie drobiazgi jak, kto był pierwszym sekretarzem komitetu partyjnego w Ostrawie, czy gdzieś we Wschodniej Słowacji.

P.G.: Ja tego nie tłumaczyłem, tylko opracowywałem, podobnie zresztą jak książkę Artura Londona o procesie Slanskiego.

J.B.: To tego nawet nie wiedziałem, bo Londona, jak się domyślasz, czytałem po czesku, w wydaniu emigracyjnym.

P.G.: To ja ci powiem, kto to tłumaczył, no – przypomnij mi, ktoś z rodziny tego czeskiego ministra spraw granicznych...

(Trudno mi przypomnieć sobie coś, czego nie wiem, więc dopiero po powrocie do Krakowa sprawdzam w swoich materiałach i znajduję: jest! Tłumaczył Włodzimierz Zieleniec, brat Józefa Zieleńca, ministra spraw zagranicznych w rządzie premiera Klausa i czołowego działacza partii ODS. Włodzimierz mieszkał w Polsce, Józef studiował w Czechach, tam się ożenił i po aksamitnej rewolucji przyjął obywatelstwo czechosłowackie.)

J.B.: A pamiętasz, jak poznaliśmy się?

P.G.: Zadałeś mi już to pytanie wcześniej, mailem, kiedy umawialiśmy się na dzisiejszy wywiad, ale napisałem ci, że nie pamiętam, że chyba przez Jagodzińskiego.

J.B.: Tak, w roku 1984 leciałem do Londynu na konferencje o Habsburgach i z ciągu, w drodze na lotnisko, wstąpiłem do Andrzeja Jagodzińskiego. Zapowiedział, że przyjdzie jego przyjaciel, i kiedy wszedłeś, powiedział: – To jest Piotr Godlewski, tobie znany lepiej jako Paweł Heartman.

A ja potem, właśnie w Londynie, spotkałem się z Alexandrem Tomskim, żeby przekazać przez niego Tigridowi jako redaktorowi „Svědectví” pomysł ufundowania polsko-czeskiej nagrody imienia Lederera za działalność na rzecz zbliżenia polsko-czechosłowackiego. Ty miałeś być jej pierwszym laureatem, ale był problem, jak udzielić nagrody pseudonimowi, więc dostałeś ją dopiero w 1989 roku, na słynnym festiwalu kultury czeskiej i słowackiej we Wrocławiu, w pamiętnych dniach 3–5 listopada, kiedy we wrocławskim teatrze manifestowaliśmy z Czechami i Słowakami na cześć Havla, a w trakcie festiwalu runął mur berliński. Zamiast więc być pierwszym laureatem tej nagrody, byłeś jej laureatem – ostatnim! Ale tylko chronologicznie.

P.G.: Potem się wszystko zmieniło.

J.B.: A pamiętasz, że na początku 1990 roku proponowałem ci stanowisko konsula generalnego w Bratysławie? Siedzieliśmy w tym samym pokoju i też była przy tym twoja żona.

(Żona Piotra szybko reaguje: – Pana żona też nie lubiła tej dyplomacji i ja nie miałam żadnych takich ambicji, a poza tym to miałam wielu przyjaciół w Pradze, a nie w Bratysławie.)

J.B.: A mogę zapytać, jak przeżyła pani podział Czechosłowacji?

Żona Piotra mówi, że było to dla niej przykre i że bała się, że będzie on dla Słowaków niekorzystny, ale na szczęście obawy te okazały się płonne...

J.B.: Ja zawsze trochę żałuje, Piotrze, bo mogłeś być pierwszym polskim ambasadorem w Bratysławie. Fajnie by było. Mogłem nim być zresztą także ja i nawet przed podziałem pytałem Mečiarą, co wolą: czy mieć od razu od 1 stycznia 1993 roku ambasadora na zasadzie sukcesji i będę nim ja, czy też wolą mieć na razie chargé d'affaires, bo procedura powołania ambasadora przeciągnie się. Mečiar wtedy powiedział, że jeśli to będę ja, to nie będzie przeszkód, że będę łączył oba stanowiska, w Pradze i w Bratysławie. Ale była niezręczność z profesorem Korolcem, który był generalnym w Bratysławie, więc został tymczasem jako chargé d'affaires, a ambasadorem rzeczywiście dopiero gdzieś w czerwcu.

P.G.: Ja się do tego nie paliłem, choć był taki moment, że zastanawiałem się, bo w nowej sytuacji przestali mi wydawać tłumaczenia. Byłem też kiedyś zaproszony na jakieś posiedzenie do Sejmu, gdzie mówiłem o sprawach czechosłowackich. Pamiętam, że był tam senator Wende i chyba Andrzej Celiński. Potem też u ciebie w Pradze z jakiejś okazji ktoś z polskich działaczy, którzy tam przyjechali, mówił o tym ze mną. Ale skończyło się na mówieniu, a mnie udało się wrócić szczęśliwie do roli tłumacza i znowu zaczęły się ukazywać moje przekłady.

Piotr prosił, żeby przesłać mu do autoryzacji tekst, co oczywiście i obiecałem, i zrobiłem, ale bałem się, czy tekst zaaprobuje, bo zataiłem przed nim, że to nie ma być „zwykły” wywiad tylko taka – jak to nazwałem w tytule – „plotka jubileuszowa”. Na czasie zresztą, bo niewątpliwie Piotr należy do tych ludzi, którzy mieli swój udział w tym długim procesie, który doprowadził do powstania rządu Tadeusza Mazowieckiego.

Rozmowę przeprowadził Jacek Baluch

**Sprawozdanie z XII posiedzenia
Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP
oraz Ministerstwa Szkolnictwa RS**

Jacek Baluch

Doroczne posiedzenie, organizowane w 2008 roku przez słowacką sekcję Komisji, miało miejsce w dniach 8–11 października. Odbywało się w Banskiej Štiavnicy, zabytkowym mieście wpisanym na światową listę UNESCO, przez wielu uznawanym za najpiękniejsze miasto Słowacji. Urodę tego miasta tworzy jego niezwykle położenie wśród gór pokrytych lasami i mnogość zabytków stłoczonych w wąskiej dolinie i na okolicznych wzgórzach: dwa zamki, stare obronne, ponure zamczysko i zamek nowy, odbijający w nocy białą poświatą od ciemnych lasów; niezwykle, trójkątny rynek jakby szeroką deltą spływający z gór w dolinę, liczne kościoły, pałace i domy bogatego mieszczaństwa, a wśród nich dom romantycznej kochanki – Maríny, muzy Andrzeja Sládkoviča i heroiny słowackiego poematu narodowego, który odegrał decydującą rolę w stabilizacji kodyfikacji języka słowackiego, zabytki związane z wydobyciem kruszców szlachetnych, co było podstawą bogactwa miasta, ogród botaniczny, kalwaria na pobliskiej, wysokiej górze – w takim romantycznym otoczeniu, przy cieplej, słonecznej jesiennej aurze, przyjmowali nas Słowacy przez kilka dni.

Miasto, położone nieco na uboczu od turystycznych traktów, w epoce socjalizmu najwyraźniej zaniedbane, nie nabrało jeszcze ostatecznego blasku. Oprowadzający nas po mieście przewodnik mówił o stosunkowo niedawnym przebudzeniu się władz, pokazywał, co jeszcze należało by odnowić, jak lepiej wyeksponować urodę tego miasta.

Gospodarzem konferencji był przewodniczący sekcji słowackiej Komisji, profesor Jozef Hvišč, ekipie ministerstwa, tworzącej organizacyjne zaplecze spotkania, wśród której nie brakowało znanych od lat pracowników Ministerstwa Szkolnictwa RS, przewodziła tym razem RNDr. Mária Šlugeňová, dyrektor Wydziału Współpracy Bilateralnej i Multilateralnej.

Uczestnicy przybyli do Banskiej Štiavnicy późnym wieczorem, we środę 8 października. Otwarcie konferencji, we czwartek, towarzyszyła prezentacja publikacji dotyczących polsko-słowackich kontaktów literackich redagowanych przez profesora Hvišča, wśród których znalazły się nie tylko referaty z poprzednich posiedzeń Komisji, ale także inne cenne opracowania historycznoliterackie i dokumentacyjne.

Konferencja naukowa „Przekład artystyczny w kontekście polsko-słowackim”, nawiązująca tematycznie do prezentowanych publikacji, była bardzo udana. Wygłoszono w ciągu trzech sesji siedem referatów, obejmujących zagadnienia ogólnoteoretyczne, historycznoliterackie a także z zakresy stylistyki i analizy konkretnych przekładów.

W sesji pierwszej, prowadzonej przez profesora Jacka Balucha, profesor Jozef Hvišč mówił o „Funkcjach przekładu artystycznego” a dr Bogumiła Suwara o „Roli przekładów w kontaktach polsko-słowackich”. W sesji drugiej, której przewodniczyła profesor Joanna Goszczyńska, dr hab. Maryla Papierz poruszyła kwestię „Elementów tożsamości kulturowej w przekładzie z języka słowackiego na polski” a profesor Marta Pančíková przedstawiła „Językowo-stylistyczną analizę słowackich przekładów polskiej literatury”. Wreszcie w sesji trzeciej, prowadzonej przez organizatora konferencji, profesora Jozefa Hvišča, mgr Aleksandra Mikołajczyk wygłosiła referat poświęcony teorii romantycznego przekładu pt. „«Po cóż tę mocną barwę rozprowadzać wodą?» – wokół romantycznej koncepcji przekładu” a dr Lucyna Spyrka przedstawiła tekst „Funkcje przekładu a asymetria w dialogu, czyli Karvaš po polsku, Mrožek po słowacku”.

W piątek obrady były podzielone zgodnie z trybem przyjętym od roku 2005, na konferencji w Tomaszowicach.

Pod przewodnictwem dr hab. Maryli Papierz odbyło się posiedzenie w sprawie programu naukowego kolejnego, XIII posiedzenia; postanowiono, że odbędzie się ono w październiku, w Kamieniu Śląskim, a jego organizacją merytoryczną zajmie się profesor Teresa Smolińska z Uniwersytetu Opolskiego – posiedzenie będzie poświęcone kulturze ludowej i masowej.

Pod przewodnictwem profesor Joanny Goszczyńskiej, redaktor „Kontaktów” ze strony polskiej, poddano ocenie 7 numer „Kontaktów” i nakreślono plan kolejnego, 8 numeru, który tym razem wyda strona polska, zgodnie z ustaleniami na konferencji w Beladicach (2006). W ocenie podkreślono, że przyjęcie zasady, że zamiast dwóch wersji językowych, polskiej i słowackiej, wydaje się rocznik dwujęzyczny, znacznie uprościło prace redakcyjne i obniżyło koszty wydawnicze. Ustalono, że termin nadsyłania materiałów mija w maju 2009, a zgodnie z zasadą naprzemienności sprawozdanie z konferencji w Banskiej Štiavnicy pisze strona polska.

Najtrudniejszą część obrad komisji, dotyczącą opóźnionego terminu wydania syntezy dziejów Spisza, na wniosek profesora Jacka Balucha prowadził profesor Jozef Hvišč jako przewodniczący sekcji słowackiej Komisji. Pod nieobecność docenta Martina Homzy (przebywającego za granicą) projekt referował profesor Stanisław Sroka, polski koordynator projektu.

Merytoryczne założenia projektu zostały ostatecznie ustalone w 2002 roku, w roku 2004 wyszła pomnikowa publikacja *Terra Scepusiensis*,

podsumowująca dotychczasowy stan badań nad dziejami Spisza, która miała być podstawą opracowania nowej syntezy. Niestety praca nad syntezą opóźniła się, częściowo z powodu opóźnień po stronie autorów (głównie polskich, ale nie tylko), a także z powodu niezbyt szczęśliwych nacisków natury organizacyjnej ze strony polskiego ministerstwa. W tej sytuacji redakcja słowacka zaproponowała wydanie w możliwie krótkim czasie części pierwszej syntezy (do 1526 roku) i odłożenie wydania części drugiej na czas późniejszy. Dla przedstawicieli obu ministerstw ważne przy tym okazało się dotrzymanie terminu złożenia choćby tej części pierwszej do końca roku finansowego.

Strona polska zgodziła się na ten podział, a profesor Stanisław Sroka poręczył, że tom pierwszy zostanie oddany do druku w terminie do 15 grudnia. Osiągnięcie końcowego kompromisu było zasługą rzeczowego prowadzenia obrad przez profesora Jozefa Hvišča a także bardzo konstruktywnego stanowiska przedstawicielki słowackiego ministerstwa, pani dyrektor Marii Šlugeňovej, która choć w posiedzeniu Komisji uczestniczyła po raz pierwszy, doskonale potrafiła pogodzić merytoryczną i finansowo-organizacyjną stronę tego poważnego przedsięwzięcia, jakim jest polsko-słowacka synteza dziejów Spisza.

Wszystkie wyżej przedstawione ustalenia znalazły się w końcowym protokole z XII posiedzenia Komisji.

Joanna Goszczyńska: *Synowie słowa. Myśl mesjanistyczna w słowackiej literaturze romantycznej*. Warszawa 2008, ss. 220.

Monografiu Joanny Goszczyńskiej som čítal takmer paralelne s tematicky príbuznou knihou *Niesamowita słowiańszczyzna*, ktorej autorkou je špičková znalkyňa poľského a európskeho romantizmu Maria Janion. Musím poznamenať, že obe knihy ma zaujali a presvedčili o neustálej vysokej kvalite a inšpiratívnej sile poľskej humanistiky a slavistiky (slovakistiky). Postupne som medzi textami objavoval viaceré až nečakané súvislosti, pričom som si intenzívne uvedomoval dôležitosť uvažovania o slovenskej literatúre a kultúre aj (najmä) v nadnárodných „kontaktoch a kontextoch“ a interkultúrnych súvislostiach.

Písanie o slovenskom mesianizme predpokladá nielen náležitú filozoficko-teologickú pripravenosť, ale aj dôkladnú orientáciu v skrytých zákutiach vzniku a formovania modernej slovenskej národnej identity. Monografia od prvých strán jasne signalizuje, že autorka vstúpila do tohto komplikovaného a často aj kontroverzne interpretovaného priestoru slovenskej kultúry sebedovome a s jasnou koncepciou, pričom podobne ako vo svojich predchádzajúcich monografiách a štúdiách nadväzuje na tú najlepšiu tradíciu poľskej literárnovednej slovakistiky (J. Magnuszewski, H. Janaszek-Ivaničková, J. Kolbuszewski...)

Práca, ktorá je rozdelená do piatich kapitol, analyzuje širšie východiskové kul-

turologické a literárnohistorické súvislosti v dvoch kapitolách: *Problem mesjanizmu w słowackiej literaturze romantycznej* (s. 7–29) a *Idee słowackiego romantycznego mesjanizmu* (s. 119–136). V ďalších častiach sa postupne a diskurzívno-kontrafakčnou metódou predstavujú najprv najdôležitejšie osobnosti slovenského romantického mesianizmu: S. B. Hroboň, M. M. Hodža, L. Štúr, a v záverečných kapitolách sa tieto osobnostné profily dotvárajú a prehľbujú minucióznymi interpretáciami ich kľúčových textov (*Slovopieseň, Matora, Starý a nový vek Slovákov*).

Zaujímavá je už úvodná myšlienka, kde J. Goszczyńska prijíma tézu, že isté prejavy mesianizmu môžu mať opodstatnenie aj v časoch postkolonializmu a chaotických (post)postmoderných teórií. Rovnako pripomína, že mesianistické myslenie má síce spoločné východiskové jadro (*Starý a Nový zákon*) a univerzálne znaky (očakávanie veľkých duchovných a sociálnych premien), ale aj veľmi pestré a rozdielne prejavy (o. i. aj v slovenskej a poľskej romantickej kultúre). Výrazne diferencované sú však aj spôsoby interpretácie týchto koncepcií, čo sa v práci objavuje ako veľmi zaujímavá a podnetná konfrontácia: „W polskiej tradycji romantycznej mesjanizm sytuuje się w centrum, w słowackiej tkwił do niedawna na peryferiach“ (s. 9). Kým problematika poľské-

ho mesianizmu je systematicky rozpracovaná a texty možno študovať v kritických vydaniach, tak v slovenskom kontexte sa ešte stále riešia editorské a terminologické otázky. Autorka sleduje genézu tohto nelichotivého obrazu od dobových reflexií v druhej polovici 19. storočia až po súčasnosť. Čítame tak o celej sérii nedorozumení, redakčných a vydavateľských sporov a peripetií, ktoré zväčša relativizovali a odsúvali mesianistické texty a ich autorov na vedľajšiu koľaj, čo v rozličných modifikáciách pretrvávalo až do deväťdesiatych rokov minulého storočia. Tieto skutočnosti autorka zvyrazňuje aj cez expresívnejšie ladené názvy podkapitol, kde hovorí o jednotlivých „kauzách“, ale aj o tom, že mesianizmus bol pre väčšinu slovenských vzdelancov dlhé desaťročia iba akýmiś nežiaducim „nádorom“ na zdravom organizme literatúry národného obrodnenia (s. 17). Poľská bádatel'ka sa však kriticky vyrovnáva aj so súčasnými názormi, ktoré sa akoby stále pohybovali v akomsi začarovanom kruhu, lebo ako poznamenáva: „pewne sprawy przypominają, niektóre porządkują, ale badań, w gruncie rzeczy nie posuwają naprzód“ (s. 21).

Poľsko-slovenská názorová konfrontácia „o chápaní mesianizmu“ sa v knihe prezentuje aj nasledovnými esenciálnymi myšlienkami: „Współczesne polskie badania filozofów i historyków idei w dużym stopniu uporządkowały sposób postrzegania romantycznego mesjanizmu... mesjanizm traktowany jest jako odrębny kierunek polskiej myśli romantycznej, odmienny od »filozofii narodowej«, z którą wchodzi w różnorodne relacje“ (s. 22–23), a oproti tomu: „Cępan bowiem, podobnie jak inni, stale zresztą nieliczni, wypowia-

dający się na temat mesjanizmu badacze słowaccy, nie rozgranicza mesjanizmu i popularnej w romantyzmie idei posłannictwa narodowego“ (s. 28). Možno to bolo aj tým, že slovenskí vzdelanci, na rozdiel od poľských, museli otvárať a riešiť aj také otázky, ako jednotný literárny jazyk, konfesionálny zmier medzi katolikmi a evanjelikmi, problém kolektívnej identity medzi vlast'ou a národom, občanom a národovcom, slovanstvom a slovenstvom a pod. Je nespochybniteľné, že J. Goszczyńska dôkladne pozná všetky tieto „zvláštnosti“ slovenského národného hnutia, ale škoda, že práve tieto „zásadné znaky inakosti“ aspoň v základných tézach nenačrtla aj poľskému čitateľovi, ktorý je tiež často uzavretý iba vo vlastnom poľskom variante romantického obrazu sveta. V týchto súvislostiach by sa v inom svetle ukazovali aj problémy tzv. „podtatranského variantu“ slovanofilstva a rusofilstva, ktorý sa v slovenských dejinách myslenia tiahne od J. Kollára cez L. Štúra až k S. H. Vajanskému, čo autorka na viacerých miestach výstižne a presne komentuje.

Pre slovenského čitateľa sú určite najzaujímavejšie tie časti, kde sa problematizujú aj veľmi „vágne a voľné“ definície slovenského mesianizmu (F. Wollman, M. Homza, R. Dupkala), ale aj často mechanicky prijímaný a zaužívaný čepanovský dichotomický model členenia slovenského romantizmu na národno-pragmatický a mesianistický. Inšpiratívne pôsobí aj pokus o terminologické precizovanie podobných a často zameniteľných výrazov „mesianizmus“ a „misionizmus“, pričom prvý pojem súvisí s očakávaním biblického Mesiáša a náboženskou misiou Zjavenia a Spásy, kým druhý sa koncentruje na oča-

kávanie momentu, kedy sa naplní historické poslanie konkrétneho národa (poľského, slovenského, slovanského). Autorka zdôrazňuje, že v slovenskej kultúre 19. storočia je oveľa rozšírenejší a hlbšie zakorenený misionizmus, ktorý je evidentný už aj v prvej fáze romantizmu, a kde sa iba objavujú „ *pewne motywy mesjanistyczne jako elementy stylizacji literackiej*“ (s. 32), pričom o rozvinutejších mesianistických ideových štruktúrach (básnických či filozofických) možno hovoriť až od druhej polovice 19. storočia.

Rozsiahla a vyše storočie zabudnutá skladba M. M. Hodžu *Matora* sa dnes považuje za kľúčové dielo slovenského mesianizmu, čo potvrdili aj priekopnícke interpretácie J. Goszczyńskiej, publikované v slovenskom jazyku ešte pred knižným vydaním textu v roku 2003. Autorka v monografii nanovo odkrýva a precizuje aj ďalšie dimenzie mnohovrstevného textu, ktorý je postavený na metamorfózach postavy Jánošíka a ľudovej jánošíkovskej legendy, prerastajúcej do teologicko-mystických reflexií a národného mýtu. Hovorí, že tu ide o „inny rodzaj »zbójnictwa«“ (s. 146), kde sa profánny ľudový hrdina transformuje do postavy Mesiaša – Spasi-

teľa. Rovnako sa tu naznačujú aj viaceré paralely s K. H. Máchom, F. Schillerom, ale najmä s *Faustom* J. W. Goetheho a *Dziadmi* A. Mickiewicza. Podobne aj v kapitole pri S. B. Hroboňovi sledujeme zaujímavú genézu jeho ideových názorov a najmä jedinečný synkretický poeticko-nábožensko-filozofický spôsob „mesianizácie slovanofilských ideí“. Túto líniu prevrstvovania estetického, teologického a ideologického mesianizmu, ktorý nabere kontúry slovanofilsko-rusofilského politického misionizmu, sleduje autorka najmä v častiach o ideových projektoch Ľ. Štúra.

Na záver možno skonštatovať, že na rozdiel od monografie o jánošíkovskom mýte (*Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku*, 2001), táto kniha J. Goszczyńskiej nemá ambície „systematizovať a sumarizovať“, ale „iba“ inovatívne otvárať množstvo otázok v nových interkultúrnych súvislostiach, ktoré slovenská humanistika musí nevyhnutne reflektovať. Aj preto má táto publikácia svoje stabilné miesto nielen v reláciách poľsko-slovenskej komparatívnej humanistiky, ale aj v kontexte modernej (stredo)európskej slovakistiky a slavistiky.

Peter Káša

Barbara Suchoń-Chmiel, *Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007, ss. 214.

Autorka knihy *Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich XX wieku* podjímá temat, ktorý wciáz jescze przez swą kontrowersyjność, ale i stopniowe ujawnianie

kolejnych źródeł, należy do najtrudniejszych w słowacystycznym literaturoznawstwie. Owe tematyczne ramy zakreśla tytuł, zawierający zarazem swoistą puentę przedstawionych w pracy rozważań.

A zatem rzecz będzie o indywidualnych strategiach rozrachunku z przeszłością sygnowaną przez XX wiek, a więc – bo taka od dłuższego czasu dominuje w humanistyce implikacja – wiek totalitaryzmów. Zarówno faszyzm, jak i komunizm rzucają mroczny cień na autobiografie Tido Gašpara, Milo Urbana i Jána Smreka – tych bowiem twórców autorka wybiera jako grupę reprezentatywną. I chociaż „ciężar” faszyzmu zdaje się odciskać w powyższych życiorysach w sposób głębszy i bardziej dojmujący – między innymi za sprawą osobnego rozdziału poświęconego Holocaustowi – słowacka rzeczywistość po II wojnie światowej, choć w sposób może nieco mniej jawny i bezpośredni, okazuje się nie mniej opresyjna. Różnica polega na tym, że sposób „uwikłania” Słowaków w komunizm nie wywołuje pytań o ich bezpośrednią odpowiedzialność za zbrodnię ludobójstwa.

Ujawnione po czasie (przeważnie dopiero po 1989 roku) *spóznione spowiedzi* pisarzy słowackich, których treść autorka postanawia przybliżyć szerszemu odbiorcy, osadzić w kontekście społeczno-politycznym, czy jeszcze szerszym – kulturowym, skonfrontować z faktami oraz skomentować, balansując przy tym na delikatnej granicy między opinią a oceną, miały miejsce w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Posiadają charakter rozliczeniowy, bowiem są to teksty pisane z perspektywy czasu. Dokładne daty graniczne objętego wspomnieniami okresu w poszczególnych przypadkach różnią się nieco, ale pozostają zbliżone. Ramy czasowe retrospektywnych autobiograficznych zapisków można zakreślić, począwszy od lat dwudziestych XX wie-

ku, przez okres satelitarnego względem nazistowskich Niemiec Państwa Słowackiego (lata 1939–1945), w którym najsilniej w historii wybrzmiały hasła słowackiego nacjonalizmu, po falę powojennych rozliczeń, wyroków oraz ich rewizji związanych z tzw. odwilżą. Dobrane przez autorkę przypadki reprezentatywne (a jednak tendencyjne, bo przecież zabrakło wśród nich wyraźnego, zadeklarowanego opozycjonisty, nawet jeśli jego głos w skali procesów społeczno-kulturowych byłby znikomy) wskazują na założenie, by obłożony przez dziesięciolecia anatemą problem kolaboracji Słowaków z Hitlerem i ich odpowiedzialności za wynikające z tego konsekwencje, czyli ich współudział w zagładzie Żydów, zaprezentować z różnych perspektyw. I tak czytelnik otrzymuje szansę zapoznania się z biografią szefa Urzędu Propagandy w Państwie Słowackim Tido Gašpara, redaktora naczelnego faszystowskiej gazety słowackiej „Gardista” Milo Urbana, ale też – choć nieco na zasadzie kontrpunktu – na pozór apolitycznego redaktora czasopisma „Elán” Jána Smreka, który pozostawał jednak w relacji przyjacielskiej na przykład z Gašparem. Są to zatem biografie niejednorodne – od głębokiego i aktywnego uwikłania w ideologię faszystowską, słowacki nacjonalizm lat trzydziestych i czterdziestych (*casus* Tido Gašpar), przez postawę konformistycznego ulegnięcia propagandzie i aparatowi państwa (*casus* Milo Urban), po zadeklarowaną, manifestacyjną postawę stronięcia od polityki i ucieczki w świat poezji (*casus* Ján Smrek). Taka bowiem gradacja „uwikłania w historię”, w różnym stopniu uświadamiana sobie przez samych autorów oraz poddana mniej lub bardziej kry-

tycznej rewizji w spisanych po latach autobiografiach, obecna jest w książce Barbary Suchoń-Chmiel; poniekąd odzwierciedla ją także kolejność rozdziałów poświęconych każdemu z twórców.

Istota koncepcyjnego zamysłu książki odbiega od prostego wskazania na polityczną działalność kanonicznych pisarzy słowackich oraz konsekwencje tego dla kultury. Autorka podejmuje ambitną próbę „zrekonstruowania” i wyjaśnienia okoliczności, które zadecydowały o tragicznym w skutkach dla konstruktu tożsamościowego Słowaków (wciąż pozostaje to dla wielu z nich kwestią drażliwą i nieprzepracowaną) mariażu polityki z kulturą, który miał miejsce w orbicie ideologii faszystowskiej. Przez sposób odczytania biografii Gašpara i Urbana przebija pytanie, jakie badaczka wydaje się stawiać jako priorytetowe, i wokół którego krąży w całej książce: jak to się stało, jak doszło do tego, że faszyzm „uwiódł” dużą część przedstawicieli słowackiej inteligencji, umysły częstokroć wybitne, ludzi wrażliwych i wykształconych oraz jak mogli oni uczestniczyć w machinie ludobójstwa. Wypada zauważyć, że o ile w kontekście słowackim analiza tego „fenomeny” ma szansę wywołać nie tylko ożywienie naukowej dyskusji, ale przede wszystkim przynosi istotne ustalenia wynikające chociażby z opracowania materiału źródłowego dotychczas słabo znanego bądź nieznanego, o tyle tego typu studia w europejskiej skali zjawisk już istnieją. Wystarczy wspomnieć znakomitą książkę Modrisa Eksteinsa *Święto wiosny. Wielka wojna i narodziny nowego wieku* (przeł. K. Rabińska, Warszawa 1996). Ponieważ ważna część materiału źródłowego, na którym pracował Eksteins,

również przynależy do szeroko rozumianego piśmiennictwa autobiograficznego (choć nie ulega wątpliwości, że profil książki jest inny i nie analiza biografii jest jego nadrzędnym celem), to szkoda, że – w bogactwie odniesień do innych pozycji kanonicznych dla humanistyki obecnych w pracy polskiej słowacystki – właśnie tej książki zabrakło. Z perspektywy czytelnika, zwłaszcza czytelnika słowackiego, czy wręcz badacza tych zagadnień (bo przecież taka jest zakładana grupa odbiorców), uwzględnienie tego opracowania niewątpliwie wzbogacałoby książkę a sam mariaż słowackich środowisk artystycznych z faszyzmem ukazywało w nieco innym, pełniejszym świetle.

Niewątpliwie duża część badawczej uwagi Barbary Suchoń-Chmiel zogniskowana została zatem na aspekcie politycznym życiowych decyzji podejmowanych przez wybranych przez nią do analizy pisarzy. Te wątki też konsekwentnie śledzi i wyławia z ich pism, konfrontuje wzajemnie ze sobą oraz z faktami. Wreszcie, dokonuje swego rodzaju podsumowania tej części wywodu w – jak się wydaje – kluczowym dla całej pracy i najbardziej ważkim dla jej wymowy rozdziale VII zatytułowanym: *Wobec Holocaustu. Problem odpowiedzialności*. Wprost wskazuje zatem na konsekwencje – gdyby dla pogłębienia kontrastu ująć rzecz nieco trywializująco – „zabawy w politykę”, czynnego zaangażowania się słowackich pisarzy, wcześniej tworzących środowisko bohemy artystycznej, w aparat administracyjny faszystowskiego Państwa Słowackiego. Rozdział ten stanowi kłamrę, czy też drugi koniec swego rodzaju mostu, jaki autorka rozpiną nad trzema poprzedzającymi go rozdziałami poświęconymi każdemu

z autorów (rozdział IV: *Tido Jozef Gašpar – od zauroczenia fantazją do nacionalnego zaślepienia*; rozdział V: *Milo Urban – „Słowo nie jest żartem”*; rozdział VI: *Ján Smrek – z szalasów na bulwary*). Początek owego mostu, czy też rozpiętego łuku – tą bowiem metaforą na potrzeby wskazania czytelnikowi kompozycyjnego konceptu posługuje się sama badaczka – zostaje osadzony w dwu rozdziałach poprzedzających omówienia tekstów autobiograficznych, w rozdziale II zatytułowanym: *Sytuacja polityczna i kulturalna Słowacji po I wojnie światowej. Koegzystencja tradycji i nowatorstwa* oraz rozdziale III noszącym tytuł: *Czar wolności, czyli świat słowackiej bohemy artystycznej*.

W sposób nieco przewrotny, od końca, rekonstruuje kompozycyjny układ pracy, bowiem tak odczytany wydaje się on odsłaniać najważniejszy aspekt książki, przyrmiewający prowadzone przez autorkę rozważania nad autobiografizmem, mianowicie Holocaust i problem odpowiedzialności Słowaków za Holocaust, tak rzadko i wciąż niechętnie, przeważnie ze wstydem, ale często nie bez hipokryzji przez samych Słowaków podejmowany. Nie oznacza to oczywiście, że do dziś dyskusja na ten temat w środowiskach słowackich się nie toczy, albo że zawsze toczy się na niskim poziomie. W samej pracy została przykładowo zrekonstruowana ta, która przebiegła w 1968 roku na łamach czasopisma „Kultúrny život”, wywołana artykułem Ladislava Hoffmana *Katolícka cirkev a tragédia slovenských Židov*. Zabrali w niej głos m. in. Juraj Šujan, Ján Balko czy Anton Rašla. Z ust tego ostatniego – jak przypomina Barbara Suchoň-Chmiel – pada w końcu pytanie, czy odpo-

wiedzialnością za zagładę Żydów należy obciążać cały naród. Opisując polemikę datowaną na czas odwilży autorka tropi towarzyszące jej sprzeczności logiczne, przez co próbuje odsłonić stopień, w jakim stabuizowane sądy były wynikiem myślowej manipulacji faktami.

Książka *Spóznione spowiedzi... z uwagi na wkład w stan badań i ważkość niektórych ustaleń* ma szansę – jak sądzę – bardziej zapisać się jako ważny głos napływający z zewnątrz właśnie w odniesieniu do słowacystycznych badań nad Holocaustem, niż nad autobiografizmem jako takim. W tym sensie – ażeby dopełnić rekonstrukcję kompozycyjnego uporządkowania książki – rozdział I, poświęcony zarysowi współczesnych badań nad autobiografią, oraz zawierający wnioski także w zakresie autobiografistyki końcowy rozdział VIII, chociaż stanowią kłamrę spinającą całą pracę, niezbyt pomagają czytelnikowi we wstępnym rozeznaniu, czy odnalezieniu klucza według którego Barbara Suchoň-Chmiel bada problematykę zagłady Żydów. Sama autorka wydaje się być zresztą świadoma tego wewnętrznego „rozpadu” wywodu, bowiem zaznacza, że autobiografie pozostają dla niej pretekstem, żeby – jak pisze – „na bolesne dla Słowacji wydarzenie, jakim jest Holocaust, spojrzeć bardziej całościowo i scalić mocno rozproszone wypowiedzi na temat tego kluczowego zagadnienia”, i jak kontynuuje – „dlatego też zamierzona próba rekonstrukcji tych wydarzeń zajmuje proporcjonalnie więcej miejsca niż pełne niedopowiedzeń i pytań wspomnienia samych autobiografistów na ten temat” (s. 25). Można by zatem zadać pytanie (pytania retoryczne w samej książce po-

wracają zresztą aż nazbyt często, miejscami urastając do rangi swoistej metody prowadzenia wywodu), dlaczego wskazany w rozdziale I metodologiczny fundament pracy spoczywa właśnie w badaniach nad autobiografistyką a nie (a właściwe także) w badaniach nad Holocaustem. Pytanie: jak badać teksty autobiograficzne, nie jest tożsamy z pytaniem: jak badać, czy jak pisać o Holocaustie. A przecież praca sytuuje się na przecięciu tych dwu pytań!

Niewątpliwie kwestia udziału Słowaków w zagładzie Żydów została przez autorkę sproblematyzowana i umieszczona – choć na zasadzie cichej umowy, swoistego paktu zawartego z czytelnikiem – w semantycznym centrum rozważań. Szczególnie ciekawa, choć szerzej nie rozwinięta, jest możliwość odczytywania radykalnych haseł nacjonalistycznych, podszytych antysemityzmem, czy wręcz rasizmem, przez pryzmat madziaryzacji, której byli poddawani w przeszłości Słowacy. Autorka jakby unika (być może celowo, pozostawiając to ocenie czytelnika) sformułowania ostatecznych wniosków wynikających z tego zestawienia. Wskazuje jednakże na „perwersyjne” odwrócenie ról kata i ofiary, które umożliwiła zmiana na arenie dziejów „wyreżyserowana” przez Hitlera „ofiarowującego” Słowakom złudną wolność w na pozór ich własnym państwie. Z tej możliwości „awansu” na pozycję kata, czerpiącego siły z kompleksów narodowych, Słowacy skrzętnie skorzystali, jak po czasie chciałby to widzieć Gašpar – w stanie zaślepienia, śniąc „sen o wolności swojego narodu” (s. 174), czy też, jak chciałby, żeby było, Urban – w stanie zbiorowej psychozy, hysterii. Kwestia stosunku do Zagłady osób mniej lub bar-

dziej bezpośrednio za nią odpowiedzialnych, po zakończeniu II wojny światowej osądzonych i skazanych na karę więzienia (*casus* Gašpar i Urban, ale też wspomniany w książce Alexander Mach), lub śmierci (Jozef Tiso) została trafnie rozpisana m. in. w oparciu o kategorię pamięci. Warto zauważyć i podkreślić, że jest to kategoria wspólna i zarazem jedna z najważniejszych zarówno dla badaczy oraz świadków tragedii Holocaustu, jak i autobiografistyki.

Z kategorią pamięci ściśle wiąże się kategoria szczerości. Nie zostaje ona przez badaczkę wyraźnie sformułowana, lecz niewątpliwie stosuje ją do opisu autobiograficznych narracji. Podobnie jak pamięć, również kategoria szczerości okazuje się wspólna dla autobiografistyki i strategii ustosunkowania się do wydarzenia Holocaustu. W książce wyłania się zresztą z przecięcia obu tych zagadnień. Kategoria ta lokuje się ponadto w pobliżu problemu odpowiedzialności, wyraźnie podjętego przez Barbarę Suchoń-Chmiel także w aspekcie teoretycznym. Przejęcie na siebie odpowiedzialności (zgoda na nią) w myśl rozumowania odtworzonego w pracy możliwe jest po przyznaniu się do winy za wyrządzone zło, a więc jest formą akceptacji winy własnej, indywidualnej. Autorka koncentruje się na tym aspekcie problemu odpowiedzialności, który związany jest z przeszłością i ma charakter rozliczeniowy. Kwestia odpowiedzialności za przyszłość wykracza wprawdzie nieco poza ramy pracy, ale przy tak zakreślonej tematyce wydaje się nie mniej ważką i brak jej podjęcia wywołuje pewien niedosyt. Dopowiadając wnioski, których zabrakło w pracy, a które przecież z niej wynikają, można zauważyć, że te trzy katego-

rie: pamięć, odpowiedzialność i szczerść tworzą triadę znaczeniową w znacznym stopniu wpływającą na kształt konstruktów tożsamościowego każdego narodu uczestniczącego w ludobójstwie, w tym słowackiego, wpływając niejako na „autobiografię narodową”. Dopiero akceptacja winy, odrzucenie metafory snu czy zaślepienia w rozpamiętywaniu przeszłości, a więc akceptacja własnego wizerunku zgodnego z rzeczywistością, równoznaczna z dojrzałością do stworzenia biografii szczerzej, niezafałszowanej, umożliwi symboliczne uwolnienie od poczucia winy. W przypadku Słowaków oznaczać to musi akceptację faktu utraty „niewinności”, a więc obalenie jednego z konstytuujących ich tożsamość na poziomie wyobrażeń zbiorowych mitów o proveniencji znacznie głębszej niż spuścizna kollárowsko-herderowska. Rozstanie z maską ofiary, za którą chętnie przy komentowaniu własnych dziejów – nawet po epizodzie Państwa Słowackiego „żerującego” na eskalacji nastrojów skrajnie nacjonalistycznych, szowinistycznych i antysemitycznych – Słowacy się skrywali, wymaga symbolicznego przyjęcia nowej maski kata, ale przede wszystkim przyznania się przed samym sobą do bezmyślności wyrządzonego zła (fenomen, który tak wnikliwie rozważała kilkakrotnie przywoływana w pracy *Spóźnione spowiedzi...* Hannah Arendt) oraz podszytej resentymentem symbolicznej zemsty, na dodatek źle ukierunkowanej, nie na nację na poziomie ideologii i nastrojów zbiorowych utożsamianą z największym wrogiem,

czyli Węgrów, lecz wybranych na kozła ofiarnego Żydów.

Jednocześnie – i także na tym polega wartość książki – badaczka nie ograniczyła się do odczytania autobiograficznych zapisków¹ przez pryzmat „uwikłania” w politykę. Przyjęta przez nią perspektywa jest znacznie szersza i sytuuje się na przecięciu polityki i kultury. Książka przybliżyła środowisko słowackiej inteligencji zaangażowanej w pracę – we własnej opinii wybranych przedstawicieli, wielokrotnie eksponowanej w autobiograficznych zapiskach – na rzecz narodu słowackiego i słowackiej kultury. Miejscami aż nazbyt anegdotyczny styl wywodu przy prezentacji sylwetek trzech autobiografistów, który pod niektórymi względami utrudnia czytelnikowi spojrzenie na omawiane postaci przez pryzmat spójnego konstruktów tożsamościowego, w tym wypadku działa jednak na korzyść pracy, bowiem umożliwia nakreślenie szerokiego tła. Dzięki niemu rekonstruowane przez autorkę biografie Gašpara, Urbana i Smreka pełnią rolę swego rodzaju nici Ariadny prowadzącej czytelnika przez „zaułki” minionego świata w skomplikowanych, historycznie i moralnie trudnych dla Słowaków czasach. Odsłaniają też przy tej okazji sieć wzajemnych personalnych powiązań czy wręcz środowiskowych zależności. Pozwalają autorce przypomnieć fakty i opinie częściowo zapomniane czy też spychane na marginesy dotychczasowych opracowań zakotwiczonych w omawianym okresie historycznym. Jako przykład można po-

¹ Lista tekstów autobiograficznych, z których badaczka korzysta, wydanych, czy – jak w przypadku niektórych prac Gašpara – pozostających w rękopisach, będących w posiadaniu Matycy słowackiej, została podana na końcu książki. Ponadto autorka zaznacza, że istnieje niewydana część zapisków Urbana, do których nie udało jej się jednak dotrzeć.

dać przytoczoną przez autorkę przy jednej z okazji afirmatywną opinię o Słowakach Jiříego Karáska ze Lvovic, słabo chyba znaną i co najmniej dyskusyjną. Celowo czy przypadkowo odsłonięte tego typu informacje przesądają o bogactwie znaczeniowym książki, która – kosztem jednakże pewnego rozproszenia – pretenduje do miana swoistej sondy zapuszczonej w świat, który już nie istnieje, a którego każda próba rekonstrukcji obarczona jest sporym ryzykiem błędu. Autorka *Spóźnionych spowiedzi...* nie stara się odtworzyć go jako pełen obraz i właśnie w takiej formie przedstawić czytelnikowi, lecz składa go niczym mozaikę, z fragmentów, z drobnych zdarzeń czy opinii, zaczerpniętych zresztą nie tylko z samych autobiografii.

Jako autonomiczna część wywodu, zachowująca związek z główną tematyką, lecz często też się od niej odrywająca, jawią się rozproszone w całej książce, lecz wyraźnie układające się w osobną narrację fragmenty dotyczące krytyków literackich a zwłaszcza mentora pokolenia Słowaków, do którego przynależą omawiani autobiografiści, „piewcy uśmiechu” – Štefana Krčméryego. Wielogłosowe przedstawienie jego osoby skomponowane na podstawie autobiograficznych zapisków Gašpara, Urbana i Smreka, pogłębione o komentarze i cenne informacje dodane przez autorkę, owocuje krytycznym ujęciem propagowanej przez niego wizji kultury słowackiej, na zasadzie inercji osadzonej w tradycji szturowskiej. Jako przeciwwaga dla anachronicznych, prowadzących do fanatycznego zaślepienia słowackością poglądów Krčméryego, wyłania się sposób ujęcia kultury słowackiej proponowany przez Alexandra Matuškę, w opinii Barbary

Suchoń-Chmiel najważniejszego krytyka słowackiego XX wieku. Na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku był on jednak za młody, aby być moralnym autorytetem dla pokolenia Gašpara, Smreka, czy nawet Urbana.

W orbicie wątku dotyczącego krytyki literackiej podjęty został kolejny ważny, choć potraktowany skrótowo i nieco stereotypowo, temat, mianowicie kwestia spuścizny romantycznej i roli, jaką ta tradycja odegrała w kształtowaniu się narodowych wartości. W pracy pojawiają się wprawdzie hasła mesjanizmu, misjonizmu, normatywnego wpływu poglądów Ludovíta Štúra, czy rozwarstwienia obiegu literacko-ideowego, lecz wydaje się, że – skoro już problem spuścizny słowackiego romantyzmu, według badaczki wówczas wciąż żywej i silnie oddziałującej, został podjęty i jako dygresja konsekwentnie powraca – można było kwestie te lepiej sproblematyzować oraz wyciągnąć głębsze wnioski przy próbie odpowiedzi na pytanie o przyczyny „nacionalnego zaślepienia” Słowaków wychowanych na tradycji szturowskiej.

Dygresje czy anegdoty (jest ich zresztą znacznie więcej, niż wskazane przykłady), choć sprawiają, że śledzone przez autorkę „uwikłanie w historię” wybranych pisarzy jest wnikliwe, krytyczne i poznawczo cenne, miejscami rozbijają kompozycję poszczególnych rozdziałów. Nie pozostaje to bez konsekwencji dla czytelniczego odbioru całości jawiącej się jako asocjacyjna a nie podporządkowana wymogom naukowej rozprawy (choć odnosi się często wrażenie, że książkę można było po prostu lepiej zredagować). Osobną kwestią jest natomiast sposób konstrukcji „naukowej

narracji”, której filarem są narracje autobiograficzne.

Jeśli po książkę sięgnie czytelnik nieznający autobiograficznych pism omawianych pisarzy, podczas lektury wielu fragmentów stanie przed problemem zatartej granicy między wykorzystanymi przez badaczkę tekstami źródłowymi a analityczną, wynikającą chociażby z charakteru książki, nadbudową, a więc jej komentarzem własnym, wnioskowaniem, wreszcie – nieuchronnie subiektywnie widzianymi – biografiami zrekonstruowanymi. Owo zatarcie granicy między przekazem autobiograficznym a tekstem biografii zrekonstruowanej na podstawie autobiograficznych zapisków wydaje się poważniejszym mankamentem książki. W oparciu o rozdziały wprowadzające, które poprzedzają omówienia wybranych sylwetek słowackich twórców, trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, na ile jest to świadoma strategia autorki, swoisty trik językowy polegający na umyślnym zatarciu tych dwu typów narracji, a na ile efekt metodologicznych niekonsekwencji i skutek „wchłonięcia” badaczki przez materiał, na jakim pracuje. Zróznicowany stopień zatarcia owej granicy w poszczególnych częściach książki (najsilniejszy przy objętościowo rozbudowanej prezentacji Gašpara; choć należy zaznaczyć, że są też obszerne partie książki, w których owo zatarcie nie występuje), zdaje się wskazywać, że jest to zjawisko nie do końca kontrolowane. Można by przejść nad tym do porządku dziennego w obliczu odwagi podjęcia i porządkowania trudnej problematyki, prezentacji słabo znanego lub nieznanego materiału, wreszcie bogactwa przybliżonych kontekstów, gdyby nie pewien ważny fakt. Chodzi o „władzę

sądzenia”, jaką sami zresztą autobiografici składają na ręce czytelnika. Sposób prezentacji materiału miejscami uniemożliwia odbiorcy, dokonywaną wprawdzie w partnerskim dialogu z badaczem, ale jednak samodzielną, operację wnioskowania, polegającą także na weryfikacji sądów badacza. Gdyby mimo wszystko założyć, że zatarcie granicy między autobiografią oraz biografią rekonstruowaną na podstawie autobiografii jest działaniem celowym i potraktować jako ukryte w formie prezentacji materiału studium w zakresie biografistyki, to z przyjęcia tego typu strategii wyłania się wizja autobiografii jako tekstu, którego współautorem jest czytelnik. Przy takim ujęciu prawa „ja” czytającego zostają niemal zrównane z prawami „ja” piszącego, do tego stopnia, że czytelnik/badacz wręcz uzupełnia autobiografię. Na podstawie zrekapitulowanych przez autorkę teoretycznych ujęć tej problematyki można przypuszczać, że tak daleko idące ograniczenie praw autora na rzecz czytelnika nie było chyba jednak jej intencją.

Mocną stroną książki jest natomiast jej ikonograficzne dopracowanie. Zarówno niebanalna okładka autorstwa profesora Mieczysława Górskiego, jak i zawarte w pracy ilustracje (Anny Szwejki, L. Rambouskiej, Mieczysława Górskiego) pozostają na wysokim artystycznym poziomie oraz – co ważniejsze – trafnie uzupełniają wywód o to, co niewyraźalne słowem. W swoisty sposób szata graficzna dramatyzuje przekaz. Postacie zmarłych już pisarzy zostają niejako ożywione. Podobizny, karykatury, ale i rysunki pozostające w symbolicznym związku z podejmowaną problematyką ludzkiego (auto)wizerunku, także fotokopia strony rękopisu Gašpara

podtrzymują w czytelniku świadomość, że mowa o ludziach z krwi i kości, a jednocześnie osobowych typach zaludniających przeszły i współczesny świat.

Na koniec warto podkreślić, że niewątpliwą zaletą publikacji jest wykonany przez Barbarę Suchoń-Chmiel symboliczny gest zaproszenia/prowokacji do dyskusji, otwarcie (nawet jeśli związane jest z tym pewne ryzyko) na reakcję. Poprzez konsekwentnie powracające w całej książce odwołania do filozofii dialogu autorka zdaje się wskazywać paradygmat reakcji, z którym się identyfikuje (i którego oczekuje), zwłaszcza jako badaczka tekstów autobio-

graficznych. Tego typu narracje w sposób szczególnie uwrażliwiają na mikrokosmos drugiego człowieka, który – przy przyjęciu zasady szacunku – może posłużyć za lustro odbijające z kolei nasz mikrokosmos, a zatem umożliwić samopoznanie. W tym wypadku morfem *samo-* zdaje się wskazywać na podległy naszej woli gest „zaledwie” owego otwarcia, bowiem w istocie to dopiero *spotkanie* z tym *Drugim, Innym* (czyli wnikliwa analiza połączona z próbą zrozumienia) jest niezbędne do rozpoznania samego siebie.

Anna Kobylińska

Marta Pančíková, *Rozvojové tendencie polskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia. Vybraná problematika. Substantíva. Bratislava: STIMUL 2008. 139 s. ISBN 978-80-89236-40-4*

Monografia *Rozvojové tendencie polskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia* predstavuje súbor konfrontačných štúdií slovenskej polonistky Marty Pančíkovej, ktorá pracuje v oblasti porovnávacej lexicológie poľského a slovenského jazyka. Rozvojové tendencie, naznačené v názve, autorka ilustruje na najväčšom a najfrekvencovanejšom slovnom druhu – na substantívach, v jednej kapitole rozširuje predmet výskumu o adjektíva, ktoré majú k podstatným menám nablížši vzťah. Práca pozostáva zo šiestich kapitol. Prvé dve kapitoly majú teoretický charakter, ďalšie štyri sú výsledkom praktickej analýzy konkrétneho jazykového materiálu.

Hneď v úvode autorka definuje predmet, metódy, ciele a princípy porovnávacej lexicológie slovanských jazykov, ktorá predstavuje jedno z odvetví slovenskej

jazykovedy. Jej východiskom sú opisy lexikálnych subsystémov jednotlivých slovanských jazykov, ktoré, podobne ako porovnávaciu lexicológiu, M. Pančíková považuje za najmenej rozvinutú oblasť jazykovedy. V tomto kontexte sympaticky vyznieva jej vízia vytvoriť veľké syntetické dielo „Lexicológiu slovanských jazykov“. K naplneniu tejto idey nepochybne prispievajú všetky porovnávacie opisy slovenskej lexiky. Za najrozpracovanejšie považuje porovnanie slovenskej a ruskej, ale aj slovenskej a českej slovnej zásoby. Doterajšie výskumy v oblasti porovnávania poľštiny s češtinou a poľštiny so slovenčinou dokladá konkrétnym prehľadom prác. V tejto kapitole nastoľuje aj rôzne aspekty porovnávania príbuzných jazykov: kvalitatívny, kvantitatívny a kognitívno-pragmaticko-lingvistický.

V druhej kapitole špecifikuje rozvojové tendencie lexiky na rozhraní dvoch tisícročí. Súčasnú slovnú zásobu charakterizuje podľa bádatelky niekoľko protikladných tendencií a procesov: demokraticizácia a intelektualizácia, terminologizácia a determinologizácia, internacionalizácia a tvorenie nových pomenovaní z domácich zdrojov, univerbizácia a multiverbizácia. Tieto tendencie a procesy spája s rozvojom spoločnosti, pričom za najdominantnejšie z nich považuje demokratizáciu a intelektualizáciu. K činiteľom, ktoré prispievajú k rozvoju slovnéj zásoby zaraďuje aj slovtvorbu, pričom načrtáva možnosti konfrontačného výskumu v tejto oblasti. Záver druhej kapitoly venuje problematike prisvojovania si blízkej lexiky, ktoré je sprevádzané interferenciami.

Tretia kapitola je venovaná neologizmom, ktoré patria k jedným zo spôsobov obohacovania slovnéj zásoby. Za hlavné kritériá pri stanovení lexémy za neologizmus považuje autorka časové kritérium a kritérium výskytu. Svoje analýzy opiera o materiál vyexcerpovaný z publicistických textov z rokov 1980–2007. Toto obdobie považuje za veľmi dynamické v rozvoji spoločnosti a zároveň aj jazyka, čím dokazuje úzky vzťah týchto dvoch zložiek. Jadro kapitoly tvorí konfrontácia vybraných slovtvorno-sémantických kategórií v rámci dvoch typov neologizmov – slovtvorných a sémantických.

Výsledkom praktickej analýzy materiálu pochádzajúceho z vlastnej excerpcie z dennej tlače, zo slovníkov, z kartoték Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied a Inštitutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, z korpusov oboch jazykov je aj ďalšia kapitola s názvom *Derivácia a kompozícia*. V prvej časti

bádatelka opisuje a porovnáva využívanie slovtvornej prípony *-ovec/-owiec* v slovenčine a poľštine v rozličných slovtvorno-sémantických kategóriách. V ďalšej časti analyzuje produktivnosť využívania prechýlených pomenovaní a ich tvorenie v slovenčine a poľštine v rámci dvoch slovtvorno-sémantických kategórií: pomenovaní činiteľov a konateľov (vykonávateľov profesií) a pomenovaní nositeľov vlastností. V závere tejto kapitoly sa venuje zloženým slovám, ktoré predstavujú pomerne produktívny spôsob tvorenia nových slov. Okrem substantívnych kompozít sa zameriava aj na adjektívne zloženi-ny, pretože v rámci oboch druhov zaznamenali jazykovedci v poslednom období veľkú expanziu. Na rozbere konkrétneho materiálu sa zakladá záver, že kompozitá využíva vo väčšej miere poľština, čo je podmienené jej typologickým profilom.

V piatej kapitole je pozornosť sústredená na dvojslovné a viacslovné pomenovania, t. j. na združené pomenovania, ktoré dominujú v oboch jazykoch hlavne v odbornom štýle. Hypotézu o vyššom stupni analytickosti poľštiny, ktorá vychádza z prvotného vnímania tohto jazyka, vyvracia M. Pančíková na základe rozboru konkrétneho materiálu, ktorý z formálneho hľadiska rozčleňuje do niekoľkých typov. Podľa nej dvojslovné pomenovania využívajú oba jazyky približne v rovnakom rozsahu. Osobitnú pozornosť venuje aj univerbizovaným lexémam, ktoré sú typické najmä pre hovorový štýl. Vymenúva rozličné spôsoby tvorenia jednoslovných pomenovaní, ktoré sú pre oba jazyky rovnaké. Rozdiely vidí v ich rozličnej distribúcii v konkrétnych slovtvorno-sémantických skupinách.

V závěrečné kapitole autorka porovnává situaci v oblasti preberania slov v slovenčine a poľštine. Výsledkom analýzy jazykového materiálu je záver, ktorý hovorí v prospech dominancie prevzatých slov v spisovnej poľštine; spisovnú slovenčinu naproti tomu charakterizuje silnejší stupeň ich adaptácie.

V oblasti porovnávacej lexikológie slovenčiny a poľštiny je ešte mnoho tém, ktoré čakajú na spracovanie, mnohým bola venovaná len čiastočná pozornosť. Monografia *Rozvojové tendencie poľskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia* predstavuje z tohto hľadiska hodnotný príspevok do oblasti konfrontačnej lexikológie sloven-

činy a poľštiny. Vďaka užšiemu výberu témy sa M. Pančíkovej podarilo uskutočniť hĺbkovú analýzu a konfrontáciu substantív v dvoch geneticky príbuzných jazykoch. Aktuálnosť témy dokazuje rozvojovými tendenciami a procesmi, ktoré zasiahli tento slovný druh v posledných rokoch a bezprostredne súvisia s rozvojom spoločnosti. Pozitívne hodnotíme, že jednotlivé závery sa opierajú o vlastný excerpčný materiál. Vďaka konfrontačnému charakteru nájde práca nepochybne svoje využitie nielen v oblasti pedagogickej praxe, ale aj v ďalšom porovnávacom výskume.

Marta Vojteková

Marta Vojteková: *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine*. Prešov 2008. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. 163 ss.

Praca Marty Vojtekovej pt. *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine* jest kolejnym cennym ogniwem w łańcuchu badań konfrontatywnych nad funkcjonowaniem dwu bliskopokrewnych języków, tj. języka słowackiego i polskiego. Autorka podjęła zagadnienie dotychczas nie poruszane w lingwistyce konfrontatywnej obu naszych języków, a mianowicie porównania systemu przyimków prymarnych w tychże językach. Powodem zajęcia się tą problematyką był brak zadowalającego opisu systemu przyimków prymarnych tak w językoznawstwie słowackim, jak i polskim, a co za tym idzie konfrontacji tych systemów w obu językach. Istnieją wprawdzie opracowania podręcznikowe, ale bardzo ogólnie traktujące ten temat, zaś pojedyncze artykuły dotyczą wybranych tylko kwestii związanych z przyimkowością.

W słowackiej literaturze specjalistycznej nie znajdujemy nowszych opracowań, a ostatnie, przestarzałe metodologicznie prace dotyczące tego zagadnienia pochodzą z lat 60. Przypomnieć tu należy szczególnie dwa nazwiska: Jána Oravca, autora licznych artykułów a także monografii poświęconej przyimkom w języku słowackim (*Slovenské predložky v praxi*, Bratislava 1968) oraz Emila Horáka, podejmującego w swoich artykułach próbę rozwikłania istoty przyimkowości, a zajmującego nieco odmienne od wyżej wymienionego stanowisko w tej kwestii (ostra polemika na ten temat pomiędzy obydwoma językoznawcami została opublikowana w latach 70. na łamach czasopisma „Slovenská reč”).

W językoznawstwie polskim zagadnienie przyimkowości stało się popularne w latach 90., ale prace z tego zakresu nie dają

jasnego opisu podstawowego inwentarza tych leksemów. Ukazują przyimki w świetle semantyki kognitywnej (R. Przybylska, 2002), bądź analizują system przyimków wtórnych (B. Milewska, 2003; E. Orwińska, 2006). A zatem monografia M. Vojtekowej zapełnia lukę w badaniach nad przyimkami języka słowackiego i polskiego, albowiem autorka podejmuje próbę opisu i konfrontacji systemu przyimków prymarnych w obu językach a także zajmuje stanowisko wobec spornych lub nierozwiązanych dotychczas kwestii.

Analizie poddane zostały 22 leksemy języka słowackiego i 28 jednostek języka polskiego należących do podstawowego inwentarza przyimkowego tych języków.

Autorka rozpatruje system przyimków prymarnych głównie w płaszczyźnie synchronicznej, w dwóch tylko rozdziałach (4. i 5.) sięga do diachronii. Materiał badawczy został wyodrębniony w oparciu o kryterium funkcjonalne, uznane za najważniejsze z punktu widzenia synchronii. Obszerna egzemplifikacja ilustrująca różnorodność semantyczną tych leksemów w obu językach oparta jest na materiałach zaczerpniętych z literatury i narodowego korpusu języka słowackiego i polskiego.

Za podstawę analizy, opisu i konfrontacji przyimków prymarnych w obu językach przyjęto znaczenie tych leksemów, nazywając tę metodę „linią synonimii” ze względu na istnienie synonimicznej relacji między przyimkami wyrażającymi ten sam odcień znaczeniowy „jeden význam môže vyjadriť niekoľko predložiek” (na co zwracał już uwagę J. Oravec we wspomnianej wyżej monografii). Autorka wychodzi „od znaczenia do przyimka” wyróżniając dwa rodzaje znaczenia: kontekstualne (różno-

rodne), realizujące się w tekście, a więc w płaszczyźnie realnej i inwariantne (pojedyncze), tkwiące w płaszczyźnie pozajęzykowej. Ponadto wyróżnia znaczenie konkretne i obrazowe (ogólne), które zależy od znaczenia leksykalnego leksemu prawostronnie łączliwego, którym może być rzeczownik konkretny lub abstrakcyjny.

W ramach dwóch podstawowych dla przyimków relacji: przestrzennej i czasowej autorka wyznacza opozycje dynamiczne, statyczne i dynamiczno-statyczne w odniesieniu do przyimków przestrzennych oraz dynamiczne i statyczne dla przyimków o znaczeniu czasowym, stwierdzając w tym przypadku brak opozycji dynamiczno-statycznej w obu językach, a także uznając ten system za uboższy od systemu przyimków przestrzennych.

Autorka rezygnuje z opozycji kontakt – brak kontaktu, traktując tę funkcję jako dopełniającą, realizowaną przez wszystkie typy przyimków przestrzennych, a w ograniczonym stopniu przez przyimki czasowe. W dalszym ciągu analizy semantycznej wskazuje na zależność opozycji dynamiczne – statyczne, kontakt – brak kontaktu od znaczenia przypisanego poszczególnym przypadkom, w przeciwieństwie do opozycji powstających w ramach dynamicznej i statycznej relacji znaczenia przestrzennego i czasowego, związanych bezpośrednio z rzeczywistością pozajęzykową. O ilości i rodzaju relacji znaczeniowych danego przyimka można wnosić z jego rekacji przypadkowej, gdyż znaczenia statyczne wyrażane są przez przyimki łączące się z przypadkami statycznymi (miejsownik, narzędnik), a znaczenia dynamiczne przez przyimki łączące się z przypadkami dynamicznymi (biernik,

dopełniacz, celownik). Odstępstwem od tej reguły są przyimki: pol. *koło*, *u* oraz sł. i pol. *po*, o znaczeniu których decyduje czasownik. Dynamiczność i statyczność leksemów przyimkowych nie jest funkcją stałą i może ulegać zmianie pod wpływem kontekstu lewostronnego, tj. czasownika. Autorka zagłębia się w bardzo subtelne rozważania związane ze zmianą znaczenia dynamicznego na statyczne, bądź odwrotnie, spowodowaną semantycznymi przeobrażeniami czasownika (s. 70–82).

Monografia składa się z 12 rozdziałów, wstępu, zakończenia oraz bardzo starannie opracowanej bibliografii podzielonej na literaturę cytowaną i literaturę wykorzystaną.

Rozdział 1. to teoretyczno-metodologiczne założenia przyjęte w pracy nad podjętym tematem. W rozdziale 2. autorka przedstawia stan badań nad przyimkami w literaturze podręcznikowej i specjalistycznej języka słowackiego i polskiego oraz badań porównawczych nad tym zagadnieniem w językoznawstwie słowackim i polskim podkreślając brak szczegółowego opisu tych synsemantycznych i sinsyntagmatycznych leksemów zarówno na poziomie każdego z tych języków, jak i w płaszczyźnie konfrontatywnej. Rozdział 3. poświęcony jest wyznaczeniu materiału badawczego w oparciu o kryterium funkcjonalne, jako najistotniejsze z punktu widzenia synchronicznego tych opisu leksemów oraz klasyfikacji 22 jednostek przyimkowych języka słowackiego i 28 języka polskiego ze względu na: rząd przypadkowy, budowę morfologiczną (syllabiczne, konsonantyczne) i frekwencję w obu językach. W rozdziale 4. autorka ukazuje usytuowanie przyimków w systemie

części mowy według różnych klasyfikacji: w starszych gramatykach języka słowackiego (A. Bernoláka, Ľ. Štúra, S. Cambła) i polskiego (J. Łosia, St. Szobera) oraz współczesnych (*Morfológia slovenského jazyka*, 1966, *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Morfologia*, 1984). Rozdział 5. pt. *Wokalizacja przyimków w słowackim i polskim języku literackim na tle innych języków słowiańskich* prezentuje zwokalizowane formy przyimków prymarnych w trzech grupach językowych (zachodniosłowiańskiej: w języku słowackim, polskim, czeskim i górno-łużyckim; wschodniosłowiańskiej: w ukraińskim, rosyjskim i białoruskim; południowosłowiańskiej: bułgarskim i serbskim) z punktu widzenia rozwoju historycznego. W rozdziale 6. autorka charakteryzuje dwa rodzaje znaczeń: kontekstualne, funkcjonujące w parole (zmienne i różnorodne) i inwariantne, zakotwiczone w langue (jedno i niezienne), które przyjmuje jako punkt wyjścia opisu i konfrontacji leksemów przyimkowych języka słowackiego i polskiego.

Kolejne rozdziały poświęcone zostały analizie struktury semantycznej przyimków prymarnych w obu porównywanych językach przy założeniu istnienia tzw. „linii synonimicznej” pomiędzy leksemami o tym samym odcieniu znaczeniowym. Autorka koncentruje się na opisie i porównaniu dwóch znaczeń kontekstowych: podstawowego przestrzennego i sekundarnego czasowego. W monografii nie podejmuje się wyznaczenia inwariantnych znaczeń dla słowackich i polskich przyimków prymarnych, ponieważ na tym etapie badań nie jest to możliwe. Jest to proces złożony, który wymaga przeanalizowania

wszystkich znaczeń kontekstualnych, a nie tylko dwóch wyżej wymienionych. W rozdziałach *Znaczenie przestrzenne przyimków prymarnych* (7.) i *Znaczenie czasowe przyimków prymarnych* (10.) znajdujemy charakterystykę poszczególnych znaczeń, ich klasyfikację, miejsce wśród innych znaczeń kontekstualnych oraz wzajemne relacje między nimi. Autorka wyraźnie podkreśla nadrzędność funkcji semantycznej przypadku wyrazu prawostronnie łączliwego w konstituowaniu znaczenia przyimków przestrzennych i drugorzędność lewostronnego kontekstu, tj. czasownika, w przeciwieństwie do przyimków wyrażających relacje czasowe, gdzie pierwszoplanową rolę pełnią wyrazy podrzędne, tworzące kontekst wokół niego.

System słowackich i polskich przyimków prymarnych wyrażających relacje czasowe autorka uważa za dużo uboższy od systemu przyimków przestrzennych. Nie tworzy opozycji dynamiczność (2 odcienie znaczeniowe) – statyczność (5 odcieni znaczeniowych) a opozycja kontaktowość – brak kontaktu realizowana jest w stopniu ograniczonym, podczas gdy system przyimków przestrzennych opiera się na opozycji dynamiczność (18 odcieni znaczeniowych) – statyczność (12 odcieni znaczeniowych) i jako uzupełniającej

kontaktowość – brak kontaktu. Konfrontacji i kompleksowemu opisowi słowackich i polskich przyimków przestrzennych i czasowych jako uporządkowanego systemu prymarnych leksemów przyimkowych poświęcone zostały dwa końcowe rozdziały pt. *System słowackich i polskich przyimków przestrzennych* (9.) oraz *System słowackich i polskich przyimków czasowych* (12.).

Przeprowadzona przez autorkę konfrontacja obu systemów przyimkowych dowodzi, że mimo bliskości genetycznej obu języków obok wielu podobieństw widoczne są także znaczne różnice w strukturach tych leksemów i chociaż dotychczas nie przyciągały większej uwagi językoznawców, są dla funkcjonowania naszych języków nie mniej ważne od autosemantycznych części mowy. W monografii poruszone zostały tylko niektóre aspekty dotyczące przyimków prymarnych i stanowi ona – jak przewiduje autorka – dopiero punkt wyjścia do dalszej, szczegółowej analizy wszystkich znaczeń kontekstualnych i inwariantnych, co umożliwi bardziej dokładny opis i konfrontację całego systemu tych leksemów w obu naszych językach.

Elżbieta Orwińska

Procesy autoidentyfikacji na obszarze kultur środkowoeuropejskich po roku 1918, pod red. Joanny Goszczyńskiej, Warszawa 2008, ss. 386

Problematyka kształtowania się tożsamości narodów Europy Środkowej, obieranych przez nie strategii autoidentyfikacyjnych oraz kulturowych i politycznych konsekwencji dokonywanych wyborów

w dotychczasowych badaniach zazwyczaj podejmowana była w odniesieniu do procesów, które miały miejsce w XIX wieku lub wydarzeń, jakie nastąpiły po przemianach związanych z przełomem 1989 roku.

Należy jednak zgodzić się z Joanną Goszczyńską, redaktorką omawianego tomu, że zakończenie I wojny światowej stanowiło nie mniej istotny moment dziejowy, „kiedy to nowa sytuacja polityczna narodów byłej monarchii austro-węgierskiej wygenerowała potrzebę nie tylko nowego ułożenia wzajemnych stosunków i określenia się wobec siebie, ale także wobec europejskiego obszaru kulturowego” (s. 7). Zgodnie z tak przyjętą perspektywą, zgromadzone w tomie prace są próbą odpowiedzi na pytania dotyczące rozmaitych aspektów i płaszczyzn procesów autoidentyfikacji po roku 1918 na obszarze śródoeuropejskim, przy czym ich autorzy nie ograniczają się tylko do kwestii związanych z międzywojnem, ale podejmują również problematykę ważną dla okresu po II wojnie światowej, a także poruszają zagadnienia najnowsze. W artykułach jako materiał interpretacyjny posłużyły rozmaitego typu teksty, począwszy od utworów literackich poprzez publicystykę polityczną i krytykę literacką, po wspomnienia, a nawet dane statystyczne. Warto także podkreślić fakt, że do projektu, którego jednym z efektów, obok zorganizowanej w maju 2007 roku sesji naukowej, przygotowanej przez Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, jest omawiany tom, włączyli się badacze z Czech, Słowacji, Węgier i Polski, reprezentujący nie tylko literaturoznawstwo, ale również historię i socjologię. W tomie znalazło się 25 artykułów, poświęconych różnym aspektom tytułowego problemu, dlatego też trudno chociażby w skrótovej formie wspomnieć wszystkie podjęte zagadnienia. Spróbujmy zatem skoncentrować się na tekstach po-

święconych zagadnieniom słowackim, co uzasadnia chociażby miejsce publikacji tego omówienia, natomiast problematykę pozostałych artykułów tomu jedynie zasygnalizuję.

Jedną z najbardziej spornych kwestii XX-wiecznej historii Słowacji, Słowackim Powstaniem Narodowym, zajęła się Joanna Goszczyńska w artykule *Naród przeciwko własnemu państwu – pomiędzy identyfikacją a sprzeciwem (na kanwie powieści Jozefa Cigera Hronskiego „Svet na Trasovisku”)*. Autorka, przywołując różne sposoby interpretacji powstania w powojennej historiografii i publicystyce, wskazuje na konsekwencje, jakie akceptacja bądź odrzucenie powstania posiada na płaszczyźnie narodowej i państwowej identyfikacji – jego pozytywna ocena stanowi akceptację wystąpienia przeciwko własnemu, teoretycznie niezależnemu państwu, natomiast zanegowanie wartości powstania oznacza jego rehabilitację, a jednocześnie „zapomnienie” o jego fałszywym charakterze. Problematyka powstania po II wojnie światowej stała się jednym z najczęściej podejmowanych tematów prozy słowackiej, opracowywanym zazwyczaj zgodnie z obowiązującą ideologią, zakładającą jego zdecydowaną afirmację. Tekst Hronskiego, na którym skupia się J. Goszczyńska, wyraźnie z tego schematu się wyłamuje, co było przyczyną jego opóźnionej publikacji w kraju (1991 r.) oraz licznych negatywnych ocen. Pisarz, polemicznie odnosząc się do nurtu gloryfikującego wydarzenia 1944 roku, kwestionuje wolę Słowaków do podjęcia walki, podważa antyhitlerowski charakter ruchu, a tym samym dystansuje się wobec I Republiki Czechosłowackiej i jednocze-

śnie idealizuje tzw. Slovenský štát. Wymowę ideową powieści, jak stwierdza autorka w zakończeniu artykułu, uznać można za pochodną poglądów Hronskiego, zdecydowanie jednostronnych, pomijających negatywne i tragiczne strony klerofaszystowskiego państwa. Warto dodać, że omówiony w artykule spór o historię nadal jest kwestią żywą, niestety często powracającą w zwulgaryzowanej formie przy okazji bieżących konfliktów politycznych.

Anna Kobylińska w jednym z najbardziej interesujących tekstów tomu - *Era ludożerców – doświadczenie „inferna” w twórczości Leopolda Laholi* podejmuje niezwykle ważny w twórczości tego słowackiego pisarza i dramaturga problem możliwości ludzkiej autoidentyfikacji po tragicznych, odczłowieczających wydarzeniach i przeżyciach. Autorka, zwracając uwagę na kontekst biograficzny, podkreśla jednocześnie, że pomimo żydowskiego pochodzenia, zagadnienia podejmowane przez pisarza nie ograniczają się do kwestii żydowskiej, ale poddane zostają uniwersalizacji; w jego rozumieniu mechanizmy destrukcji, okrucieństwo i dehumanizacja w sytuacji granicznego doświadczenia wojny wydają się być wspólne ludziom, zarówno ofiarom, jak i oprawcom. Doświadczenie to jest dla Laholi kluczowe; jak stwierdza A. Kobylińska: „doświadczenie *inferna* wyznacza stan jego psychiki i jest podstawowym punktem odniesienia dla strategii identyfikacyjnych – rozpoznawania samego siebie jako człowieka, ale i do identyfikowania innych ludzi jako ludzi” (s. 194). Warte podkreślenia jest to, że autorka zwraca uwagę na aktualność filozoficznego wymiaru tekstów i możliwość uruchamiania w ich odbiorcach wciąż na nowo

mechanizmów autoidentyfikacyjnych, czy na płaszczyźnie ogólniejszej – stawiania pytań o samą możliwość autoidentyfikacji po wydarzeniach, które zaprzeczyły istocie człowieczeństwa; tym bardziej, że, jak trafnie zauważa, „era ludożerców raczej się jeszcze nie zakończyła” (s. 205).

Interesującą perspektywę badawczą w artykule *Krajobraz jako znak autoidentyfikacyjny w twórczości Vladimira Mináča* przyjął Pavel Matejovič. Wychodząc od rozróżnienia dwóch podejść hermeneutycznych w odniesieniu do pojęcia autoidentyfikacji – jednego związanego z tożsamością indywidualną, drugiego natomiast z bardziej uniwersalnymi ramami – zbiorowymi, wyznaniowymi i narodowościowymi, stwierdza, że w twórczości Mináča dochodzi do interesującej interakcji między tymi dwoma biegunami, swoistego dopełnienia, pomimo to, że często w pracach krytycznych były one sobie przeciwstawiane (z jednej strony, akcentując tożsamość indywidualną, oceniano pisarza jako buntownika i krytyka narodowych mitów, z drugiej, podkreślając tożsamość zbiorową – jako twórcę nowej wersji narodowej mitologii). Autor zwraca uwagę na dwa aspekty autoidentyfikacji Mináča – historię oraz przyjmującą wiele postaci przestrzeń (krajobraz „egzystencjalny”, „polityczny”, „romantyczny”, „prywatny”), a następnie na konkretnych przykładach jego utworów prozatorskich i esejistycznych szczegółowo omawia wybrane kwestie. Warto podkreślić, że interpretacje P. Matejoviča zdecydowanie wykraczają poza tradycyjne spojrzenie na twórczość autora *Sub tegmine*, co niewątpliwie wiąże się również z wykorzystaniem wybra-

nych elementów koncepcji Paula Ricoeura i Jana Assmana.

Jednym z istotnych elementów wpływających na procesy autoidentyfikacji danego narodu jest kształt obszaru wspólnej pamięci, podporządkowany najczęściej określonym czynnikom ideologicznym i politycznym. Ważne ustalenia na ten temat przynosi artykuł Jeleny Paštékovej *Refleksje nad słowackim dyskursem I wojny światowej*, w którym autorka omawia zależny od aktualnej struktury władzy i pożądanego obrazu przeszłości stosunek krytyki literackiej i historii literatury do tekstów poświęconych wydarzeniom lat 1914–1918. Analizując twórczość wspomnieniową Janka Jesenskigo i Jána Hrušovskiego oraz komentując sposób jej funkcjonowania po 1948 roku, wskazuje na charakterystyczne dla totalitarnego systemu mechanizmy: wykluczenia polegające na wyłączeniu z obrębu tradycji literackiej tekstów „nieprawomyślnych”, usuwanie kontrowersyjnych fragmentów w reedycjach utworów, negowanie wartości artystycznej, dokumentalnej i autentyczności tekstów niezgodnych z oficjalnym światopoglądem. Dodatkowym problemem, jaki w artykule zostaje poruszony, jest problem autoidentyfikacji narratorów omawianych wspomnień, bardzo skomplikowany ze względu na sytuację polityczną Słowaków w czasie wojny, nazwaną trafnie przez Ľubomíra Liptáka sytuacją „historycznej schizofrenii”.

Artykuł Jany Patkovej *Przestrzenie autoidentyfikacji w powieści „Cesta životom” Ladislava Nádaši-Jégégo* przynosi interpretację wybranych wątków wydanej w 1930 roku, często odczytywanej w kontekście autobiograficznym, powieści

Jégégo. Autorka koncentruje się na problematycznym charakterze procesów budowania tożsamości głównego bohatera, problematycznym przede wszystkim ze względu na niejednorodne pod względem językowym i kulturowym środowisko, w jakim się wychowuje. Istnienie w obrębie kultury słowackiej i węgierskiej stopniowo prowadzi do powstania podwójnej tożsamości bohatera; jego deklaracje dotyczące przynależności narodowej zmieniają się w zależności od sytuacji i perspektywy ewentualnych korzyści, jakie może osiągnąć. Ten sposób kreacji bohatera, podobnie jak przewartościowanie przez Jégégo klasycznych toposów literatury słowackiej XIX wieku (przede wszystkim chaty i szkoły) pokazuje zdecydowaną zmianę sposobu prezentowania problematyki narodowej identyfikacji w porównaniu z utworami klasyków realizmu.

Kolejny poświęcony problematyce słowackiej tekst tomu to studium Zory Průškovéj *Dominik Tatarka: formułowanie dyskursu moralnej i obywatelskiej subwersji w noweli „Prutené kreslá” („Wiklinowe fotele”)*. Autorka koncentruje się na interpretacji najważniejszych zagadnień i zabiegów kompozycyjnych obecnych w omawianym utworze, zwraca również uwagę na rolę elementów biografii pisarza w powstaniu tekstu, a także podkreśla związki *Wiklinowych foteli* z innymi utworami Tatarki. Artykuł przynosi wiele cennych spostrzeżeń oraz inspirujących pomysłów interpretacyjnych, chociaż warto zauważyć, że problematyka autoidentyfikacji znalazła się na marginesie rozważań, mimo że utwór stanowi bardzo dobry materiał do podjęcia m.in. kwestii konfrontacji kultury rodzimej z kulturą obcą, czy zagadnienia

tożsamości człowieka niepewnego statusu / istnienia własnej ojczyzny.

Interesującym problemem, związanym ze specyfiką obszaru Europy Środkowej, są strategie autoidentyfikacyjne pisarzy należących do mniejszości narodowych; zagadnienie to podjęła Judit Görözdi w artykule *Strategie identyfikacji narodowej w prozie węgierskiego pisarza ze Słowacji – Lajosa Grendela*. Jak stwierdza autorka, od momentu debiutu Grendel mógł podporządkować się jednemu z gotowych modeli tożsamościowych, tzn. mógł stać się pisarzem-obroncą interesów mniejszości narodowej lub pisarzem-pośrednikiem między kulturami, bądź też pisarzem-poślem narodowościowej rzeczywistości; ponadto dotyczył go oczywiście model powszechnie obowiązujący – zaangażowanego artysty. Wymykając się tym oferowanym wzorcom, Grendel preferuje model pozbawiony stabilności, będący jedynie pewną możliwością i poszukiwaniem, jak pisze J. Görözdi „model, powstały w wyniku zmiany proporcji elementów zbiorowych i indywidualnych w procesie tworzenia własnej tożsamości” (s. 149). Taką interpretację potwierdza powieść *Galeri* (1982), którą najogólniej scharakteryzować można jako próbę rozważenia możliwości zachowania tożsamości w wirze zmieniającej się sytuacji historycznej, ruchomych granic, zmiennych oczekiwań społecznych. Grendel wydaje się odrzucać modele jakiegokolwiek identyfikacji zbiorowej na rzecz indywidualnych wyborów i strategii kształtowania siebie, co wiąże jego teksty z postmodernistycznym nurtem literatury.

Problematyce kultury czeskiej poświęcone zostało dziewięć artykułów, zróżni-

cowanych tematycznie i wykorzystujących różne narzędzia badawcze.

Do najbardziej inspirujących zaliczyć można tekst Marcina Filipowicza *Jakiego wyboru dokonać? Projekty czeskich wzorców męskości w literaturze wojennej po 1918 roku*, konfrontujący aktualizujący archetyp wojownika wzorzec męskości obecny w literaturze legionowej z jego dekonstrukcją, prowadzącą do stworzenia antybohatera, którego klasycznym przykładem jest Szwejk; szkic ten zasługuje na uwagę również ze względu na interesujące wykorzystanie, stosunkowo słabo obecnych w polskiej slawistyce, koncepcji z zakresu badań genderowych.

Ważne ustalenia przynoszą także prace dotyczące prób formułowania nowoczesnej koncepcji czeskiej literatury i kultury wobec zjawisk europejskich, zwłaszcza nowych nurtów ideowych oraz artystycznych nurtów awangardowych; tym zagadnieniom poświęcone zostały teksty Veroniki Broučkovéj (*František Götz i jego poszukiwanie tożsamości literatury czeskiej w ówczesnym kontekście obcych nurtów ideowych lat dwudziestych*), Ilony Gwóźdź-Szewczenko (*Refleksje nad włoskim futuryzmem w czeskich międzywojennych polemikach literackich jako (nie) uświadomiony dyskurs tożsamościowy*) i Vladimíra Papouška (*Autoidentyfikacja i odczytanie „Dada” przez Teigego*).

Syntetyczny charakter posiada artykuł Doroty Bielec *Miejsce dla Jonathana, czyli czeski esej dwudziestowieczny o czeskich próbach odnalezienia się w Europie*, prezentujący najważniejsze głosy w dyskusji dotyczącej problemów autoidentyfikacji społeczeństwa czeskiego w XX wieku, natomiast tekst Joanny Czaplińskiej *Ma-*

giczne ósemki w historii Czech a kwestia tożsamości przynosi uwagi na temat kształtu czeskiego dyskursu tożsamościowego w przełomowych latach 1918, 1938, 1948, 1968.

Rozważaniom na temat kultury czeskiej poświęcone zostały jeszcze trzy prace, dotyczące kwestii bardziej szczegółowych – Joanny Królak *Idea słowiańska w międzywojennej prawicowej publicystyce czeskiej*, Aleksandry Pająk *Rudolfa Voříška mało znany głos w sporze o sens czeskich dziejów (w kontekście publicystki Jaroslava Durycha)* oraz Patrycjusza Pajaka *Rola przemocy w procesie autoidentyfikacji bohaterów prozy gotyckiej Ladislava Klímy*.

Na tle zgromadzonych w tomie tekstów wyróżnia się szkic Roberta Kulmińskiego *Początki radia w Czechosłowacji – narodziny wspólnoty słuchaczy*, w interesujący sposób przedstawiający m.in. proces powstawania wspólnoty nowego typu, zmianę stosunku sfery publicznej do sfery prywatnej, mechanizmy kształtowania fenomenów współczesnej kultury popularnej.

Najmniej liczną grupę tekstów tomu tworzą artykuły dotyczące zjawisk z zakresu kultury węgierskiej, polskiej i ukraińskiej.

Istotny problem, symptomatyczny dla kultur środkowoeuropejskich, które po II wojnie znalazły się w orbicie wpływów ZSRR ukazuje artykuł Magdolny Balogh *„My, komuniści, jesteśmy ludźmi szczególnego pokroju”*. Autorka próbuje zrekonstruować ewolucję poglądów węgierskiego pisarza Józsefa Lengyela, począwszy od jego fascynacji ideą komunizmu w okresie międzywojennym po zerwanie z partią, będące wynikiem konfrontacji

z rzeczywistością i porządkiem realizmu socjalistycznego.

Problematyka kultury węgierskiej pojawia się również w komparatystycznym tekście Marty Pató *Sándor Márai i Karel Čapek – autorzy prozy mieszczańskiej?*, wykazującym liczne podobieństwa twórczości obydwu pisarzy, a interesującym m.in. ze względu na odmienną typologię ich tekstów w macierzystym kontekście historycznoliterackim.

Radykalnej i utopijnej ideologii założonego przed II wojną periodyku „Zadruha” poświęcony został tekst Grzegorza Bąbiaka *„Zesławianie albo zginąć”*. „Zadruha” Jana Stachniuka i jej narodowe mity, natomiast współczesne kontynuacje tych koncepcji przedstawiła Marta Zimniak-HałaJKo w artykule *Polskie dylematy tożsamościowe w XXI wieku: ideologia zadruha jako narzędzie społecznej autoidentyfikacji. Myśl zadruha w XXI wieku*.

Istotną i nadal definitywnie nierozwiązaną kwestię ujednocionej pisowni ukraińskiej podjął Jurij HałaJKo w artykule *Wybór pisowni jako element autoidentyfikacji kulturowej. Społeczno-polityczne konteksty sporów o pisownię ukraińską w XX i XXI wieku*. Autor, wychodząc od prezentacji problemu w perspektywie historycznej, koncentruje się na dyskusjach prowadzonych od końca wieku XX do dnia dzisiejszego, traktując je jako jeden z przejawów istniejącego na Ukrainie konfliktu kulturowego.

Spośród tekstów dotykających kwestii ogólniejszych chciałbym przede wszystkim zwrócić uwagę na pracę Macieja Górnego *„Wojna europejska jako walka ducha”*. *Psychologia narodowa w Europie i I wojna światowa*. Artykuł ten, na podsta-

wie analizy różnojęzycznych wojennych i powojennych publikacji dotyczących charakteru własnego narodu oraz innych narodów uczestniczących w wojnie, przynosi interesujące ustalenia dotyczące funkcjonowania stereotypu narodowego, wprowadzając jednocześnie pewne korekty do utrwalonego w opracowaniach tematu sposobu rozumienia tego zjawiska.

Ciekawe spojrzenie na koncepcję Europy Środkowej przedstawił Wojciech Józef Burszta w tekście *Duch Mitteleuropy dziś*, wskazując historyczne konteksty powstania idei, będące jej elementem zmitologizowane obrazy oraz współczesne rozumienie Europy Środkowej przez ludzi Zachodu, poszukujących w niej „nade wszystko śladów przeszłości, egzotyki, struktur długiego trwania, słowem, tego wszystkiego, czego na Zachodzie już brakuje” (s. 78), w związku z czym Europa Środkowa funkcjonuje dziś raczej jako koncepcja estetyczna i antropologiczna niż historyczna.

W tomie zamieszczony został również (określony jako komunikat) tekst Joanny Kurczewskiej *Identyfikacje narodowe – między polityką a gospodarką. Lata dwudzieste i trzydzieste II RP. Różne konstrukcje „bycia w narodzie” i „bycia z narodem” – i ich konteksty*. Zawiera on kilka ogólnych, raczej oczywistych tez, przedstawionych w zawily i odbiegający od poprawności językowej sposób, dlatego też decyzja o jego publikacji pozostaje dla mnie niezrozumiała.

Powyższe, z konieczności bardzo skrótowe, omówienie problematyki tomu pozwala, mam nadzieję, dostrzec rozległy obszar tytułowej problematyki, a także rozmaite możliwości jej opracowania. Zgromadzone artykuły ukazują, jak skomplikowanym zagadnieniem jest kwestia autoidentyfikacji oraz jak różnych zjawisk życia jednostkowego i zbiorowego dotyczy. Przypuszczam, że tematyczna różnorodność tomu wywoływać może wrażenie braku jego spójności oraz sprzeciw wobec włączania w jedną ramę rozważań, zarówno kwestii fundamentalnych dla danej kultury narodowej (np. dyskusja o sensie czeskich dziejów, czy ocena Słowackiego Powstania Narodowego), jak i zjawisk marginalnych dla całości kultury (np. funkcjonowanie ideologii zadrużnej w Polsce). Stwierdzić jednak należy, że wszystkie one w jakiś sposób kształtują obraz kultury, dlatego też ewentualny sprzeciw wydaje mi się nieuzasadniony, zwłaszcza we współczesnym pluralistycznym świecie.

Na zakończenie warto podkreślić, że niewątpliwą wartością prezentowanego tomu jest, poza przypomnieniem i przedstawieniem w nowych kontekstach zjawisk znanych, wskazanie kolejnych, wartych podjęcia problemów, dlatego też zagadnienia autoidentyfikacji zapewne nadal podejmowane będą przez przedstawicieli różnych dziedzin humanistyki.

Rafał Majerek

SLOVENSKO-POLSKO. Bilateralne vz'ahy v procese transformácie, red. Jozef Hvišč, Bratislava 2008.

W tomie znalazły się bardzo interesujące materiały przygotowane przez naukowców w ramach prac Słowacko-Polskiej Komisji Nauk Humanistycznych. Z niektórymi z nich – we wstępnych zarysach – mogliśmy się już zapoznać rok wcześniej na łamach czasopisma „Kontakty”, które systematycznie relacjonuje postępy prac wspomnianej komisji.

Transformacja ustrojowa, zdaniem redaktora tomu Jozefa Hvišča, wniosła do wzajemnych polsko-słowackich kontaktów naukowych i kulturalnych nowe wartości, które po części zainspirowały programy unijne, eksponujące możliwości rozwoju kultury narodowej w ramach globalnej, europejskiej tradycji kulturowej. W tomie znalazły się więc publikacje polskich i słowackich badaczy, którzy z jednej strony analizują kontynuację wcześniejszych wzajemnych relacji, z drugiej – eksponują efekty nowych możliwości, integrujących powiązania w dziedzinie naukowych refleksji kulturalno-politycznych, etnologicznych, literackich, teatrologicznych, filmoznawczych i językoznawczych.

Artykuły zgromadzono w czterech działach, prezentujących odmienny kontekst spojrzenia na bilateralne polsko-słowackie relacje. Dział pierwszy pt. *Faktory zmien* otwiera pogłębiona, krytyczna analiza politycznego i ekonomicznego wymiaru stosunków słowacko-polskich po 1989 roku, autorstwa Juraja Marušiaka. Z kolei dwa kolejne artykuły prezentują refleksje kulturoznawców dotyczące wzajemnego postrzegania siebie: folklorystka Teresa Smolińska przedstawia, głównie

na podstawie przeprowadzonych wśród studentów badań, funkcjonujący w Polsce tradycyjny i współczesny obraz Słowacji i Słowaka, lokalizując go w kręgu tradycyjnych polskich stereotypów (okazuje się, że wiedza polskich studentów o sąsiadach z południowej granicy jest żenująco niska); natomiast etnolożka Kornélia Jakubiková referuje wyniki własnych badań na temat stosunku studentów słowackich do Polski i Polaków. Zagadnienie religijności społeczeństwa słowackiego po 1989 roku podjął Ján Matyáš w swoim tekście pt. *Ján Pavol II. a Slovensko*, dowodząc, iż polski papież wspierał wiernych w Słowacji w poszukiwaniu wartości duchowych a swoimi trzykrotnymi wizytami pomagał w budowaniu więzi między polskimi i słowackimi katolikami, tworząc duchowy fundament do wzajemnej współpracy obu narodów. Pierwszą część prezentowanego tomu zamyka informacja Aleny Bartlovej na temat współpracy słowackich i polskich historyków oraz obecności współczesnych dziejów Polski w najnowszej słowackiej historiografii.

Część drugą, koncentrującą się na wybranych związkach literackich, otwiera interesujący tekst Jozefa Hvišča na temat recepcji w Słowacji literatury polskiej po 1989 roku: przede wszystkim przywołuje on nowe przekłady utworów literackich, a zwłaszcza dominujące wśród nich twory religijne i pisma Jana Pawła II, prace współczesnych polskich naukowców oraz literaturę dla dzieci i młodzieży. Gwałtowny wzrost liczby tłumaczonych na język słowacki polskich utworów dowodzi, iż

wzajemne powiązania kulturalne nasilają się, tworząc jednocześnie ważne podstawy współpracy. Dopelnieniem tego artykułu jest prezentacja twórczej aktywności znanego słowackiego tłumacza polskiej literatury Karola Chmela, sporządzona przez Petra Kášę oraz tłumaczenia polskiej poezji przez Vlastimila Kovalčíka, które zdaniem redaktora naukowego tomu prezentują wysoki poziom i nie odbiegają od wartości oryginałów. Z kolei Štefan Chrappa przeanalizował wpływ Tadeusza Różewicza na kształt literatury słowackiej oraz obecność jego poezji w słowackich tłumaczeniach (szczegółowo analizuje autor przekłady Karola Chmela). Część drugą zamyka podsumowanie Jozefa Hvišča na temat inspiracji płynących z polskiej nauki o literaturze oraz rozwoju badań polonistycznych na uniwersytetach słowackich i zadaniach polsko-słowackiej i słowacko-polskiej komisji nauk humanistycznych.

Film i teatr dominują w trzeciej części tomu. Juliana Beňová śledzi silny wpływ polskiego dramatu i polskiego teatru po 1989 roku na teatr słowacki, co jej zdaniem bezpośrednio wynika z powiązania polskiej dramaturgii z problemami współczesnego człowieka i dlatego staje się ona bliska i zrozumiała dla słowackich twórców. Z kolei Lucyna Spyřka prezentuje obecność słowackiego dramatu w Polsce, a Aleksandra Mikołajczyk obecność „gier” Jarosława Świercza (ukrywającego się pod pseudonimem Ingmara Villqista), na scenach słowackich. Anna Kobylińska natomiast w ciekawym szkicu interpretuje filmowe obrazy Martina Šulíka jako swoistą diagnozę współczesnego społeczeństwa słowackiego oraz udział twórcy w dysku-

sji nad przeobrażeniami zachodzącymi w kulturze narodowej po 1989 roku.

Ostatnia część prezentowanego tomu koncentruje uwagę czytelnika na problemach badawczych języka słowackiego i polskiego oraz metodach ich nauczania. Maryla Papierz podejmuje dyskusję na temat możliwości powstania idealnego podręcznika języka słowackiego dla Polaków. W oparciu o bogate własne doświadczenia naukowe i dydaktyczne twierdzi ona, że jedną z przeszkód opracowania takiego podręcznika jest brak standardów dla języka słowackiego [obecnie język słowacki już takie standardy ma – przyp. red.], a nadto gramatyki konfrontatywnej obu języków, zbliżonych do siebie, a jednak zróżnicowanych. Zadania te czekają na rozwiązanie przez naukowców. Na temat programu nauczania języka słowackiego jako języka obcego wypowiada się z kolei Jana Pekarovičová, a Marta Pančiková prezentuje podręczniki języka polskiego i literatury obowiązujące na uczelniach w Słowacji. Interesujące zagadnienie badawcze przedstawiła też sławistka Júlia Dudášová-Kriššáková, która przebadła gwary góralskie na pograniczu polsko-słowackim. Dział zamyka informacja Pavla Žigo na temat współpracy językoznawców, przygotowujących Słowiański Atlas Językowy.

Artykuły pomieszczone w tomie uzmysławiają nam ogrom zmian, jakie dokonały się w minionym dwudziestolecu. Gruntowne przeobrażenia polityczne i ekonomiczne w Polsce i w Słowacji zapoczątkowały, a często także znacznie nasiliły, wzajemne kontakty, które zaowocowały jakościowo nowymi zjawiskami. Autorzy zespołu, przygotowujący teksty pod kie-

runkiem Jozefa Hvišča (w tym gronie było sześciu polskich naukowców) analizując obecną sytuację zwracają jednocześnie uwagę przede wszystkim na zadania ba-

dawcze konieczne do szybkiego zrealizowania.

Janina Hajduk-Nijakowska

„Literatura na Świecie”. Rudolf Sloboda. (Warszawa), 2008, Nr 9–10

Poprzedni numer „Literatury na Świecie” (7–8/2007) był obszerną, największą jak dotąd na łamach polskiej prasy, prezentacją „młodej” literatury słowackiej i jej krytyków (recenzja ukazała się w „Kontaktach” VII). Wśród autorów nie zabrakło przedstawicieli starszego pokolenia, Pavla Vilikovskiego, Dušana Mitany oraz młodszych: Vladimíra Balli, Petera Pišťanka, Dušana Taragela, Petera Macsovszkiego i Danieli Kapitáňovej. O pokoleniu autorów lat dziewięćdziesiątych wypowiadali się Peter Zajac i Pavol Rankov. Najnowszy numer „Literatury na Świecie” stanowi uzupełnienie poprzedniego. Zarówno w tym sensie, iż – co oczywiste – kontynuuje przedstawianie literatury słowackiej polskiemu czytelnikowi, również jednak dlatego, iż wprowadza ważkie uzupełnienie do spektrum twórców zaprezentowanych w poprzednim numerze, a tym samym nanosi istotne poprawki do obrazu literatury sąsiadów z południa, który dała tamta prezentacja. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż mówienie o współczesnej literaturze słowackiej bez wskazania na postać Rudolfa Slobody – słowackiego bohatera recenzowanego tu numeru „LnŠ” – jest poważnym i nieuzasadnionym brakiem. W odróżnieniu od poprzedniego, ten nie w całości poświęcony jest literaturze słowackiej, innymi jego bohaterami są bowiem amerykański teoretyk literatury

Edward W. Said, pisarz szwajcarski Urs Faes i izraelski poeta czeskiego pochodzenia – Hezi Leskli.

Z bogatej twórczości Rudolfa Slobody, jednego z najwybitniejszych twórców literatury słowackiej lat sześćdziesiątych i pisarza stanowiącego nieustanną inspirację dla autorów młodego pokolenia literatów, redaktorzy numeru wybrali fragment powieści *Rozum (Rozum)*, uznawanej przez krytyków za jedno z najlepszych jego przedsięwzięć literackich, wybór z wydanej już pośmiertnie publikacji *Listy i eseje (Listy a eseje)*, *Krótki życiorys na własne potrzeby (Krátky životopis pre vlastnú potrebu)* z książki *Ucieczka z rodzinnej wsi (Útek z rodnej obce)* oraz opowiadanie *Armagedon na Grbie (Armagedon na Grbe)*, traktujące o kulisach powstania sztuki pod tym samym tytułem, ze zbioru *Jesienna (za to) silna miłość (Jesenná (zato) silná láska)*. Tradycyjnie też zabrzmiał głos krytyka. Tak jak w poprzednim numerze „Literatury na Świecie”, swoje stanowisko, tym razem wobec twórczości Rudolfa Slobody, zajął Peter Zajac. Jego esej nosi tytuł *Mroczne barwy szczęścia (Čierne barvy radosti)* i nawiązuje do jednego z ostatnich opowiadań Slobody, zatytułowanego *Czarny kolor radości (Čierna farba radosti)*.

Nad przekładem fragmentów utworów słowackiego autora pracowała grupa do-

świadczonych tłumaczy: Andrzej S. Jagodziński, autor większości zamieszczonych tu przekładów, Tomasz Grabiński i Andrzej Gordziejewski. Na uznanie zasługuje staranność, z jaką przygotowano wszystkie tłumaczenia i ich wysoki poziom.

Temat małej popularności literatury słowackiej wśród polskich czytelników był kwestią podejmowaną po wielokroć, za każdym razem z konstatacją, iż poziom znajomości tej literatury uznać należy za wciąż niski, choć liczne inicjatywy „promocyjne” pozwalają z nadzieją patrzeć w przyszłość. Owe promocje literatury słowackiej właściwie omijały dotychczas twórczość Rudolfa Slobody. Piszę „właściwie”, gdyż polscy czytelnicy mieli już okazję zapoznać się z trzema opowiadaniem autora *Rozumu*, o czym informuje nas już krótka notka biograficzna, w trzech antologiach słowackich – *Królewskie wolne miasto* (1969), *Poczta na południu* (1978) i *Miejsce w zdarzeniu* (1998). Prezentację twórczości Slobody na łamach ostatniego numeru LnŚ uznać należy zatem za dotychczas najobszerniejszą.

Jak w przypadku każdego wyboru, również pod adresem tego można sformułować parę zastrzeżeń. Odnoszą się one przede wszystkim do proporcji, w jakich zaprezentowany został pierwszy z utworów prozaika i, w mniejszym stopniu, do samego doboru fragmentów. Powieść *Rozum* z 1982 roku należąca, jak już wspomniałam, do najlepszych utworów Slobody, składa się z osiemnastu rozdziałów, których treścią są perypetie głównego bohatera-scenarzysty, przedstawione podczas jednego roku z jego życia. Fabuła powieści pozbawiona jest rygorystycznej struktury, charakteryzuje ją luźniejsza kompozycja, składa się

z powiązanych ze sobą niemal filmowych ujęć z życia głównego bohatera, których treścią jest jego niemoc twórcza, trudne relacje z żoną i córką, nerwica żołądka, próba pogodzenia się ze śmiercią własnego ojca oraz niepozabawione trudności funkcjonowanie bohatera w pracy, wśród bardziej „twórczych” kolegów. Wszystko to zaś w tle tzw. normalizacji, która nastąpiła po zdławieniu Praskiej Wiosny w 1968 roku. Z tej bardzo bogatej problematyki redaktorzy „LnŚ” zaprezentowali jedynie wycinek, drukując dwa rozdziały (pierwszy i dziesiąty) powieści w przekładzie Andrzeja Gordziejewskiego. Fragmenty wskazują część ważnych aspektów życia scenarzysty z *Rozumu*, jak poczucie winy związane ze śmiercią ojca, które w interpretacji głównego bohatera jest karą za brak chęci i umiejętności jego zrozumienia oraz pewna patologiczna sytuacja rodzinna (choroba psychiczna żony) i zawodowa. Zdecydowanie zabrakło tu ważnego w całej powieści rozdziału jedenastego, który ma charakter zapisków z dziennika ojca głównego bohatera i który stanowi w ten sposób „idylliczny” punkt odniesienia do rzeczywistości czasów normalizacji. Prezentacja powieści Slobody zyskałaby również gdyby umieszczono w numerze jakieżś fragmenty trzech rozdziałów, w których na oczach czytelnika powstaje pisany przez bohatera scenariusz banalnej sanatoryjnej historii miłosnej – *Don Juan z Żabokriek* jako próbka jego twórczości i jednocześnie ironiczny komentarz do wymagań stawianych pisarstwu.

Te drobne zarzuty w żadnym razie nie przyćmiewają ogólnej wartości prezentacji twórczości Rudolfa Slobody w tym numerze „LnŚ”. Tym bardziej iż, jak są-

dzę, kluczem doboru tekstów prozaika, którym posłużyli się autorzy tomu, było wskazanie na autobiograficzne wątki jego twórczości, czy też bardziej precyzyjnie, istniejące w jego teksach autobiograficzne stylizacje. Tak tłumaczyć można dobór utworów, które – może poza *Rozumem* – nie należą do pozycji w sposób oczywisty najbardziej reprezentacyjnych. Takimi byłyby np. fragmenty powieści *Narcyz* (*Narcis*, 1965), *Brzytwa* (*Britva*, 1967), czy opowiadania ze zbioru *Węgierski rok* (*Uhorský rok*, 1968).

W zamian za to kolejnym tekstem Slobody jest tu *List do pani redaktor Jany Hamanovej*, będący zarówno komentarzem do kreacji głównego bohatera *Rozumu*, jak i dokumentem ponownie rzucającym światło na biografię samego autora. List pisany jest w związku z czeskim wydaniem powieści i odnosi się do sądu o jej głównym bohaterze, zawartego w opisie na zakładce książki, według którego nie potrafił on zaangażować się wewnątrznie i żyć w prawdzie. Sloboda przekonuje, wskazując liczne przykłady w samym tekście, iż bohater wręcz przeciwnie, jest postacią uczuciową i heroiczną (a słynne ostatnie zdanie powieści – „Jestem zabitym człowiekiem” wskazuje jedynie, że przegrał swoją walkę). W liście pojawia się również dramatyczna, tym bardziej iż wyrażona jakby przy okazji, informacja o nieudanej próbie samobójczej pisarza. Jest to o tyle istotne, iż w skądinąd obszernej notce biograficznej umieszczonej na końcu tego numeru LnŚ, zabrakło informacji o tym, że Rudolf Sloboda odebrał sobie życie 6 października 1995. Czytelnik mający po raz pierwszy do czynienia z jego twórczością musi sobie tę informację niejako domyśleć. Motyw

samobójstwa powtarza się bowiem po raz kolejny w ironicznym eseju *Samobójstwo jako dezercja*, gdzie rozpatrywany jest pod kątem sposobów jego popełnienia, depresji jako sposobu życia czy też możliwości dziedziczenia skłonności samobójczych. W tle pojawia się po raz kolejny wzmianka o śmierci ojca, jak również śmierci matki. Kolejne opublikowane teksty stanowią dalsze fragmenty autobiograficzno-mystyfikującej układanki. Esej *Abstynenci są niebezpieczni* zdaje się wskazywać na znany fakt alkoholizmu pisarza (obok niewiary we własne siły twórcze i historii kolejnych odwyków) i nadawać tej zależności wymiar niemal filozoficzny i eschatologiczny, zaś opowiadanie *Armagedon na Grbie* traktuje o powstawaniu sztuki teatralnej, której kanwą jest życie zmarłej niedawno matki narratora. Opowiadanie stanowi swoisty przepis na monodram, gęsto poprzetykany komentarzami narratora, którego bohaterka jest osobowością migotliwą, momentami histeryczną, uwikłaną w złożone i trudne relacje z mężem i dziećmi, głównie synem, osobę – co istotne w kontekście narratora właśnie – której życiorys odnotowuje próby samobójcze.

Prezentację utworów Slobody zamyka *Krótki życiorys na własne potrzeby*, będący utrzymany w poetyce surrealistycznej, groteskowej i miejscami makabryczną opowieścią o naznaczonym absurdem i rozpaczą życiu, istniejącym w napięciu między narodzinami i śmiercią. Ów życiorys jest dopełnieniem mistyfikującej gry, w którą układają się teksty Slobody zaprezentowane w tym numerze „Literatury na Świecie”. Istniejące tu swoiste napięcie, napięcie między autentycznym życiem twórcy i jego możliwym odbiciem w tekstach,

które pisze, a więc pojawiające się za każdym razem przy okazji interpretacji twórczości Slobody zagadnienie autobiografizmu jest jednym z głównych problemów, które w swoim eseju porusza Peter Zajac. Badacz ujmuje twórczość słowackiego prozaika w pewne binarne opozycje, które zdają się występować na wszystkich poziomach jego twórczości. Pisze o tym, iż istnieje w niej napięcie między weryzmem a surrealizmem, walką o byt i strachem przed życiem, brakiem uznania i natrętną mitologizacją, pisaniem jako autoterapią i pisaniem jako manią, tworzeniem i odwzorowaniem, wreszcie między „ciężkimi” powieściami i „lżejszymi”, stylizowanymi opowiadaniem. Peter Zajac zastrzega, iż błędem jest mówienie o autobiografizmie tekstów Slobody i że raczej powinniśmy w nich dostrzegać pewną literacką stylizację. Podobnie jest w przypadku „autentyzmu” jego twórczości, który nie oznacza szczerości i prawdziwości, ale indywidualizm, samotność, niepowtarzalność i swego rodzaju ostateczność, zwraca nas zatem zarówno w stronę pierwotnego rozumienia słowa *authentēs*, jak i w stronę śmierci.

Tak jak wspominałam na początku, z pewnością można sformułować zarzut dotyczący doboru tekstów, nie można jednak odmówić redaktorom „Literatury na Świecie” konsekwencji. Gdyby zdecydowano się na publikację czegoś na kształt „złotej kolekcji” Slobody, otrzymalibyśmy z pewnością barwny i interesujący konglomerat literacki. To, co trafiło do naszych rąk, układa się natomiast w spójną opowieść. Teksty wzajemnie się oświetlają, od nowa przekornie wskazując na swojego autora. Sloboda jawi się tu jako pisarz nieustannie tłumaczący sobie i czytelnikowi sens swojego pisarstwa, tworzący swój autoportret poprzez – jak wskazywała na to autorka monografii o słowackim prozaiku, Zora Prušková – przepisywanie na nowo tej samej opowieści o sobie (Z. Prušková, *Rudolf Sloboda*, Bratislava 2001, s. 115). Wybór redaktorów czasopisma jest więc poniekąd jednoczesnym wskazaniem pewnej drogi interpretacyjnej oraz zaproszeniem do pełnej niespodzianek i mistyfikacji przygody intelektualnej.

Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač

„Cała prawda” o Janosiku?

Film Agnieszki Holland i Kasi Adamik, zapowiadany od kilku lat, reklamuje się jako prawdziwa historia o Janosiku. Autorki wielokrotnie podkreślają, że zachwylił je wspaniały scenariusz, oparty na faktach historycznych, a sama autorka scenariusza, Eva Borusevičová, też dodaje, że wiele czasu poświęciła na badania materiałów archiwalnych.

No cóż, materiałów archiwalnych jest bardzo niewiele, zostały one dokładnie przebadane, opisane i skomentowane, zarówno przez polskich, jak i słowackich badaczy, a biografia Janosika, jaka się z nich wyłania, wcale nie jest taka jednoznaczna, aby dała się na jej podstawie wysnuć „cała prawda o Janosiku”. Obfita jest natomiast poświęcona Janosikowi słowacka literatura

i przekazy folklorystyczne (pieśni i podania). Nieporównywalna z kilkoma skromnymi polskimi kreacjami artystycznymi. To literatura właśnie, zwłaszcza literatura romantyczna, ukształtowała mit Janosika, wykreowała legendarnego zbójnika na słowackiego bohatera narodowego. Równie ważną rolę odegrała dziewiętnastowieczna literatura popularna, która upowszechniła potoczną wiedzę o Janosiku, stworzyła swoisty zbeletryzowany kanon jego biografii, powtarzany później w różnorodnie modyfikowanych wersjach.

Nie ulega wątpliwości, że opatrzenie filmu podtytułem prawdziwa historia o Janosiku jest niezłym chwytym reklamowym. Ale wobec hipotetyczności wielu faktów, jakie pojawiają się w rekonstruowanej przez badaczy biografii, prowadzi jedynie do tworzenia kolejnego mitu, tym razem „mitu prawdziwego Janosika”.

Jest faktem bezspornym, że Janosik był postacią historyczną. Jednakże wspomniane dokumenty archiwalne przynoszą wprawdzie sporo informacji na temat jego krótkiego, choć dosyć burzliwego życia, ale na ich podstawie można wiarygodnie odtworzyć jedynie pewne fragmenty jego biografii. Co do innych możemy się obracać jedynie w sferze hipotez. Autorki filmu podążyły tropem różnych z nich, wtapiając ziarenka prawdy w rozbudowaną fikcję literacką. Takie są zresztą reguły sztuki, bo przecież mimo wszystko film nie pretenduje do roli dokumentu. Ale takie też są mechanizmy powstawania mitu.

Od razu w pierwszej scenie filmu, filmowa „prawda biografii” wchodzi w pewien konflikt z „prawdą” dokumentów. Film rozpoczyna się od sceny bitwy, w której rozgromione zostają oddziały Francisz-

ka Rakoczego, przywódcy antyhabsburskiego powstania węgierskiego w latach 1703–1711. Janosik, walczący w jego oddziałach, dostaje się do cesarskiej niewoli a następnie wcielony zostaje do cesarskiej armii i włączony do oddziału stacjonującego na zamku w Bytčy, gdzie więziony jest w tym czasie przywódca zbójniczej bandy Tomáš Uhorčík. Autorki filmu wykorzystywały tu hipotezę Jozefa Kočiša, który w wydanej w 1986 roku publikacji *Neznámy Jánošík* przyjmuje taką właśnie wersję wydarzeń; inną, niż wszyscy dotychczasowi badacze, ale opartą jedynie na domysłach.

Większość badaczy skłania się bowiem ku wersji, że późniejszy przywódca zbójników porzucił wojska kuruckie i powrócił do rodzinnej wioski, aby po jakimś czasie znaleźć się w cesarskiej armii (bądź dobrowolnie, bądź w wyniku poboru). Wersję o świadomie podjętej przez Janosika decyzji zgłoszenia się do armii znaleźć możemy w dokumentach procesowych, w mowie jego obrońcy, ale i ona nie musi być prawdziwa, ponieważ obrońca mógł chcieć przedstawić Janosika w jak najlepszym świetle.

W powszechnej świadomości zakorzenione jest przeświadczenie, że Janosik urodził się w rodzinie chłopskiej. Taką wersję prezentuje również film. Stwarza to zresztą okazję do wplecenia kilku scen folklorystycznych z życia górali, którymi jedni się zachwycają a inni oglądają z pewnym zażenowaniem wywołanym nieodpartym skojarzeniem z „cepeliadą”. W dostępnych dokumentach nie ma jednak na temat pochodzenia Janosika żadnej wzmianki. Otwiera to pole do kolejnych spekulacji. Niektórzy badacze twierdzą, że

fakt ten potwierdza „biedniackie” pochodzenie Janosika, bowiem inny, niż gminny jego rodowód musiałby zostać odnotowany w materiałach procesowych, ale są też tacy, którzy nie są co do tego przekonani. Wątpliwości budzi przede wszystkim fakt wykupienia przyszłego zbójnika przez ojca z cesarskiej armii a więc posiadanie ku temu odpowiednich środków. A taka wzmianka znajduje się w aktach procesu. Gwoli ścisłości trzeba jednak dodać, że i ten fakt jest podważany przez niektórych badaczy, np. przez wspomnianego Jozefa Kočiša, który uważa, że Janosik nie musiał być wcale z armii wykupiony. Twierdzi on, że wystarczyła prośba ojca Janosika, skierowana do generała Ebergeniego, któremu wobec szerzącej się epidemii cholery, rozluźniającej się dyscypliny wśród żołnierzy, problemów z aprowizacją, było na rękę zmniejszenie liczebności załogi zamku. Nawiasem mówiąc, autorki filmu znalazły świetne rozwiązanie tego dylematu, przypisując Uhorčikowi wkład finansowy w zwolnienie Janosika, w ramach rewanżu za – niepoświadczoną w dokumentach procesowych, ale sugerowaną przez Kočiša – wcześniejszą pomoc w ucieczce z Bytčy.

Nie jest moim zamiarem wskazywanie wszystkich tego typu wątków, aspirujących do budowania historii prawdziwej, która prawdziwa nie jest i do końca być nie może. Dokumenty historyczne są zbyt skromne, aby stanowiły podstawę do rozwikłania wszystkich zagadek biografii przyszłego zbójnika. Jak choćby jeszcze i tej, jak „naprawdę” odbyło się przejście przez Janosika od Uhorčika przywództwa nad zbójnicką drużyną. A jest to wątek dla kreacji filmowego bohatera bardzo istotny. Dokumenty z procesu sugerują, że to

Uhorčik odszukał Janosika w jego rodzinnej wiosce i namówił do zbójnictwa, ale wspomniany już Jozef Kočiš utrzymuje, że wprost przeciwnie, to Janosik odwiedzał kilkakrotnie ukrywającego się w okolicach Bytčy Uhorčika, proponując mu swoją pomoc. Autorki filmu miały więc do wyboru różne „prawdy o Janosiku”.

Janosik Agnieszki Holland i Kasi Adamiak (grany przez czeskiego aktora Václava Jiráčka) reklamowany jest jako bohater charyzmatyczny. Trudno się jednak tej charyzmy w filmie dopatrzeć. Natomiast jeśli intencją autorek było wykreowanie takiego bohatera, którego postawa odbiegała od przeciętnych zbójników, którzy na ogół, jak pisze Pavel Socháň, byli zwyczajnymi, okrutnymi łotrami, rabującymi wyłącznie dla zysku i pozbawionymi jakichkolwiek skrupułów, jak na przykład grany w filmie przez Michała Žebrowskiego zbójnik Huncaga, to im się to udało. Filmowy Janosik jest łagodny i kochliwy, trochę flegmatyczny, trochę melancholijny, rozdarty między chęcią ustatkowania się a kosztowaniem wolności, w sumie jednak dosyć nijaki. Tyle że ma zasady: rabuje, ale nie zabija. Ożywia się w scenach erotycznych, których w filmie nie brakuje. Niewiele one mają wspólnego z prawdziwą historią Janosika, ale przynajmniej film urozmaicają. Z taką kreacją bohatera klóć się wplecione elementy legendy, dodajmy wplecione dyskretnie w podaniu osób trzecich, mówiące o jego cechach herosa. Sam Janosik bowiem ani męstwem, ani siłą, ani specjalną odwagą się nie odznacza. Potrafi jedynie bardzo celnie strzelać, ale to do charyzmy nie wystarcza.

Janosik poniósł śmierć okrutną – zawisnął na haku powieszony za żebro. Była

to śmierć nie tylko okrutna, ale i haniebna. I stanowiła niewspółmiernie wysoką cenę, jaką zapłacił za kilka napadów i wyniesionych z nich niewielkich korzyści materialnych (parę sztuk broni, peruki, trochę biżuterii i damskiej garderoby, drobne sumy pieniędzy). Do zarzucanych mu zabójstw, napadów na kościoły i bezczeszczenia hostii się nie przyznał. A były to zarzuty

najcięższe. Okrucieństwo tej śmierci film maksymalnie eksponuje. Co wrażliwsi widzowie zamykają oczy. Ale za to towarzyszy nam podczas oglądania tej współczesnej bajki o Janosiku świetna muzyka Antoniego Łazarkiewicza i piękne krajobrazy uwiecznione kamerą Martina Štrby.

Joanna Goszczyńska

Rok Juliusza Słowackého (1809–1849)

V roku 2009 uplynulo 200 rokov od narodenia a 160 rokov od smrti básnika Juliusza Słowackého. „Polska zawdzięcza Słowackiemu przetrwanie duchowe i narodowe pod zaborami,“ povedal predseda parlamentnej komisie pre kultúru Jerzy Fedorowicz pri otváraní Roku Juliusza Słowackého a vyslovil nádej, že „... przyczyni się do popularyzacji twórczości wielkiego polskiego pisarza.“ S týmto želaním si aj na Slovensku pripomíname význam J. Słowackého pre rozvoj slovenskej literatúry a literárnych vzťahov.

Dlho bol na Slovensku neznámy. Záujem našich romantikov sa koncentroval hlavne na tvorbu Adama Mickiewicza, popri ňom – sporadicky – na predstaviteľov „ukrajinskej školy“ Malczewského a Goszczyńskiego. Diela J. Słowackého začali do slovenskej literatúry prenikať až na sklonku 19. storočia. Prvá koncentrovanejšia zmienka o Słowackom sa u nás objavila v roku 1873 v článku *Slovanskí básnici*, ktorý uverejnil Pavel Hečko v časopise „Orol“. Hečko v ňom takto charakterizuje jeho tvorbu:

„Juliusz Słowacki, génius hieroglyfický, to jest taký, ktorý i tajemství přírody a ducha vyčítat' zná, hrdý a smělý, závodil o přednost' so samým Mickiewiczem, fantastický a plný nadšení, který orlie křídla rozvil k smělému letu“.

Bezprostredne po Hečkovom článku vznikli na Slovensku prvé preklady zo Słowackého tvorby, básnické poémy *Arab*, *Mnich* (1874), *Otec útrapov v El-Arish* (1876), *Ján Bielecký*, *Hugo* (1876) a *Zmija* (1879). Všetky preložil Juraj Kello-Petruškin a všetky boli uverejnené v mesačníku „Orol“. Odtiaľ viedla priama cesta k Hviezdoslavovým prekladom.

Hviezdoslavove preklady boli prejavom nového prístupu k tvorbe J. Słowackého, v ktorom sa do centra pozornosti dostávala predovšetkým jeho reflexívna a meditatívna lyrika. V nej totiž možno nájsť najviac styčných bodov so slovenskou tzv. parnasistickou poéziou, ktorú u nás reprezentuje práve P. O. Hviezdoslav. Možno preto povedať, že cesta k Słowackému bola prirodzeným javom Hviezdoslavovho hľadania duchov príbuzných poetík,

u ktorých nachádzal umelecké zvýraznenie vlastných poetických predstáv a snáh.

Z tvorby J. Słowackého Hviezdoslav preložil básnické skladby *Hrob Agamemnona* (1902), *Otec zachvátených morom v El-Arish* (1902) a *Vo Švajčiarsku* (1915). Z hľadiska počtu neveľa, no nie počet rozhodol o význame týchto prekladov, ale ich výber, žánrový charakter, tematika a kvalita. V uvedených dielach Hviezdoslav citlivo a verne prenikol do výrazovej a významovej podstaty J. Słowackého, s ktorým sa duchovne stotožnil ako človek i ako umelec slova.

Nad Hviezdoslavovými prekladmi Słowackého poézie sa duchovne stretli dve vzdialené generácie: jedna vo veku patriarchov, druhá vo veku mládeneckého rozletu. Bolo medzi nimi veľa protichodností, sporov a odmietaní, no v hodnotení myšlienkovvej hĺbky a poetickej krásy sa vzáčne zhodovali. Poetika J. Słowackého – podobne ako v Poľsku – bola v období generačnej výmeny, ku ktorej došlo na sklonku 19. storočia, zjednocujúcim faktorom, ktorý vyrovnával ideové rozdiely literárnych skupín, škôl a smerov, a to tak, že ich naplňoval univerzálnymi (nadskupinovými a nadčasovými) hodnotami básnického umenia.

Hviezdoslavov prekladateľský čin mal pozitívny ohlas hlavne medzi stúpecami Slovenskej moderny, ktorí sa grupovali okolo literárnych mesačníkov „Prúdy“ a „Dennica“ (Krasko, Votruba, Slávik-Neresnický a iní). Svedčí o tom okrem iného Votrubov článok *Juliusz Slowacki*, uverejnený v „Dennici“ k 100. výročiu básnikovho narodenia, v ktorom Votruba vychádzal z pozícií tradicionalisticky orientovaného krídla poľských modernistov, nazývaných

neoromantikmi, a v ich duchu konštatoval:

„Čoho nedočkala sa poézia Słowackého od vrstovníkov, slávy a uznania, dostalo sa jej od nového pokolenia. Osud splnil básnikovi horúcu túžbu, ktorá neopúšťala ho od detstva. Obdaril ho poetickým životom a doprial mu posmrtnej slávy“.

Označenie „nové pokolenie“ sa fakticky týkalo autorov Mladého Poľska, no vo Votrubovej štylizácii sa chápalo ako označenie širšieho významu, teda aj ako nové pokolenie slovenských a českých adeptov básnického umenia. Potvrdilo sa to Neresnického prekladom Słowackého básne *Moja záveť*, v ktorej sú i takéto verše:

*Tu zanechám len verných druhov
krúžok malý,
čo znali oblúbiť si dušu moju hrdú;
a nedbám, čo aj nad truhlou
mi nikto nezažiali,
len keď som celkom splnil
božiu službu tvrdú.*

S týmto dedičtvom slovenská literatúra vstúpila do medzivojnového obdobia. V zmenenej politickej a spoločenskej klíme sa slovenským spisovateľom otvárali nové, dosiaľ nepoznané možnosti spisovateľskej a kultúrnej práce. Bezhlava sa vrhali do víru nových literárnych prúdov, hľadajúc spojivá s tým, čo sa v novej dobe považovalo za moderné a aktuálne. Preklady a články o Słowackom ani v tomto období nestratili myšlienkovú a umeleckú váhu, postupne sa však začali vnímať ako súčasť klasického dedičstva, a tým sa nevdojak izolovali od aktuálnych otázok literárnej tvorby. Prekonanie tohto javu priniesli až práce poľského lektora Władysława Bobeka (pôsobil v Bratisla-

ve v rokoch 1928-1939), ktorý presúval recepciu J. Słowackého do oblasti porovnávacieho výskumu slovensko-poľských literárnych a jazykových vzťahov. Porovnával Słowackého náhľady a diela s dielami štúrovcov, vyzdvihujúc progresívne prvky slovenskej a poľskej literárnej tradície. V jeho prácach sa vytvorili predpoklady pre komparatívny výskum Słowackého tvorby v širšom slovanskom kontexte. Na tomto základe sa po druhej svetovej vojne formovala na Slovensku vedecká polonistika, smerujúca k objektívnej interpretácii progresívnych javov slovenskej a poľskej literatúry.

Nová náplň vzťahov si vyžadovala nový prístup k J. Słowackému. K slovu sa dostala snaha o komplexný obraz Słowackého vo vyvinovom rámci slovensko-poľských vzťahov. Základy však už boli položené a na nich v nasledujúcich rokoch vznikali ďalšie preklady a články. S kompletizáciou pohľadu došlo k rozšíreniu foriem recepcie. Prelomovým bodom nástupu bol rok 100. výročia Słowackého smrti (1949). Pri tejto príležitosti vyšiel na Slovensku Hollého preklad biblickej poémy *Anhelli* (1949), doplnený vynikajúcim doslovom Jozefa Bánskeho, v ktorom čítame:

„Chcel byť Poliakom a stal sa Európanom; prehovoril poľsky a porozumeli mu v celej Európe. Svetovosť mu bola osudom. Až prvá na európskej škále budujúca básnická generácia poľská koncom

19. storočia pasovala ho na básnika prvej veľkosti a postavila hneď vedľa Mickiewicza...“ (str. 82).

Druhým uzlovým bodom slovenského záujmu o Słowackého bol rok 1959. Opäť vzniklo veľké množstvo článkov a opäť vyšiel aj jeden knižný preklad: *Balladyna* (prel. Vojtech Mihálik). V nasledujúcom roku bola *Balladyna* inscenovaná v SND (premiéra sa uskutočnila 22. októbra 1960). Pri tejto príležitosti vyšlo druhé vydanie Słowackého diela, doplnené poznámkovým aparátom a doslovom Rudolfa Turňa, tiež druhá vlna článkov a recenzií z pier významných slovenských polonistov a slavistov (J. Sedlák, V. Mihálik, R. Turňa, Z. Rampák, P. Palkovič, P. Winczer a iní). K slovu sa prihlásila i literárna veda, reprezentovaná dielami Antona Boleka (*K Hviezdoslavovým prekladom z J. Słowackého*) a poľského slovakistu, profesora Varšavskej univerzity Józefa Magnuszowského (*Prvé ohlasy poézie J. Słowackého v Čechách a na Slovensku; J. Słowacki v západoslovanských literatúrach*), naposledy i štúdiami Petra Kášu (*Słowacki na Slovensku*) a autora tohto článku (*Od Mickiewicza k Słowackému*). Tieto práce, naplnené integrovaným prístupom k aktuálnym a tradičným hodnotám, možno právom považovať za organické vyvrcholenie vzťahu, ktorým sa slovenská polonistika prihlasuje k poľským oslavám Roku Juliusza Słowackého.

Jozef Hvišč

85. výročie polonistiky na Univerzite Komenského v Bratislave

Najstaršia slovenská univerzita – Univerzita Komenského v Bratislave oslavuje v júni 2009 svoje 90. výročie. Hneď po vzniku prvej Československej republiky bol 27. júna 1919 podpísaný zákon o založení prvej slovenskej univerzity – Univerzity Komenského.

Už v roku 1921 sa otvorili brány novovzniknutej Filozofickej fakulty, kde od samého začiatku bol vytvorený Slovanský seminár, pri ktorom sa začali formovať slavistické odbory. Prvý poľský lektor prišiel na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v akademickom roku 1923/1928. Bol ním dr Jerzy Pogonowski. Na UK doteraz pôsobilo 17 poľských lektorov. Lektori sú spravidla vysielaní na 3–4 roky. Najdlhšie pred vojnou pôsobil v Bratislave docent Władysław Bobek, ktorý zahynul v Auschwitz. Aj jeho zásluhou Poľiaci spoznali slovenskú literatúru a slovenské reálie. Po vojne najdlhšie pôsobila na bratislavskej univerzite profesorka Halina Janaszek-Ivaničková. Kontinuita vysielania lektorov z Poľska bola prerušená iba cez druhú svetovú vojnu, ale od roku 1949 znovu prichádzajú do Bratislavy poľskí lektori. V nasledovných riadkoch sú mená povojnových lektorov:

mgr Ziemowit Mikołajtyś (1949–1953)
 dr Zenon Sobierajski (1953–1956)
 prof. dr hab. Halina Janaszek-Ivaničková (1956–1974)
 prof. dr hab. Krzysztof Krasuski (1974–1976)
 dr Franciszek Sowa (1976–1978)
 dr Krystyna Kwaśniewska-Mzyk-Nowik (1978–1980)
 dr Jan Dutkowski (1980–1986)

dr Zdzisław Marcinów (1986–1989)
 mgr Michał Dalecki (1989–1990)
 prof. dr hab. Andrzej Markowski (1990–1991)
 dr Andrzej Niewiadowski (1991–1993)
 dr Elżbieta Orwińska-Ruziczka (1993–1998)
 dr Bożena Cząstka-Szymon (1998–2000)
 dr Maria Magdalena Nowakowska (2001–2007)
 dr Kinga Wawrzyniak od 2007

Ako samostatný študijný odbor sa polonistika konštituovala v roku 1958. Od tých čias sa polonistika otvárala každý 3. – 5. rok ako odborné, učiteľské a dnes translatologické štúdium. Práve v tomto školskom roku ukončí štúdium 19 polonistov. Títo v translatologickej špecializácii mali poľštinu spojenú s angličtinou a nemčinou. Do dnešného dňa vyštudovalo polonistiku okolo 150 absolventov Filozofickej fakulty. Uplatnenie s poľštinou našli ako vysokoškolskí i stredoškolskí pedagógovia, prekladatelia a tlmočníci, vedeckí pracovníci a pracovníci mnohých kultúrnych i spoločenských inštitúcií, a niekoľkí sa uplatnili aj v diplomacii. Okrem odboru katedra ponúka ako celofakultný výberový predmet „Slovanský jazyk“ aj poľštinu. Je to viacsemestrálny kurz, v ktorom študenti získajú základné informácie z jazyka, literatúry, kultúry a histórie. O dianie v Poľsku je stále veľký záujem, svedčia o tom aj počty prihlásených – každoročne okolo 50–60 študentov.

Polonisti z Katedry slovanských filológií FF UK dlhé roky rozvíjajú vedeckovýskumnú spoluprácu so slavistickými a po-

lonistickými pracoviskami na poľských, českých a iných zahraničných i domácich univerzitách (Varšava, Krakov, Katowice, Lodž, Vroclav, Lublin, Tokio, Nancy, Budapešť, Debrecén, Lipsko, Lubľana, Sofia, Záhreb, Olomouc, Brno, Ostrava, Praha, Prešov a iné). Vydávajú zborníky, organizujú medzinárodné konferencie a sympóziá, aktívne pracujú v rôznych vedeckých i odborných komisiách doma i v zahraničí. Zúčastňujú sa na študijných a prednáškových pobytoch v rámci programov Erasmus, Ceepus a spolupracujú na spoločných projektoch.

Aj keď počtom pracovníkov malá filológia, ale výsledky jej práce tvoria významnú zložku vo vedeckej, odbornej, publikačnej a pedagogickej práci fakulty a tým prispievajú k zviditeľňovaniu celej univerzity.

Pri 80. výročí usporiadala Katedra slovanských filológií, kde je polonistika jednou z troch nosných filológií, slávnostné stretnutie pracovníkov katedry a bývalých poľských lektorov, ktorí významne prispeli k rozvoju polonistického a slavistického štúdia i výskumu. Celé podujatie bolo zahrnuté do Dní poľskej kultúry na

Slovensku a zúčastnilo sa na ňom viac ako 50 hostí. Z povojnových 13 lektorov ich prišlo sedem, jeden nežije a jeden má 90 rokov. Hlavný referát *O význame poľského jazyka vo svete a o jeho histórii v zahraničí* predniesol profesor W. Miodunka z Jagelovskej univerzity v Krakove, ktorý je profesorom poľského jazyka a vedúcim celoštátnej Komisie pre udeľovanie certifikátov zo znalosti poľského jazyka. Z jeho referátu sa mnohí dozvedeli o šírení poľštiny do celého sveta a o polonistických pracoviskách na poľských i zahraničných univerzitách. Podľa jeho slov bolo toto originálne stretnutie bývalých lektorov na mieste svojho pôsobenia prvým stretnutím v histórii poľských lektorátov vo svete – a tých je nemálo. Lektori, ktorí u nás pôsobili, mali po prvýkrát možnosť navzájom sa stretnúť, spoznať sa a odovzdať si svoje skúsenosti.

Terajšie „polookrúhle“ výročie si Katedra slovanských filológií pripomenie vydaním zborníka príspevkov slovenských a zahraničných polonistov, medzi ktorými samozrejme nechýbajú i bývalí lektori.

Marta Pančíková

Międzynarodowa konferencja naukowa Z warsztatu współczesnego słowacysty (Kraków 2008)

W dniach 21–22 listopada 2008 roku w Krakowie odbyła się, zorganizowana przez Katedrę Filologii Słowackiej Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, międzynarodowa konferencja naukowa *Z warsztatu współczesnego słowacysty*. Konferencja ta, przygotowana w czterdziestą rocznicę powstania

w Uniwersytecie Jagiellońskim studiów słowacystycznych jako pełnych, pięcioletnich studiów magisterskich, zgromadziła badaczy z najważniejszych krajowych i słowackich slawistycznych ośrodków akademickich i naukowych. W założeniu organizatorów stanowić miała nie tylko swego rodzaju podsumowanie dotychczas-

sowych badań, ale przede wszystkim powinna stworzyć okazję do zaprezentowania aktualnych problemów oraz umożliwić dyskusję na temat wykorzystywanych strategii badawczych, problemów metodologicznych oraz wyzwań, jakie przed badaniami słowacystycznymi, czy szerzej – sławistycznymi – pojawiają się współcześnie.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonała prof. dr hab. Marcela Świątkowska, dziekan Wydziału Filologicznego UJ, podkreślając m.in. duże znaczenie tego rodzaju spotkań, służących integracji środowisk naukowych, rozwijaniu współpracy i wymianie doświadczeń. W imieniu organizatorów natomiast powitała zgromadzonych gości prof. UJ dr hab. Halina Mieczkowska, kierownik Katedry Filologii Słowackiej, która w swoim wystąpieniu przypomniała również historię krakowskiej słowacystyki, począwszy od jej założeń w formie lektoratów języka słowackiego i okazjonalnych badań nad językiem i literaturą, poprzez powołanie regularnych studiów słowacystycznych w 1968 roku, po dzisiejszy ich kształt. W części oficjalnej głos zabrał również konsul generalny Republiki Słowackiej w Polsce, Ivan Horský, wyrażając satysfakcję z powodu ciągłego zainteresowania problematyką słowacką w Polsce oraz nadzieję, że zainteresowanie to będzie odznaczało się tendencją wzrostową.

W trakcie obrad plenarnych, odbywanych w Auli Collegium Novum, wygłoszonych zostało pięć referatów. Prof. UJ dr hab. Halina Mieczkowska przedstawiła tekst *Konkurencja zapożyczeń ze słownictwem rodzimym (na materiale języka słowackiego)*, dr hab. Jaroslav Lipowski

zaprezentował referat *O slovenskom jazykovom ochranárstve*, zagadnienia teoretyczne, poparte obszernym materiałem analitycznym, znalazły się w wystąpieniu prof. dr hab. Jána Sabola *Slabika ako východisko porovnávacieho lingvistického výskumu*, natomiast kwestie rozwoju języka słowackiego w środowiskach obcojęzycznych stanowiły główny temat referatu prof. dr hab. Miroslava Dudoka *Vývin slovenčiny v zahraničí a preventívna lingvistika* (ze względu na nieobecność prof. M. Dudoka, tekst odczytał mgr A. Horák). Jedynym wystąpieniem literaturoznawczym w plenarnej części obrad był syntetyczny, a przy tym niezwykle bogaty materiałowo referat doc. dr hab. Marty Součkovéj *K axiologii slovenskej prózy po roku 1989*. Konferencja kontynuowana była tego samego oraz następnego dnia w Bibliotece Jagiellońskiej, w dwóch sekcjach – literaturoznawczej i językoznawczej (w tym glottodydaktycznej).

Zakres tematyczny referatów literaturoznawczych był bardzo szeroki, począwszy od zjawisk XIX-wiecznych, poprzez problematykę literatury najnowszej, po zagadnienia teatrolologiczne oraz kwestie przekładu i recepcji.

Słowackie odrodzenie narodowe, rozpatrywane w kontekście rozwoju słowackiej kultury i tożsamości narodowej, nadal stanowi interesujący problem badawczy, czego dowiodły referaty doc. dra hab. Petra Kášy *Česko-slovanský sen versus uhorsko-slovenská realita (Dva variant prezentovania „slovenskosti” – P. J. Šafárik a J. M. Hurban)* oraz mgr Aleksandry Mičolajczyk *Jeruzalem utracone. Przestrzeń słowiańska w listach Pavla Jozefa Šafárika do Jána Kollára*. Problemów rozwoju

literatury słowackiej XIX wieku dotyczyły jeszcze dwie prezentacje – wybrane aspekty kompozycyjne twórczości E. Kubániego omówił prof. dr hab. Ján Gbúr w wystąpieniu *Modelovanie personálnej témy v Kubániho básnickej skládbe „Radziwilłowna, kráľovná poľská”*, natomiast hermeneutyczny sposób odczytania niepublikowanego tekstu J. Záborskiego przedstawiła mgr Anna Kobylińska w referacie *Labirynty herezji w twórczości Jónáša Záborskiego (na podstawie rękopisu „Vstúpenie Krista do Rája”)*.

Problematyczną kwestię typologii tekstów poetyckich okresu Slovenskej modernej podjęła dr hab. Barbara Suchoń-Chmiel w pracy *Symbolizm czy impresjonizm? Dwa spojrzenia na słowacki modernizm* (ze względu na nieobecność dr hab. B. Suchoń-Chmiel tekst odczytał dr R. Majerek). Interesującą perspektywę badawczą zaproponowała doc. dr hab. Oľga Sabolová w referacie *Protiklad domova a cudziny v slovenskej literatúre*, przytaczając liczne przykłady utworów (głównie międzywojennych, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Jána Hrušovskiego) realizujących tytułową opozycję, natomiast kwestie związane z kształtowaniem przestrzeni miasta w debiucie R. Slobody zaprezentował prof. dr hab. Józef Zarek w wystąpieniu *Ostrava w powieści Rudolfa Slobody „Narcis”*.

Zagadnieniom literatury najnowszej poświęcone zostały dwa referaty – związane ze współczesnymi mediami elektronicznymi nurt literatury ergodycznej omówiła, zwracając uwagę zarówno na aspekt teoretyczny, jak i konkretne realizacje, dr Bogumiła Suwara w tekście *Slovenská ergodická literatúra – náčrt problematiky*,

natomiast sposoby prezentacji intymnego doświadczenia człowieka, jego cielesności i seksualności były tematem referatu dra Rafała Majerka *Przeźrenie intymności we współczesnej prozie słowackiej*.

Spektrum podejmowanych podczas konferencji problemów poszerzone zostało o kwestie teatrolologiczne dzięki wystąpieniu dra Mirona Pukana *Slovenská dramatika a prístupy divadelnej alternatívy na rozhraní tisícročí*, który omówił rozwój współczesnego teatru słowackiego, zwłaszcza jego nurtu alternatywnego. Wśród zaprezentowanych referatów nie zabrakło również częściowego podsumowania dotychczasowych badań słowacystycznych; ten swego rodzaju bilans przedstawiły dr Lucyna Spyryka i dr Marta Buczek pod tytułem *Badania śląskich słowacystów nad przekładem i recepcją literatury słowackiej w Polsce*. W bloku literaturoznawczym znalazło się również miejsce na słowackie spojrzenie na literaturę polską, mianowicie tekst Marka Mitki *K monumentalizácii krajiny v prozaických textoch Andreja Stasiuka*.

Podobną różnorodnością tematyczną, jak również metodologiczną odznaczały się referaty wygłoszone w sekcji językoznawczo-glottodydaktycznej. Warto podkreślić przy okazji, że językoznawcy zdecydowanie częściej niż literaturoznawcy przyjmują komparatystyczny punkt widzenia, w konfrontatywny sposób przedstawiając wybrane zagadnienia języka słowackiego i polskiego.

Aspekt konfrontatywny szczególnie wyeksponowany został w następujących wystąpieniach: dr Lenki Ptak *Slovotvorná produktivita slovenských adjektív na –tel’ný a poľských adjektív na –alny*; dr Marioli

Szymczak-Rozlach *Zjawisko eufemizacji w języku (ze szczególnym uwzględnieniem języka słowackiego i polskiego)*; dr Marianny Sedlákovéj *Symetria a asymetria vo vzťahu slovenských a poľských frazém*; dr Elżbiety Orwińskiej *Homonimiczne związki frazeologiczne w języku czeskim, słowackim i polskim*; dr hab. Marii Papierz *Granice anafory w tekście (na materiale słowackim i polskim)* oraz mgr Henriety Piškaninovej *Obraz człowieka w słowackich i polskich związkach frazeologicznych z komponentami zwierzęcymi*.

Niezwykle cenne, przede wszystkim ze względu na możliwość ich praktycznego wykorzystania, uwagi i pomysły znalazły się w referatach poświęconych kwestiom glottodydaktycznym. Doc. dr hab. Jana Pekarovičová w wystąpieniu *Slovenčina v (didaktickej) praxi* przedstawiła ogólny zarys problemów związanych z nauczaniem języka słowackiego jako obcego, zagadnienia bardziej szczegółowe znalazły się natomiast w kolejnych referatach: doc. dr hab. Evy Tibenskiej *Koncept gramatiky slovenčiny pre cudzincov* (ze względu na nieobecność doc. E. Tibenskiej referat przeczytała doc. J. Pekarovičová), mgr Vlasty Juchniewiczovej *Hodnotenie vo výučbe cudzích jazykov* oraz mgra Alexandra Horáka *Polsko-slovenská interferencia vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka*.

Interesujące spojrzenie na funkcjonowanie języka w kulturze, w pewien sposób inspirowane doświadczeniami socjolingwistyki, znalazło się w tekstach prof. dr hab. Bożeny Rejakowej *Kolorowe pisma jako źródło poznania podobieństw i różnic języków i kultury* (ze względu na nieobecność prof. B. Rejakowej referat odczytała

mgr M. Gromadzka) oraz mgr Lujzy Urbancovej *Rodový diskurz v slovenčine*.

Ponadto w sekcji językoznawczej pojawiły się problematyka translatologiczna, zaprezentowana przez mgr Magdalenę Gromadzką w wystąpieniu *Problemy w tłumaczeniu terminów fachowych na przykładzie nazw gatunków dziennikarskich*, kwestie języka nowych mediów, omówione przez Rafała Brackiego w referacie *Nowa odmiana języka słowackiego – język komunikacji elektronicznej* oraz, wykraczające poza wąsko rozumiane językoznawstwo, zagadnienia polityki językowej, które przedstawił Robert Wilgocki w tekście *Słowacka polityka językowa w realiach Unii Europejskiej*. Warto podkreślić, że dwaj ostatni z wymienionych tu uczestników są jeszcze studentami slawistyki; umożliwienie im prezentacji własnych spostrzeżeń na międzynarodowym forum naukowym uznać można za godny uwagi gest ze strony organizatorów konferencji.

W prowadzonych podczas obrad dyskusjach pojawiły się nie tylko uzupełnienia i komentarze do konkretnych kwestii przedstawionych w referatach, ale także rozważania na tematy ogólniejsze, dotyczące m.in. wykorzystywania w badaniach słowacystycznych najnowszych propozycji teoretycznych i metodologicznych oraz wyraźnej tendencji do interdyscyplinarności prowadzonych prac, a tym samym odejścia od „klasycznego” literaturoznawstwa i językoznawstwa.

Zorganizowana w Krakowie konferencja pokazała, że przed badaniami słowacystycznymi stoi jeszcze wiele zadań, a zarysowane perspektywy badawcze, dotyczące zarówno zjawisk najnowszych, jak i tych problemów, które, wydawać by się

moglo, zostały dokładnie opisane i niejako „wyczerpane”, pozwalają przypuszczać, że wkrótce pojawi się konieczność przygotowania kolejnego spotkania. W oczekiwaniu na nie zainteresowani problematyką słowacystyczną badacze będą mogli

sięgnąć do tomu, gromadzącego teksty z konferencji *Z warsztatu współczesnego słowacysty*, który wkrótce ukaże się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rafał Majerek

Slavistika na Prešovskej univerzite (23. – 24. 4. 2009)

V dňoch 23. – 24. apríla 2009 Katedra slavistiky (Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky) Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity zorganizovala medzinárodnú vedeckú konferenciu „Slavistika v premenách času“. Konferencia sa konala pri príležitosti 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na tejto univerzite a nedožitého 100. výročia narodenia významného slovenského jazykovedca prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc.

Katedra slavistiky okrem uvedeného lektorátu slavistiky poskytuje aj štúdium bieloruského a bulharského jazyka. Vďaka tomu sú na katedre slavistiky zastúpené jazyky zo všetkých troch skupín slovanských jazykov – západnej, východnej a južnej.

Z troch vyššie spomínaných lektorátov slovanských jazykov je najstarším lektorát poľského jazyka. Otvorený bol v roku 1969 pri Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty a 1. septembra 1993 sa stal základom pre novozriadenú katedru slavistiky. V školskom roku 1996/97 sa katedra rozšírila aj o štúdium bieloruského a bulharského jazyka.

Od obdobia vytvorenia poľského lektorátu prešlo teda už štyridsať rokov a za celý čas jeho existencie tu pôsobilo jede-

násť lektorov, ktorí pochádzali z rôznych univerzít a kútov Poľska. Boli to mgr Danuta Abrahamowicz (1970–1972) z Jagelovskej univerzity v Krakove, dr Jan Dutkowski (1972–1973) zo Sliezskej univerzity v Sosnovci, dr Henryk Pustkowski (1973–1976) z Univerzity v Lodži, mgr Waldemar Zamlewski (1976–1980) z Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani, mgr. Władysław Wójtowicz (1980–1984) z Vysokej školy pedagogickej v Rzeszowe, dr Bogdan Owczarek (1984–1986) z Varšavskej univerzity vo Varšave, mgr Kazimierza Buda (1986–1989) z Inštitútu poľštiny pre cudzincov v Lodži, mgr Wirginia Mirosławska (1989–1994) z Univerzity v Lodži, dr. Barbara Maciejewska (1994–1999) z Inštitútu poľštiny pre cudzincov v Lodži, mgr Agáta Hrkľová (2000–2004) z Jagelovskej univerzity v Krakove a súčasná lektorka dr Bożena Kotuła (od roku 2004) z Univerzity Marie Curie-Skłodowskej v Lubline.

Konferencia „Slavistika v premenách času“ sa začala 23. apríla 2009 na pôde Rektorátu Prešovskej univerzity, kde sa uskutočnilo aj oficiálne prijatie veľvyslanca Bulharskej republiky v SR dr. Ognjana Gärkova a chargé d'affaires Bieloruskej republiky v SR dr. Viktora D. Navrockého rektorom Prešovskej univerzity prof.

PhDr. René Matlovičom, PhD. Účastníkov konferencie pozdravili a privítali aj dekan Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc., riaditeľka Inštitútu ukrajínistiky, rusistiky a slavistiky a za organizátorov konferencie vedúca katedry slavistiky prof. PhDr. Júlia Dudášová, CSc. V otváracjej časti konferencie vystúpili aj predstavitelia Bulharskej a Bieloruskej republiky akreditovaní v SR. Pozvanie na konferenciu – okrem uvedených hostí – prijali aj slavisti a slovakti z Poľska, z Bulharska, z Maďarska, z Česka a Ukrajiny. Konferencie sa zúčastnili aj pracovníci z inštitúcií na Slovensku, zo Slavistického ústavu J. Stanislava SAV, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzity.

Po slávnostnom otvorení konferencie prebiehal program v dvoch sekciách, a to konkrétne v sekcii jazykovednej a sekcii kulturológie a literárnej vedy. V rámci oboch sekcií vystúpili účastníci konferencie s príspevkami zodpovedajúcimi zameraniu sekcií. Boli to referáty venujúce sa slovanskej a karpatskej dialektológii (J. Dudášová, P. Žigo, M. Čižmárová), konfrontačnej gramatike slovanských jazykov (M. Papierz, K. Vačkova – V. Vačkov, I. Savova, N. Nikolov, V. Lašuk, Cz. Lachur, B. Kotuľa, M. Vojteková, G. Imrichová), problematike jednotlivých slovanských jazykov a ich systémovým súvislostiam (I. Bej, A. Plišková, K. Koporová), paleoslovenistike (M. Štec, V. Kocvár, L. Krutská), osobnostiam slovanských jazykovedcov (J. Doruľa, L. Bartko, I. Džundová), onomastike

(M. Čurová) a kulturológii (M. Žiláková). V sekcii literárnej vedy odzneli príspevky venované širokej škále tém a osobností slovanských literatúr, ktoré prezentovali: R. K. Széman, P. Káša, R. Radzik, I. Mikušiak, J. Milčakov, A. Valcerová, M. Enčev, M. Součková, M. Mitka.

Súčasťou osláv výročia založenia katedry slavistiky a zároveň sprievodnými akciami konferencie boli aj výstavy a prezentácie nových knižných publikácií. 16. – 30. apríla 2009 sa uskutočnila výstava posterov „Stredoveké dedičstvo Bulharska“, organizovaná Katedrou slavistiky v spolupráci s Bulharským kultúrnym inštitútom v Bratislave a v dňoch 1. – 31. mája 2009 prebiehala výstava „Warszawiacy. Warszawa w latach 1918–1939 na starych fotografiach“, organizovaná katedrou slavistiky a Poľským inštitútom v Bratislave. Obidve výstavy sa konali na pôde Prešovskej univerzity. Súčasťou konferencie boli prezentácie *Poľsko-slovenského slovníka právnickej a ekonomickej terminológie* (prezentovala jedna z jeho autoriek dr. hab. Maria Papierz) a monografie mgr. Marty Vojtekovej, PhD. *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine*.

Vedecká konferencia „Slavistika v premenách času“ s početnou účasťou domácich i zahraničných reprezentantov a so zaujímavými sprievodnými podujatiami bola zameraná nielen na dokumentáciu doterajšieho vývinu slavistiky na východnom Slovensku, ale aj na projektovanie tohto štúdia a výskumu v rokoch súčasných i budúcich.

Miroslava Čurová

V máji sme prežívali drámy s dámami pri mocca káve Host'ovanie Bábkového divadla na Rázcestí v Katoviciach

Stretnutí s múdrymi a zaujímavými ľuďmi nikdy nie je dost'. A tiež nikdy nie je dost' vzájomných výmen skúseností, vedomostí či názorov. Ak sa všetko spojí dokopy a pridá sa ešte súťaž, motivujúce ocenenia a inšpirujúce divadelné predstavenie, potom je na svete podujatie, na ktoré sa nezabúda. Aspoň dúfam.

V polovici mája tohto roku sme sa v Katoviciach v Galérii Ateneum zišli na odovzdávaní cien celoštátnej súťaže v umeleckom preklade poézie a prózy zo slovenčiny do poľštiny, do ktorej sa zapojilo 9 študentiek a študentov z troch poľských univerzít (Sliezska univerzita v Katoviciach, Jagelovská univerzita v Krakove, Vroclavská univerzita vo Vroclave). Úlohou súťažiacich bolo preložiť „povinné“ prozaické alebo poetické texty a ďalší text podľa vlastného výberu. Porota v zložení dr Lucyna Spyrka, predsedníčka, dr Marta Buczek, a dr Konrad Włodarz, ocenila tri súťažiaci – najvyššiu priečku obsadila Elżbieta Biniecka, študentka Sliezskej univerzity, za ňou sa umiestnila Katarzyna Dudzic z Vroclavu a ďalšou ocenenou sa stala Olga Stawińska z Krakova. Ceny okrem predsedníčky poroty odovzdávala PhDr. Helena Jacošová, riaditeľka Slovenského inštitútu vo Varšave, a honorárny konzul Slovenskej republiky v Poľskej republike Marian Czerny. Odmeny pre najlepšie boli skutočne hodnotné a zdá sa, že aj motivujúce pre súťažiacich v ďalšom ročníku. Okrem knižných cien v podobe kníh, bez ktorých sa žiadna prekladateľka a prekladateľ nezaobíde, čiže slovníkov, dostali víťazky pobyt na letnej škole slo-

venského jazyka Studia Academica Slovaca, za prvé miesto bola udelená stáž na Veľvyslanectve Slovenskej republiky vo Varšave alebo v Slovenskom inštitúte vo Varšave a tiež hodnotná vecná cena od honorárneho konzula.

Každá súťaž je výnimočná a najmä pre ocenených nezabudnuteľná, avšak tento ročník si uchováme v pamäti aj v spojení s divadelným predstavením Mocad(r)ámy Bábkového divadla na Rázcestí z Banskej Bystrice, ktoré sa uskutočnilo vďaka finančnej podpore Slovenského inštitútu vo Varšave. Dôvodov na pozvanie tohto súboru bolo niekoľko, spomeniem aspoň niektoré, ktorými sa divadlo zaraďuje medzi jedinečné na Slovensku: divadlo aktívne spolupracuje v projektoch s vysokoškolskými inštitúciami, predovšetkým s Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici a s Akadémiou umení v Banskej Bystrici; významná časť jeho tvorivej aktivity je zameraná predovšetkým na ženy a ženskú skúsenosť v rôznych podobách. Takto orientované projekty prebiehajú od 90. rokov 20. storočia – spomeniem úspešný projekt Šamanky, jeden z výsledkov projektu – predstavenie Neplač, Anna – je stále mimoriadne úspešnou súčasťou repertoáru divadla; ďalej nasledoval projekt Predavačky príbehov – o slovenských a amerických spisovateľkách, v rámci neho vznikli štyri predstavenia s aktívnou účasťou študentiek Univerzity M. Bela; nedávno sa skončil projekt www.ruzovyamodrysvet.sk, primárne zameraný na rodovo citlivú pedagogiku a všeobecne na rodové stereotypy. Ostatným projektom, realizovaným

v súčasnosti, je štúdio TWIGA (*Theater – Women – Improvisation – Gender – Action*) – herečky a študentky herectva sa spolu s Ivetou Škripkovou – riaditeľkou divadla, scenáristkou a režisérkou – venujú aktuálnej ženskej skúsenosti. Výsledkom projektu sú zatiaľ tri predstavenia, druhé v poradí sme si pozreli v Katoviciach. Je to úspešné predstavenie, v ktorom herečky a študentky – twiggy a matróny – v malých drámach predstavujú rôznorodé ženské životné strasti, „kladú otázky o zmysle života v ženskej koži, o význame tichých, neviditeľných, ale mocných spoluhráčov, akými sú okolnosti, okolie a tradičné názory a výchova, ktoré nepozorovane zasahujú do života žien“ (Bulletin k predstaveniu). Sila hereckých výpovedí je umocnená faktom, že ide o autentické príbehy, zážitky a skúsenosti, ktoré boli výsledkom emocionálnych hereckých cvičení. Výslednú scenáristickú a režijnú podobu dala príbehom Iveta Škripková – na Slovensku známa a oceňovaná autorka a režisérka. „Mocad(r)ámy boli pre mňa dôležité, lebo herečky – ženy v rôznom veku uvažovali o sebe a o svojom živote v ženskej koži v širokom spektre od zdanlivo banálnych chvíľ (napr. prvá láska, sny, schudnutie) po významné udalosti života (pôrod dieťaťa, ovdovenie, staroba). ... Rozprávania sa transformuje na pozitívnu činnosť, na hranie divadla ženskej skúsenosti a zážitkov. Oslobodzuje.“ (Škripková, Bulletin k predstaveniu).

Predstavenie zaujalo, vyprovokovalo, rozveselilo aj rozplakalo, nahnevalo aj potešilo. V publiku sedeli predovšetkým študentky a študenti slovakistiky zo Sliezskej univerzity – pre nich to bolo vyvrcholenie dlhšej práce s textom hry a diskusie o ňom.

Na hodinách konverzácie zo slovenčiny čítali a interpretovali jednotlivé časti a počas predstavenia si mohli konfrontovať svoje predstavy a pochopenie textu s divadelnou realizáciou. Študentky a študenti štvrtého ročníka sa so svojou pedagogičkou dr Martou Buczek venovali prekladu textu hry do poľštiny – tento text slúžil ako „pomôcka“ pre neslovakistov, ale verím, že si nájde aj svoje ďalšie využitie. Na diskusii „O predstavení po predstavení“ sa účastníci dozvedeli informácie nielen o divadle, ale predovšetkým o projekte, o rodovo citlivom divadle a jeho výrazových prostriedkoch, o témach, ktoré sa zadierajú pod kožu ako trieska, ale aj o tom, či je jednoduché hrať vlastné zážitky. Zo študentských reakcií na predstavenie vyberám:

Mala som možnosť uvidieť hru herečiek, ktoré nám chceli predstaviť krátke príbehy obyčajných žien. Všetky minidrámy sa ich osobne dotýkali, a preto to bolo také realistické; hovorili o tom, s čím sa stretli vo svojom živote. Na druhej strane, každé takéto hranie je opätovné prežívanie celého príbehu, ale myslím si, že výsledkom je väčší odstup od seba samej. Celé predstavenie dalo možnosť uvidieť odlišné spôsoby vnímania sveta z hľadiska žien v rôznom veku – reprezentujúcich mladšiu a tiež staršiu generáciu.

Všetky príbehy sú na prvý pohľad obyčajné príbehy o zápase so životom. Vnímajúci divák ich pochopí ako výnimočnú príležitosť, aby porozmýšľal nad vecami, s ktorými sa určite stretáva, ale možno ich ani nevníma. ... Moju pozornosť najviac zaujala časť Pravá plavá. Rozprávania mladej blondínky presne ukazuje situáciu, keď sú múdri, inteligentní a zaujímaví ľu-

dia posudzovaní inak len preto, že sú napríklad krásni.

Pred predstavením sme analyzovali texty divadelného predstavenia. Myslel som si, že táto problematika nie je pre mňa a vôbec ma to nezaujalo. Problémy som pokladal za umelé a s takým presvedčením som išiel na podujatie. Dnes už viem, že som rozmýšľal úplne naopak. Prvou vecou, ktorá sa mi páčila, bolo miesto, kde sa predstavenie odohrávalo, lebo vytváralo špecifickú atmosféru. Druhou vecou bola bezprostrednosť v komunikácii medzi divákmi a herečkami, čo opäť vytvorilo mimoriadnu náladu podujatia. Treťou najdôležitejšou vecou bolo predstavenie, vďaka ktorému som zistil, že aj muži si z neho môžu niečo odniesť. Texty, ktoré sme analyzovali, vyzneli v podaní herečiek oveľa lepšie. Herecký výkon sa mi veľmi páčil. Po podujatí som rozmýšľal o situáciách, ktoré boli predstavené, o tom, čo je dôležité pre ženy v rôznych etapách života, aké vnútorné problémy musia riešiť a dokonca ich niekedy nemôžu ani ukázať navonok.

Myslím si, že prezentované problémy sa môžu týkať každej z nás, a postavy, ktoré ich predstavujú, nás inšpirujú k hlbšej reflexii. Predstavenie ukazuje, ako okolnosti, okolie či tradičné názory na výchovu silne ovplyvňujú náš život. Po predstavení sme mali možnosť rozprávať sa s herečkami a hercom. Dozvedeli sme sa množstvo zaujímavostí o predstavení, napríklad zmysel celého projektu. Tiež sme sa mohli pozrieť na herečky ako na obyčajných

ľudí. Dokonca som sa cítila ako s priateľkami na káve.

Predstavenie Mocad(r)ámy sa mi veľmi páčilo. ... Videla som príbehy, ktoré sa netýkajú mňa, ale sú typické pre súčasnosť. Posadnutosť štihlosťou, pekným a mladým telom ako u manekýnok, ktoré vidíme v televízii a v časopisoch. Zaobchádzanie so ženami ako so sexuálnymi objektmi bez charakteru a inteligencie. Ženy, pre ktoré je cieľom života nájsť si manžela, opustené ženy. Ženy odcudzované spoločnosťou, žijúce so žiarlivými manželmi, ktorí obmedzujú ich svet a kradnú im život. Ženy mysliace na všetkých, len nie na seba, žijúce pre všetkých, len nie pre seba. VMocad(r)ámach som videla životy mojich priateľiek, mojej mamy a sestry. Keď som sa pozerala na predstavenie, myslela som na ženy, ktoré poznám, a príbehy sa mi s nimi spojili. Ženy na celom svete majú podobné zážitky, ale každý príbeh je iný a osobitý.

Mocad(r)ámy vyvolali otázky – niektoré boli zodpovedané, iné nastolené – tak ako v každom inšpiratívnom umeleckom diele. Priblížili poľskému publiku, čo sa aktuálne deje v slovenskom divadle, a sprostredkovali autentickú skúsenosť s umením „od susedov“. Spojenie prekladateľskej súťaže a divadelného predstavenia vytvorilo výnimočné podujatie, na ktorom sa dôstojne prezentovali výsledky študentskej aktivity.

Lujza Urbancová

Prezentacje kultury słowackiej w Krakowie

W ciągu ostatniego roku odbyło się w Krakowie wiele imprez prezentujących kulturę słowacką. Wszystkie odbywały się dzięki staraniom bądź pod patronatem Konsulatu Generalnego Republiki Słowackiej w Krakowie.

PAŹDZIERNIK 2008

Cykl wydarzeń zainaugurował wernisaż wystawy malarstwa Gabriela Kosmały'ego w klubie Pergamin przy ulicy Brackiej. Wystawę zatytułowaną „Analogowe fotografie albo fotograficzne obrazy” można było podziwiać od 6 do 12 października. Wystawa ta została przeniesiona z galerii Dworu w Tomaszowicach, gdzie gościła wcześniej.

Niewątpliwym wydarzeniem październikowych dni kultury słowackiej był koncert twórczości wybitnego kompozytora, twórcy słowackiej opery narodowej, Eugena Suchoňa, zorganizowany z okazji setnej rocznicy urodzin artysty. Jego twórczość w sali koncertowej Akademii Muzycznej zaprezentowała trójka młodych artystów z Koszyc. Przed krakowską publicznością wystąpił najpierw dziecięcy chór Mária z Trstenej wykonując kilka utworów, w tym słowacką pieśń hymniczną *Aká si mi krásna*. Następnie na podium pojawili się soliści sceny operowej koszyckiego Teatru Państwowego: Aneta Mihálylová (sopran) oraz Ondrej Mráz (bas), którym towarzyszył na fortepianie Daniel Buranovský. Artysty wykonali między innymi duet Šteliny i Katreny z opery *Krutňava, Bačovské piesne* na baryton i fortepian oraz znaną arię Svätopluka z opery o tym samym tytule. Po zaprezentowaniu utworów z repertuaru

mistrza soliści wykonali kilka arii kompozytorów europejskich. Wydarzenie to uświetniła swoją obecnością córka zmarłego kompozytora, Danica Suchoňová-Štilichová.

Kolejnym wydarzeniem prezentującym krakowianom kulturę słowacką był wernisaż wystawy obrazów Petra Trembáča – rysownika, malarza, autora licznych ilustracji książkowych. Wernisaż odbył się 16 października w klubie U Louisa przy Rynku Głównym. Dopelnieniem wieczoru był koncert jazzowej formacji Peciego Uhra z Preszowa. Popradzkiego autora przedstawiła właścicielka Galerii U sediacého anjela z Kieżmarku, Carmen Kováčová, we współpracy z którą Konsulat planuje zorganizować kolejne prezentacje słowackiej sztuki zarówno w Krakowie jak i w Nowym Sączu oraz Gorlicach.

Po prezentacji słowackiego malarstwa, muzyki poważnej i jazzowej przyszła kolej na szeroko pojętą muzykę rozrywkową. Wychodząc na przeciw gustom młodych słuchaczy zaproszono dwa zespoły reprezentujące rockową i niezależną scenę słowacką. 29 października w klubie Lizard King przy ulicy św. Tomasza wystąpiły grupy Hvozď i Sako. Muzykę pierwszej z nich z lekko jazzującymi, niezwykle oryginalnymi melodiami, urozmaiconymi akordeonem i pianinem, można by określić mianem chanson underground. Brawurowy występ grupy spotkał się z gorącym przyjęciem ze strony publiczności. Występujący później zespół Sako zaprezentował zestaw żywiołowych rockowych piosenek. Koncert ten zamknął październikową prezentację słowackiej kultury w Krakowie.

Wszystkie wydarzenia cieszyły się sporym zainteresowaniem publiczności. W sposób przekrojowy została zaprezentowana słowacka scena muzyczna, dzięki czemu słuchacze różnych gatunków mogli znaleźć coś dla siebie. Każde z tych wydarzeń było doskonałym pretekstem do spotkania miłośników Słowacji i słowackiej kultury, których, jak pokazała ubiegłoroczna frekwencja, w Krakowie nie brakuje.

LISTOPAD – GRUDZIEŃ 2008

W dniach 24–25 listopada w murach Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Frycza Modrzewskiego odbyły się Dni Kultury Słowackiej zorganizowane przez KSW we współpracy z uniwersytetem w Ružomberku. Pierwszego dnia zaprezentowano wystawę grafiki Igora Piački oraz grafikę słowacką ze zbiorów Stowarzyszenia Międzynarodowego Triennale Grafiki w Krakowie. W ramach Dni Kultury Słowackiej zaprezentowano także słowackie rękodzieło artystyczne. Wszystkim tym wydarzeniom towarzyszył występ słowackiego zespołu folklorystycznego.

Kolejnym punktem programu był wykład dr Macieja Malinowskiego poświęcony podobieństwom i różnicom między językiem polskim i słowackim. Ciekawa była też dyskusja panelowa zatytułowana „Słowianie podobni, a jednak inni“, prowadzona przez studentów, zaś w stołowce można było spróbować specjałów kuchni słowackiej.

Ostatnie dni listopada przyniosły kolejne spotkanie z kulturą słowacką. Tym razem w krakowskim klubie Lokator odbył się I Festiwal Niezależnej Kultury Słowackiej SLOFFEST 2008, zorganizowany we współpracy z Instytutem Słowackim w

Warszawie i klubem Christiania z Preszowa.

W dniach 25–29 listopada zaprezentowano bogaty i różnorodny program, który przyciągnął wielu miłośników słowackiej muzyki, filmu, teatru i rysunku. Pierwszego dnia w podziemiach klubu otwarto wystawę ilustracji Katariny Ilkovičovej. Wernisaż został poprzedzony spektaklem *Lekcja* Eugène Ionesco w wykonaniu amatorskiego teatru DS Etudy w Kendicach. Na wielkie uznanie zasługuje brawurowa gra aktorów: Ondreja Gubača, Gabrieli Marcinkovej i Diany Laciakovej. Pierwszy wieczór zakończył rockowy koncert grupy Satin Lead.

28 listopada odbył się pokaz filmów nagrodzonych na I Międzynarodowym Festiwalu Animacji w Żylinie Fest Anča 2008 ze zwycięskim filmem Ivany Sebestovej *Štyri*. Film ten zdobył również nagrodę Błękitny Jabberwocky na XV Międzynarodowym Festiwalu Etiuda & Anima, który odbył się w Krakowie w dniach 14–21 listopada.

W ramach festiwalu SLOFFEST odbyły się ponadto dwa koncerty. 27 listopada zagrał dobrze już znany krakowski słuchaczom zespół Longital. Charakterystyczne brzmienie grupy od wielu lat fascynuje fanów tego bratysławskiego duetu. W swych utworach łączą wyszukane elektroniczne brzmienia z prostotą przekazu. Koncert zespołu zgromadził jak zwykle wielu słuchaczy. Festiwal zamknął koncert punkowej grupy KOLOVRAT. Podczas trwania całego festiwalu czynna też była księgarnia, w której zakupić można było pozycje z kanonu słowackiej literatury współczesnej. Jak obiecywali organizatorzy, kolejna edycja festiwalu odbyła się już na wiosnę.

Kolejnym słowackim akcentem w Krakowie był pokaz animacji słowackiej towarzyszący projekcjom polskich filmów konkursowych prezentowanych w ramach XIV Ogólnopolskiego Festiwalu Autorskich Filmów Animowanych OFAFA, który odbył się w dniach 11-13 grudnia. Projekcje odbywały się równolegle w podgórskim kinie Wrzos oraz w klubie Lokator. Obok prezentowanych już wcześniej w ramach SLOFFESTU najlepszych filmów I Międzynarodowego Festiwalu Animacji Fest Anča w Żylinie przedstawiono 13 grudnia w kinie Wrzos panoramę nowej animacji słowackiej „Animowani sąsiedzi”. W ramach pokazu można było obejrzeć najciekawsze filmy młodych twórców słowackich, m.in. *Wypadek* Weroniki Obertovej, *Fat Fatal* Michaeli Čopíkovej, *W konserwie* Alicy Gurinovej czy *Mój Leonardo* autorstwa nagrodzonej na festiwalu Fest Anča Ivany Sebestovej.

LUTY – KWIECIEŃ 2009

5 lutego w galerii Panorama w Tomaszowicach odbył się wernisaż wystawy Igora Piački. Słowacki artysta jest absolwentem wydziału grafiki w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (VŠMU) w Bratysławie, oraz Królewskiej Akademii Royale des Beaux Arts w Brukseli, członkiem grupy grafików G-Bod, Towarzystwa Hollar i Towarzystwa Grafików. Ten wybitny uczeń Albina Brunovskiego zajmuje się malarstwem, grafiką i rysunkiem, był wielokrotnie nagradzany w kraju i za granicą. Jego obrazy wywołują niepokój przez umiejętnie zaburzenie harmonii i łączenie przeciwieństw – brzydoty i piękna, światła i cienia, pierwiastka kobiecego i męskiego. Pozycję artysty potwierdza szereg wystaw

zorganizowanych w Czechach, Holandii, Afryce Południowej, Rosji, Niemczech, Chinach, Turcji, Austrii, Wielkiej Brytanii, Polsce. Patronat nad wystawą objął Generalny Konsulat Republiki Słowacji w Krakowie.

Kolejnym wydarzeniem prezentującym kulturę słowacką był wieczór literacki, który odbył się 15 marca w klubie Lokator. Głównym organizatorem spotkania było Koło Naukowe Studentów Wiedzy o Kulturze oraz portal literarny klubsk. Gośćmi spotkania byli: pisarz Vladimír Balla, wydawca literatury słowackiej, właściciel wydawnictwa LCA Koloman Kertész Bagala oraz tłumacz literatury słowackiej Jacek Bukowski. Wydawnictwo LCA, założone w 1991 roku, jest jednym z niewielu zainteresowanych promowaniem wyłącznie literatury słowackiej. Do tej pory ukazało się w nim ponad 250 tytułów, wśród których aż 7 autorstwa Balli. Wydawnictwo jest również organizatorem konkursu Povedka, w którym co roku bierze udział ponad 500 autorów.

Balla, autor książek *Leptokaria* (1996), *Outsideria* (1997), *Gravidita* (2000), *Tichý kút* (2001), *Unglik* (2003), *De la Cruz* (2005), *Cudzi* (2008), jest jednym z najpopularniejszych współczesnych prozaików w Słowacji. Zaczął publikować w 1992 w czasopiśmie „Literárny týždenník” i „Dotyky”. W trakcie spotkania przeczytał fragmenty swojej najnowszej, jeszcze nie opublikowanej, książki. Jacek Bukowski nazwał Ballę alchemikiem współczesnej literatury słowackiej, którego twórczość odznacza się niecodziennym, czarnym humorem. Goście dyskutowali o kondycji literatury słowackiej po upadku komunizmu, problemach wydawniczych oraz

kwestii przekładów literatury słowackiej na język polski. Wieczór literacki w Lokatorze był prawdziwym spotkaniem z literaturą słowacką, w którym wzięli udział przede wszystkim studenci filologii słowackiej oraz krąg miłośników kultury słowackiej. Podczas spotkania można było również nabyć po cenach promocyjnych książki wydawnictwa LCA.

19 marca w Galerii Sztuki Słowackiej mieszczącej się w siedzibie Towarzystwa Słowaków w Polsce odbył się wernisaż wystawy poświęconej wprowadzeniu euro w Słowacji. Wystawa została zorganizowana przez Instytut Słowacki w Warszawie we współpracy z Kremnicką Mennicą, Ministerstwem Finansów Republiki Słowackiej oraz Narodowym Bankiem Słowackim. Wystawę otworzyła dyrektor Instytutu Słowackiego Helena Jacošová wraz z kierownikiem marketingu Kremnickiej Mennicy Jaroslavem Setnickim i Sekretarzem Generalnym Towarzystwa Słowaków Ludomírem Molitorisem. Celem wystawy było zaprezentowanie dokumentów i materiałów reklamowych związanych z wprowadzeniem euro w Słowacji. Materiały te zostały opracowane przez Ministerstwo Finansów RS i Bank Narodowy w celu lepszego przygotowania Słowaków do zmiany waluty. Zaprezentowano również nowe monety, które w Słowacji była jedna z najstarszych mennic na świecie. Drogę Słowacji do euro, która zaczęła się wraz z oficjalną decyzją o wstąpieniu Słowacji do strefy euro w lipcu 2008 roku, przybliżył zebrany Jaroslav Setnický. Wystawa, którą można było oglądać wcześniej w Instytucie Słowackim w Warszawie oraz w siedzibie Euroregionu Tatry w Nowym Targu, stała się pretekstem do

rozmów na temat wprowadzenia euro w Polsce i związanych z tym problemów.

Kolejnym wydarzeniem prezentującym kulturę słowacką w Polsce był koncert zespołu David Kollár Band, który odbył się 17 i 18 kwietnia w klubie PiecArt oraz Lokator. Grupa ta powstała w 2005 roku i już wtedy zdobyła nagrodę w słowackim konkursie Nowe Twarze Jazzu. Muzycy byli częstymi gośćmi na międzynarodowych festiwalach jazzowych, m.in. w Czechach, Polsce, Węgrzech i Niemczech. Dorobek zespołu obejmuje 2 płyty: *Free your minds* (2005) i *Way from east* (2006). Członkowie grupy są również autorami muzyki do filmu Andreja Bošnjaka *Vidíme Vás* (2008). Grupę tworzy trzech młodych muzyków grających na perkusji, gitarze basowej, gitarze akustycznej, klawiszach i mandolinie. Leaderem zespołu jest David Kollár – gitarzysta i kompozytor większości utworów. W Krakowie zespół zagrał dwa bardzo udane koncerty.

MAJ 2009

13 maja w Galerii Panorama w Tomaszowicach odbył się wernisaż wystawy słowackiego grafika, malarza, rysownika i rzeźbiarza, Vladimíra Gažoviča. Wystawa zatytułowana *Akupunktura świata* została włączona do programu Międzynarodowego Triennale Grafiki – Kraków 2009. Pretekstem do spotkania z twórczością Gažoviča był jubileusz 70-lecia urodzin artysty, który uświetnił wernisaż swoją obecnością. Na wernisaż zorganizowany we współpracy z Galerią U sediacieho anjela z Kieżmarku oraz Konsulatem Generalnym RS w Krakowie przybyło liczne grono wielbicieli sztuki oraz wykładowców i studentów krakowskich szkół plastycz-

nych. Prace Gažoviča cechuje zainteresowanie moralnymi i etycznymi wartościami współczesnego świata i człowieka, w jego twórczości widoczne są silne inspiracje symbolizmem, ekspresjonizmem, surrealizmem oraz najnowszymi prądami sztuk plastycznych. Do szczególnych osiągnięć artysty należy jego wkład w rozwój kolorowej litografii wykonywanej na kamieniu.

Już po raz drugi odbył się w klubie Lokator festiwal niezależnej sztuki słowackiej SLOFFEST. Podczas trwającego od 25 do 30 maja festiwalu można było zapoznać się ze słowackim filmem, muzyką, teatrem, rysunkiem i literaturą.

Cykl wydarzeń zainaugurowało spotkanie z członkami redakcji czasopisma „Anthropos”, redaktorem naczelnym i filozofem, prof. Miroslavem Marcellim oraz filozofem prof. Petrem Michalovičem. Dyskusję „Miasto, śmierć i ciało”, która swoim tytułem nawiązywała do problematyki ostatnich trzech numerów czasopisma, poprowadził Alexander Horák. Podczas tego wieczoru odbyła się również promocja wydawnictwa Kalligram.

Drugiego dnia festiwalu wystąpił teatr Malá scéna z Preszowa ze spektaklem *Podniecające czasy*. Przedstawienie, w którym zagrały Eva Kašová i Diana Laciaková spotkało się z niezwykle entuzjastycznym przyjęciem widowni. Z powodu niespodziewanie dużego zainteresowania publiczności aktorki zagrały spektakl dwukrotnie. Kolejnym wydarzeniem tego wieczoru był wernisaż wystawy fotoreportera Miro Miklaša *Inny hipermarket*. Seria fotografii jednego z bratysławskich targowisk powstała jako jego praca licencjacka. Każde ze zdjęć tworzy, jak podkreśla sam

autor, swoją własną historię, przedstawia ludzi związanych z miejscem ich codziennych zakupów, spotkań i rozmów. Na zakończenie wieczoru zagrał zespół Home made mutant. Muzyczne trio (piano, wiolonczela, gitara) zagrało bardzo udany, ponadgodzinny koncert.

Podczas kolejnego dnia festiwalu odbył się przegląd filmów jednonminutowych Azyl. W ramach festiwalu zaprezentowano wybór najlepszych filmów konkursu.

28 maja odbył się koncert zespołu Tu v dome, którego płyta została ogłoszona przez czasopismo „týždeň” albumem roku 2008. Grający na perkusji, gitarze, mandolinie, banjo, kontrabasie i klawiszach muzycy zegrali podczas koncertu utwory sięgające do niemal wszystkich gatunków muzycznych – od jazzu po country. Zachwycona publiczność nagrodziła zespół gromkimi brawami i owacją na stojąco. Po koncercie zaprezentowano rysunki satyryczne znanego komentatora słowackiej i europejskiej, nie tylko politycznej, rzeczywistości – SHOOTY’ego.

Ostatniego dnia festiwalu zagrała znana już dobrze krakowskiej publiczności grupa Longital, która jak zwykle przyciągnęła do Lokatora wielu fanów.

Ponadto podczas całego tygodnia festiwalu działało w klubie stoisko książki słowackiej księgarni Christiania z Preszowa. Współorganizatorami festiwalu był m.in. Instytut Słowacki w Warszawie oraz Konsulat Generalny RS w Krakowie.

Kolejnym wydarzeniem była XII Krakowska Wiosna Baletowa, w ramach której wystąpił w Operze Krakowskiej niezależny teatr tańca współczesnego Slovak Dance Theatre, założony w 2005 roku przez Jána Ďurovčika. Ten wykształcony w Bra-

tysławie i Antwerpii słowacki choreograf ma za sobą karierę tancerza solisty w H.F. Dansetheatre Amsterdam, a swoje prace choreograficzne prezentował m.in. w Madrycie, Nowym Jorku a także w Tokio.

Ognisty ptak z muzyką Igora Strawińskiego należy do najbardziej znanych spektakli Jana Ďurovčika. Jego premiera odbyła się w Nowym Teatrze Narodowym w Tokio z udziałem Tokyo Metropolitan City Ballet. To dzieło uważane jest za jedno z największych osiągnięć muzyki baletowej. Przedstawienie opowiada

o współczesnym świecie, o strachu przed nowym, nieznanym, o braku swobody w myśleniu i realizacji marzeń. Słowacki teatr tańca wystąpił w Krakowie 29 maja w ramach światowego tournée – World Tour 2009. Trwające prawie 3 miesiące tournée zespołu rozpoczęło się 27 lutego w Polsce w Śląskim Teatrze Tańca w Bytomiu. Grupa wystąpiła także na deskach innych siedmiu teatrów – w Lizbonie, Mexico City, Londynie, Amsterdamie, Nowym Jorku, Brukseli oraz Pradze.

Małgorzata Mikoszevska

Prof. dr hab. Jacek Baluch, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Opolskiego (Instytut Filologii Słowiańskiej, tel.: 004812/4227882, e-mail: jacek.baluch@onet.eu). Literaturoznawca, tłumacz literatury czeskiej, dyplomata (1990-95 ambasador RP w Pradze); kierownik Katedry Filologii Czeskiej i Łużyckiej; członek czeskiego i polskiego PEN-Clubu. przewodniczący sekcji polskiej Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych. Dorobek naukowy z zakresu literatury czeskiej XX wieku, teorii literatury (w tym przekłady praskiej szkoły strukturalnej), teorii przekładu i wersyfikacji; szeroka działalność popularyzatorska i translatorska.

Mgr. Miroslava Čurová, doktorantka w Katedrze Sławistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Preszowie (tel.: 00421 51 34 256). Zajmuje się badaniem języka polskiego i jego związkami z językiem słowackim w aspekcie rozwojowym.

Prof. dr hab. Joanna Goszczyńska, literaturoznawca, tłumaczka i popularyzator literatury słowackiej i czeskiej. Członek Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych, redaktor polskiej edycji czasopisma „Kontakty”. Dyrektor Instytutu Sławistyki Zachodniej i Południowej UW, gdzie wykłada m.in. kulturę Słowian zachodnich i południowych (e-mail: jogoszcz@gmail.com). Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół czeskiej i słowackiej literatury i kultury XIX i XX wieku, głównie wokół problematyki mitów narodowych, tożsamości narodowej, mesjanizmu i ekspresjonizmu.

Prof. PhDr. Jozef Hvišč, CSc., literaturoznawca, tłumacz, publicysta i propagator literatury polskiej na Słowacji, emerytowany profesor Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Komenskigo w Bratysławie (Katedra Filologii Słowiańskiej, tel.: 0042102 / 43411111, e-mail: jozefhv@centrum.sk), przewodniczący sekcji słowackiej Słowacko-Polskiej Komisji Nauk Humanistycznych i redaktor

czasopisma „Kontakty“. Zainteresowania badawcze: historia literatury, teoria komparatystyki literackiej, teoria przekładu.

Doc. PhDr. Peter Káša, CSc., literaturoznawca, polonista, tłumacz literatury polskiej, wykłada historię literatury polskiej na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Preszowskiego (Katedra Sławistyki, tel.: 00421 021 / 77 34 256; e-mail: peterkas@unipo.sk). Zainteresowania badawcze: literatura i kultura słowackiego odrodzenia narodowego, teoria przekładu, słowacko-polskie kontakty literackie.

Mgr Anna Kobylińska, słowacystka, pracownik Zakładu Sławistyki Zachodniej, Instytutu Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego (e-mail: annakob@poczta.onet.pl). Zainteresowania badawcze: literatura słowackiego romantyzmu, zjawiska literackie znajdujące się na peryferiach głównego nurtu literatury słowackiej (ich reinterpretacja), rozwój i przemiany świadomości kulturowej „małych” narodów słowiańskich.

Dr Rafał Majerek, adiunkt w Katedrze Filologii Słowackiej Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ (tel. 004812/6336377, wew. 2305, 2306; e-mail: rafalmajerek@poczta.onet.pl). Główne kręgi zainteresowań badawczych: kultura słowacka XIX wieku, zagadnienia tożsamości narodowej i kulturowej Słowaków, najnowsza proza słowacka, literackie związki polsko-słowackie, teoria literatury.

Mgr Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač, asystentka w Katedrze Filologii Słowackiej Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ (tel. 004812 63363 77, wew. 2305, 2306, e-mail: sasza.mikolajczyk@gmail.com), jest także absolwentką filologii polskiej (Wydział Polonistyki). Zainteresowania badawcze: literatura i kultura słowackiego i polskiego romantyzmu, romantyczna słowiańska epistolografia, teoria listu.

Małgorzata Mikoszevska, studentka słowacystyki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (Instytut Filologii Słowiańskiej, Katedra Słowacystyki UJ; e-mail: malgorzata_mikoszevska@hotmail.com), pracuje w Konsulacie Generalnym Republiki Słowackiej w Krakowie, współpracuje z czasopismem „mrówkojad” a Klubem LOKATOR przy organizowaniu słowackich imprez kulturalnych.

Prof. dr hab. Janina Hajduk-Nijakowska, (e-mail: jdhn@uni.opole.pl) folklorysta, kulturoznawca, interesuje się zagadnieniami pamięci społecznej i po-

tocznej świadomości historycznej, genologią folklorystyczną oraz funkcjonowaniem folkloru w dobie rozwoju środków masowego przekazu i nowych mediów.

Dr Elżbieta Orwińska, językoznawca, wykładowca w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Sanoku. (e-mail: elzbieta-orwinska@wp.pl) Zajmuje się gramatyką kontrastywną polsko-słowacką, zagadnieniami z dziedziny leksykologii porównawczej i leksykografii a także teorią i praktyką przekładu.

Prof. PhDr. Marta Pančíková, CSc., językoznawca, tłumaczka, profesor na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komenskigo w Bratysławie (Katedra Filologii Słowiańskich, tel.: 00421 02 / 52 92 0231, e-mail: kfsf@phil.uniba.sk); kierownik katedry, sekretarz sekcji słowackiej Słowacko-Polskiej Komisji Nauk Humanistycznych i sekretarz rady redakcyjnej czasopisma „Kontakty“. Zajmuje się teorią języka, leksykologią porównawczą i translologią języka polskiego i słowackiego.

Dr Lucyna Spyrka, (e-mail: lucyna.spyrka@us.edu.pl) adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, tłumaczka i popularyzatorka literatury i kultury słowackiej w Polsce. Zainteresowania badawcze: literatura i słowacka XX w., problematyka dramatu słowackiego, komparatystyka literacka i teoria przekładu.

Bogumiła Suwara, PhD., samodzielny pracownik naukowy w Instytucie Literatury Światowej Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie. (e-mail: bsuwara@wp.pl; bsuwara@gmail.com) Zajmuje się translologią, literaturoznawstwem (badania nad literaturą w cyberprzestrzeni), komparatystyką literacką. Wykładała literaturę polską i słowacką na Uniwersytecie Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, Uniwersytecie Masaryka w Brnie.

Mgr. Lujza Urbancová, PhD., lektorka języka słowackiego w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, adiunkt w Katedrze Słowackiego Języka i Literatury Wydziału Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy (e-mail: lujza@fhv.umb.sk). W pracy badawczej zorientowana jest na socjolingwistykę, zwłaszcza zagadnienia genderowych aspektów komunikacji, genderowej wrażliwości języka i problemu gwa-

ry miejskiej. W pracy dydaktycznej koncentruje się na językoznawstwie synchronicznym.

Mgr. Marta Vojteková, PhD., językoznawca, tłumaczka literatury naukowej, asystentka na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Preszowskiego (Katedra Sławistyki, tel.: 051/7570340, e-mail: marta.vojtekova@unipo.sk). Praca dydaktyczna i badawcza koncentrują się wokół zagadnień morfologii języka polskiego i słowackiego.

SUMMARY

Number VIII of “Kontakty” (“Relations”), the third bilingual issue, opens with a posthumous tribute to the prematurely dead professor Michal Otčenáš (1956–2009), historian and columnist, long-term member of the Polish and Slovak Humanities Committee.

In comparison with earlier issues, in number VIII of “Kontakty”, the **Articles** section has been extended. This section includes five articles constituting the outcome of the academic conference titled “Przekład w kontekście polskim i słowackim” (“Translation in the Polish and Slovak context”), which took place in Banská Štiavnica on 8 – 11 October 2008. The two articles opening this section concentrate on the theoretical issues concerning translation. The first one, Jozef Hvišč’s article *Funkcie umeleckého prekladu* (*The functions of artistic translation*), is an attempt to answer questions about the place and meaning of artistic translation as such. Based on Slovak translations of Polish literature, the author points to four main types of functions that this kind of translation fulfils: artistic, research-and-development, representative, and documentary. Bogumiła Suwara’s text *Preklad ako “povinnosť” na príklade poľsko-slovenských vzťahov* (*Translation as “responsibility” on the example of Polish and Slovak relations*) constitutes an important philosophical complement to these deliberations. Suwara, calling for a certain shift in focus in comparative analysis of translation, presents the issues of translation within Polish and Slovak relations in the categories of a confrontation of two distinct cultures and “meeting the Other”. Marta Pančíková’s article suggests looking at the issues of translation from a linguistic point of view. In her sketch *O prekladani polských textov* (*Problematika zradných slov v prekladoch*) (*About translating Polish texts (The issue of false friends in translation)*), the author shows, on the example of translations of 20th century Polish literature, that even the most experienced translators do not avoid mistakes resulting from the similarity of both languages. These mistakes involve mainly lexis (the issue of

the so called “false friends”) and syntax (preference for particular grammatical constructions). The subsequent two texts, unlike the ones opening this section, are more historico-literary in character. The issue of translation is presented through the analysis of the translations of particular works. In her article *Karvaš w Polsce, Mrožek na Słowacji, czyli funkcje przekładu a asymetria w dialogu* (*Karvaš in Poland, Mrožek in Slovakia: The functions of translation and asymmetry in dialogue*), Lucyna Spyrka concentrates on the specific functions that the translation of drama can serve. She underlines that staged drama and printed drama fulfil different functions. These issues are exemplified by deliberations concerning the translations of Mrožek’s plays in Slovakia and Karvaš’s plays in Poland. The author concludes that there is an asymmetry in the dialogue between Polish and Slovak culture (to the advantage of the Polish culture), which, in terms of translations of these writers, does not only concern the issue of quantity but refers also to the asymmetry of functions that the translations of Karvaš and Mrožek fulfilled in the target contexts. The last text in this section is Aleksandra Mikołajczyk-Hudymač’s article “*Po cóż tę mocną barwę rozprowadzać wodą?*” – *wokół romantycznej koncepcji przekładu i tłumacza. Augusta Bielowskiego i Lucjana Siemieńskiego przekłady z literatury czeskiej i słowackiej* (“*Why thin this intensive colour with water?*” *About the Romantic view of translation and translator. August Bielowski’s and Lucjan Siemieński’s translations of Czech and Slovak literature*), which tackles translation from a 19th century perspective. The author discusses the characteristics of Romantic attitude to translation and translator’s role based on August Bielowski’s translations of six sonnets from Ján Kollár’s poem *Córa Slawy* (*The Daughter of Sláva*), Lucjan Siemieński’s translations of the famous Czech forgeries: *Rękopis Królowodworski* (*The Manuscript of Dvůr Králové*) and *Rękopis Zielonogórski* (*The Manuscript of Zelená Hora*), as well as meta-deliberations of the translators themselves.

The **Interviews** section continues the theme from the preceding section. It presents notes from a conversation with Piotr Godlewski, an eminent Polish translator from Czech and Slovak. This unconventional interview, conducted by Jacek Baluch, here is described rather as a gossip about translation and, consequently, follows its form. It is a story about the Polish translator’s first contact with Czech and Slovak languages, his first translations, and his biggest achievements in this field, presented against the background of the history of Polish and Czechoslovak cultural and political relations.

The **Committee’s Activity** section includes Jacek Baluch’s report on the Committee’s 12th meeting as well as on the academic conference “Przekład artys-

tyczny w kontekście polsko-słowackim” (“Artistic translation in the Polish and Slovak context”), which took place in Banská Štiavnica on 8 – 11 October 2008.

The **Reviews** section contains eight reviews of brand-new scientific titles relating to the question of relations between Poland and Slovakia as well as Joanna Goszczyńska’s severe review of the film *Janosik* directed by Agnieszka Holland and Kasia Adamik. The review addresses mainly the film’s catchy, in terms of marketing, subtitle “Prawdziwa historia” (“The true story”). Among the books presented here one can find Joanna Goszczyńska’s *Synowie Słowa (The Sons of Word)*, summarising up-to-date research of Slavonic studies in Warsaw devoted to the question of messianism in Slovak Romantic literature. This section presents also the volume *Procesy autoidentyfikacji na obszarze kultur śródkiwoeuropejskich (Self-identification processes in the Central-European cultural area)*, collective work edited by her, which is an attempt to answer the question of various aspects of self-identification processes in the Central-European area after 1918. In the further part, one can find a review of a double issue of “Literatura na Świecie” (“Literature in the World”), which presents, among other things, Rudolf Sloboda’s output and the review of a collective work edited by Jozef Hvišč *Slovensko-Polsko. Bilateralne vzťahy v procese transformácie (Slovakia – Poland: Bilateral relations in the process of transformation)*. In this section, one can also find the review of Barbara Suchoń-Chmiel’s book *Spóźnione spowiedzi czyli autobiografie uwikłanych w historię pisarzy słowackich XX wieku (Belated confessions: Autobiographies of the 20th century Slovak writers involved in history)* which is concerned with selected Slovak writers’ individual strategies of coming to terms with the past marked by the 20th century. Finally, one can find here also the review of two linguistic works. The first one, Marta Pančíková’s *Rozvojové tendencie polskej a slovenskej lexiky na prelome tisícročia. Výbraná problematika. Substantiva (The development tendencies in Polish and Slovak lexis at the turn of the millennia. Selected issues. Nouns)*, compares of the development tendencies in Polish and Slovak based mainly on the analysis of nouns. The second one, Marta Vojteková’s book *Slovenské a polské predložky v praxi (Slovak and Polish prepositions in practice)*, is concerned with the comparison of primary prepositions in Polish and Slovak, an issue which has not been undertaken in confrontational linguistics before.

The **Chronicle** section contains a review of the most important academic and cultural events in Poland and Slovakia. In this issue of “Kontakty” two pieces of information about anniversaries are included. Jozef Hvišč writes about the celebrations of the Year of Juliusz Słowacki, and Marta Pančíková discusses the 85th anniversary of the Department of Polish studies at the Comenius Univer-

sity. Reports on two conferences are also presented here. The first one of them is “Slavistika v premenách času” (“Slavonic studies: Changes in time”), which took place in April 2009 at the Prešov University. The second one, “Z warsztatu współczesnego słowacysty” (“From the workshop of the contemporary specialist in Slovak studies”), which took place on 21–22 November 2008, was organised by the Department of Slovak philology within the Institute of Slavonic philology at the Jagiellonian University. Additionally, one can find here some impressions from the performance of the famous puppet theatre from Banská Bystrica. It took place at the University of Silesia in Katowice, in honour of the translation competition conclusion and the Slovak Days in Kraków.

Number VIII of the journal “Kontakty” concludes with short profiles of the authors whose work is published in this issue.

Tłum. Agnieszka Knaś